

SLOVÁCI V MAĎARSKU MAGYARORSZÁGI SZLOVÁKOK

Zborník z medzinárodnej konferencie
Šamorín, 27. septembra 2007

Nemzetközi konferencia
Somorja, 2007. szeptember 27.

Slováci v Maďarsku
Magyarországi szlovákok

DISPUTATIONES SAMARIENSES, 11.

Sorozatszerkesztő
Csanda Gábor és Tóth Károly

FÓRUM KISEBBSÉGGKUTATÓ INTÉZET
Somorja–Šamorín

SLOVÁCI V MAĎARSKU MAGYARORSZÁGI SZLOVÁKOK

Zborník z medzinárodnej konferencie
Šamorín, 27. septembra 2007

Nemzetközi konferencia
Somorja, 2007. szeptember 27.

Editor/Szerkesztő
Petőcz Kálmán

Fórum inštitút pre výskum menšín
Fórum Kisebbségkutató Intézet
Šamorín/Somorja
2008

*Vydanie zborníka a usporiadanie konferencie podporili
A kötet kiadását és a konferencia megrendezését támogatta*

Kancelária podpredsedu vlády SR
Ministerstvo kultúry SR – program Kultúra národnostných menšín, 2007

*Záštitu nad konferenciou prevzal
A konferencia védnöke*

DUŠAN ČAPLOVIČ

*podpredseda vlády SR pre vedomostnú spoločnosť,
európske záležitosti, ľudské práva a menšiny
A Szlovák Köztársaság miniszterelnök-helyettese*

TARTALOM/OBSAH

ELŐSZÓ	7
ÚVOD.....	10
DUŠAN ČAPLOVIČ	
Príhovor podpredsedu vlády SR pre vedomostnú spoločnosť, európske záležitosti, ľudské práva a menšiny	13
Összefoglalás	16
JÁN FUZIK	
Postavenie a činnosť slovenskej menšinovej samosprávy.....	17
JÁN FUZIK	
A szlovák kisebbségi önkormányzat helyzete és tevékenysége	22
VILMA PRÍVAROVÁ	
Slovenská republika a Slováci v Maďarsku.....	27
Összefoglalás	36
ÖLLÖS LÁSZLÓ	
Hodnotové základy práv menšín	38
LÁSZLÓ ÖLLÖS	
A kisebbségi jogok értékalapú tételezése	42
ANNA DIVIČANOVÁ	
Situácia Slovákov v 20. storočí a dnes	46
Összefoglalás	51
KALTENBACH JENŐ	
Kisebbségi jog Magyarországon (1990–2006).....	53
Resumé	62

ANTAL PAULIK	
Slováci v Maďarsku v procese transformácie.....	64
Összefoglalás	71
ŠTEFAN KRASLÁN	
Slováci v Maďarsku. Školstvo a mimovládna sféra.....	72
Összefoglalás	74
PRÍLOHY – MELLÉKLET	
POZVÁNKA	75
MEGHÍVÓ	77

ELŐSZÓ

A Fórum Kisebbségkutató Intézet 2007. szeptember 28-án nemzetközi szakmai konferenciát rendezett a magyarországi szlovákokról. Célunk az volt, hogy a magyarországi szlovák közösség képviselői maguk tájékoztassák a szlovákiai közvéleményt életükről, kultúrájukról, intézményeiről és szervezeteikről. A Fórum Intézet elsősorban a szlovákiai kisebbségek kutatásával foglalkozik, de figyelmét kiterjeszti a tágabb közép-európai régióra is. Emellett a Békéscsabán működő Magyarországi Szlovákok Kutatóintézetét természetes partnerének tekinti. A konferencia megszervezésével a Fórum Intézet hozzá kívánt járulni a Szlovák Köztársaság és a Magyar Köztársaság közti bilaterális együttműködéshez és a civil társadalom szintjén kibontakozó szlovák-magyar párbeszédhez.

A konferencia védnökségét elvállalta Dušan Čaplovič, a Szlovák Köztársaság tudásalapú társadalomért, európai ügyekért, emberi és kisebbségi jogokért felelős miniszterelnök-helyettese, akinek a hatáskörébe tartozik a határon túli szlovákok ügye. Dušan Čaplovič és Vilma Prívarová, a Külföldön Élő Szlovákok Hivatalának elnök asszonya bemutatták a Szlovák Köztársaság politikáját ezen a téren. A magyarországi szlovák közösség helyzetét, valamint a magyarországi kisebbségek jogállását Ján Fuzik, az Országos Szlovák Önkormányzat elnöke, Anna Divičanová (Gyivicsán Anna), a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézetének főkonzultánsa, egyetemi tanár, valamint Kaltenbach Jenő, volt kisebbségi ombudszman vázolták.

Jelenlétével megtisztelte a rendezvényt továbbá Domsitz Károly, Somorja város polgármestere, Tibor Mikuš, a Nagyszombati kerületi önkormányzat elnöke, A. Nagy László, a Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsa Emberi Jogi Bizottságának elnöke, Heizer Antal, a Magyar Köztársaság pozsonyi nagykövete, Alžbeta Uhrínová (Uhrin Erzsébet), a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézetének igazgatója, valamint a szlovákiai állami szervek és a két ország diplomáciai testületének több képviselője.

A szlovákiai magyar, illetve a magyarországi szlovák közösségre akár úgy is tekinthetünk, mint egy érem két oldalára. Mindkét közösség nemzeti kisebbség, amelynek „anyanemzete” a szomszéd országban él. Tipológiaiilag azonban ez a két közösség mégsem tartozik ugyanabba a kategóriába, amint arra Gyivicsán Anna a hozzászólásában rámutat. A reciprocitás elvének mechanikus alkalmazása tehát nem helyénvaló, és amikor a 20. század folyamán a két ország viszonyában ezt az elvet alkalmazták, az mindig inkább a problémák bonyolításához vezetett, mint pozitív megoldásokhoz.

A különbözőségek és az eltérő fejlődésük ellenére, a szlovák és a magyar kisebbséget egyformán megilleti a nemzeti identitás kifejezéséhez, megőrzéséhez és fejlesztéséhez.

téséhez való jog. Az emberi jogok – beleértve a nemzeti (nemzetiségi) jogokat is – lételeményese az állam, ezért mind a Szlovák Köztársaság, mind a Magyar Köztársaság kötelessége, hogy a kisebbséghez tartozó személyekkel egyenjogú és egyenrangú állampolgárokként bánjon, és hogy olyan jogi keretet, illetve intézményi és társadalmi háttérrel teremtsen, hogy a nemzeti (nemzetiségi) jogok akadálymentesen kiteljesedhessenek.

A nemzetiségi identitás kiteljesedéséhez azonban másfajta ingerek is szükségese-
sek, amelyek a kultúra és műveltség magasabb szféráiból táplálkoznak, ezek azonban sokkal nagyobb mértékben koncentrálnak és intézményesülnek abban az országban, ahol az adott közösség többséget alkot. Ezért a Szlovák, illetve a Magyar Köztársaságnak nemcsak joga, hanem erkölcsi kötelessége is a határon túli kisebbségek kulturális felemelkedését támogatni, éspedig olyan mértékben, amely objektív okok miatt nem lehetséges az adott állam keretein belül. Az effajta kölcsönös támogatásnak természetesen meg kell felelnie bizonyos feltételeknek – ezeket a feltételeket a kommunizmus bukása után kidolgozott és elfogadott nemzetközi dokumentumok és szerződések, illetve a szlovák-magyar alapszerződés rendelkezései szabályozzák. Az 1995-ben megkötött alapszerződés alapján, 1999-ben életre hívott kormányközi kisebbségi vegyes bizottság ülései, illetve a két miniszterelnök rendszeres találkozási lennének azok a fórumok, ahol a fent említett kölcsönös együttműködéssel és nemzetiségi támogatással kapcsolatos gyakorlati kérdéseket hatékonyan és rugalmasan kezelik.

Több elért (rész)siker ellenére nem állítható, hogy az említett mechanizmusok valóban hatékonyan működnek. Gondot jelent a kisebbségi vegyes bizottság nem elégséges reprezentativitása és meglehetősen csekély társadalmi (politikai) súlya. A valódi szlovák-magyar megbékélést akadályozó tényezők közé sorolhatjuk azonban a kisebbségi kérdés állandó politizálását is, alávetését szűk pártérdekeknek, mégpedig a határ mindkét oldalán, a helyzet bonyolításához hozzájárul azonban a nagyfokú ignorancia és tájékozatlanság a kisebbségekkel kapcsolatos tényekről és folyamatokról, mind a politikai döntéshozók, mind az értelmiségi elit és a civil társadalom körében.

A szlovákiai magyarok és a magyarországi szlovákok a történelem folyamán sok viszontagságon és megpróbáltatáson mentek keresztül. Az utóbbi százötven évben azonban voltak Európában keményebben sújtott közösségek is. A saját traumák abszolutizációja és a sérelmi politizálás sehova nem vezet, jövőbemutató és pozitív életsemlélet szükségeltetik. Egy dolgot azonban mindnyájunknak tudatosítanunk kell: a kollektív bűnösség elve elvetendő, és a szenvedés és a fájdalom is mindig személyes és egyénhez kötődő. Az ember egyéni sorsa szemszögéből sovány vigasz, hogy rajta kívül még ezer, nyolcvanezer, vagy akár négyszázezer más ember is szenvedett. De a tétel fordítva is érvényes: hogyha a nemzeti identitáshoz való jog emberi jog, amely minden egyént megillet, akkor felettébb cinikus – főleg, ha tudatosítjuk, hányszor változott a huszadik században Közép-Európa politikai térképe – a kisebbségeket a határon túlra küldözgetni, ha több jogot követelnek. Ugyanígy álszent dolog azonban megteremteni a kulturális autonómia formális feltételeit, de elhanyagolni a hatékony működéséhez szükséges feltételek kialakítását. Ebben az esetben is érvényes, hogy nem az egyes állampolgárok vannak az államért, hanem az állam van itt azért, hogy szolgálja az egyes polgárok közösségeinek érdekeit, akik az államot alkotják. A szlovákok és a magyarok közti megbékélés és egyetértés nem képzelhető el mindkét fél mély önvizsgálata nélkül, nem lehetséges, hogyha önző és képmutató módon arra várunk, mikor teszi meg az első lépést a másik fél.

A Fórum Kisebbségkutató Intézet és a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete nem befolyásolhatja közvetlenül a politikai folyamatokat, és nem is akarja ezt tenni – nem ez a küldetése. Feladatunk a kompetenciánkba tartozó ismeretek és kutatási eredmények terjesztése, valamint az érdemi párbeszéd kezdeményezése a civil társadalom és az értelmiségi elitek szintjén. Bízunk benne, hogy a magyarországi szlovákokról szóló konferencia anyagát összefoglaló kötet elnyeri a szlovákiai olvasó érdeklődését egy olyan témában, amely fontos, aktualitással bír és érzékeny társadalmi problémát érint.

Petőcz Kálmán

ÚVOD

Fórum inštitút pre výskum menšín v Šamoríne usporiadal dňa 28. septembra 2007 medzinárodnú odbornú konferenciu o Slovákoch v Maďarsku. Hlavným zámerom podujatia bolo to, aby samotní predstavitelia slovenskej menšiny v Maďarsku informovali verejnosť na Slovensku o svojom živote, o svojej kultúre, o svojich inštitúciách a organizáciách. Fórum inštitút sa prioritne zaoberá problematikou menšín na Slovensku, ale jeho pozornosť je zameraná aj širšie na región Strednej Európy. Výskumný ústav Slovákov v Békešskej Čabe považuje navyše za svojho prirodzeného partnera. Konferenciou chcel Fórum inštitút zároveň prispieť k napĺňaniu programu bilaterálnej spolupráce medzi Slovenskou a Maďarskou republikou a k rozvoju slovensko-maďarskému dialógu v rámci občianskej spoločnosti oboch krajín.

Konferencie sa zúčastnil podpredseda vlády SR pre vedomostnú spoločnosť, európske záležitosti, ľudské práva a menšiny Dušan Čaplovič, do pôsobnosti ktorého problematika Slovákov v zahraničí patrí. Dušan Čaplovič spolu s predsedníčkou Úradu pre Slovákov v zahraničí Vilmou Prívarovou predstavili politiku SR vo vzťahu k zahraničným Slovákom, osobitne Slovákom v Maďarsku. Postavenie slovenskej menšiny v Maďarsku priblížili predseda Celoštátnej slovenskej samosprávy Ján Fuzik, hlavná konzultantka Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku Anna Divičanová a bývalý ombudsman MR pre národnostné a etnické menšiny Jenő Kaltenbach. Štátnu politiku MR v oblasti menšín prezentovali zástupcovia Úradu ministerského predsedu a Ministerstva školstva a kultúry MR Antal Paulík a István Kraszlán. Predseda Fórum inštitútu László Öllös sa vo svojom príspevku zamyslel nad hodnotovými základmi práv menšín.

Podujatie poctili svojou prítomnosťou aj primátor mesta Šamorín Károly Domsitz, predseda Trnavského samosprávneho kraja Tibor Mikuš, predseda Výboru pre ľudské práva, národnosti a postavenie žien NR SR László A. Nagy, veľvyslanec Maďarskej republiky v Bratislava Antal Heizer, riaditeľka Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku Alžbeta Uhrínová ako aj zástupcovia viacerých štátnych orgánov SR a slovenskej i maďarskej diplomacie.

Maďarská komunita na Slovensku a slovenská komunita v Maďarsku tvoria akoby dve strany jednej mince. Obidve sú národnostnou menšinou, ktorej „materský národ“ žije v susednom štáte. Typologicky však tieto dve komunity nepatria do rovnakej kategórie, ako o tom píše vo svojom príspevku aj Anna Divičanová. Mechanická aplikácia reciprocitu nie je teda na mieste a pokiaľ bola vo vzájomných vzťahoch dvoch

susedných krajín v 20. storočí uplatnená, viedla vždy skôr k zauzleniu problémov ako k presadeniu pozitívnych riešení.

Napriek určitým rozdielom a odlišnému historickému vývoju však príslušníkom slovenskej i maďarskej menšiny rovnako prináleží právo na vyjadrenie, zachovanie a rozvoj ich národnej identity. Garantom ľudských práv, vrátane práv národnostných, je štát, a preto je povinnosťou tak Slovenskej, ako i Maďarskej republiky zaobchádzať s príslušníkmi menšín ako s rovnocennými a rovnoprávnymi občanmi a vytvoriť také legislatívne prostredie a inštitucionálne a spoločenské zázemie, v ktorom sa ich národnostné práva môžu naplniť a plne rozvinúť.

K rozvoju národnostnej identity sú však potrebné aj stimuly z vyšších sfér kultúry a vzdelanosti, ktoré sú v omnoho vyššej miere koncentrované a inštitucionalizované v štáte, kde tvorí daná komunita väčšinu. Preto je nielen právom, ale aj morálnou povinnosťou Slovenskej republiky a Maďarskej republiky, aby sa nezištne starali o kultúrny rozvoj menšín na druhej strane hraníc, a to do tej miery, v akej z objektívnych dôvodov nie je možný len z prostriedkov a v podmienkach štátu, v ktorom príslušníci menšín žijú. Takáto „vzájomná výpomoc“ však musí byť v súlade s určitými pravidlami – tieto sú dané medzinárodnými dokumentmi a zmluvami, ktoré sa dohodli po páde komunizmu na európskej úrovni, a takisto ustanoveniami slovensko-maďarskej základnej zmluvy. Zmiešaná medzivládna komisia pre otázky menšín, ktorá bola ustanovená na základe Zmluvy o dobrom susedstve a vzájomnej spolupráci (1995) roku 1999, resp. pravidelné stretnutia premiérov by mali byť fórom, kde by sa praktické otázky súvisiace s vyššie spomínanou vzájomnou spoluprácou a národnostnou výpomocou mohli efektívne a pružne riešiť.

Napriek niektorým úspechom nemožno tvrdiť, že by uvedené mechanizmy skutočne efektívne fungovali. Okrem nedostatočnej reprezentatívnosti a spoločenskej váhy zmiešanej komisie, k faktorom brániacim reálnemu slovensko-maďarskému zmiereniu možno zaradiť neustálu politizáciu menšinovej otázky a jej zneužívanie na úzko straníckych cieľov, a to na oboch stranách hraníc, ale i dosť značnú mieru ignorancie a neznalosti základných faktov a procesov súvisiacich s menšinami, či už v prostredí politických elít, ale aj intelektuálov a občianskej spoločnosti.

Maďari na Slovensku i Slováci v Maďarsku zažili vo svojom živote mnoho krušných chvíľ. V ostatných sto päťdesiatich rokoch však boli v Európe aj ťažšie skúšané národné spoločenstvá. Absolutizácia vlastných tráum a bolestí nikam nevedie, je potrebný aktívny a pozitívny postoj. Jedno by sme si však mali všetci uvedomiť: neexistuje kolektívna vina národov ani národnostných komunít, a aj utrpenie a bolesť je vždy osobná a individuálna. Z hľadiska individuálneho osudu človeka a jeho rodiny je slabou útechou, že okrem neho trpelo ešte tisíc, 80 tisíc, alebo až 400 tisíc ďalších ľudí. Platí to aj obrátene: ak je právo na zachovanie identity ľudským právom, prináležiacim každému individu, potom je cynické – najmä ak si uvedomíme, ako často sa v ostatnom storočí menila mapa Strednej Európy – vykazovať príslušníkov menšín za hranice, ak žiadajú viacej práv, a takisto je neúprimné zabezpečiť formálne zábezpeky kultúrnej autonómie, ale nevytvoriť dostatočné podmienky pre jej efektívne fungovanie. Aj v tomto prípade by malo platiť, že nie jednotliví občania sú tu pre štát, ale štát je tu pre rôzne spoločenstvá jednotlivých občanov, tvoriacich štát. Zmierenie medzi Slovákmi a Maďarmi nie je možné bez hlbokej sebareflexie na oboch stranách, nie je možné, ak budeme falošne a pokrytecky čakať na to, kedy urobí prvý krok druhá strana.

Fórum inštitút pre výskum menšín a Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku nemôže, a ani nechce priamo ovplyvňovať politické procesy, či zasahovať do nich. Našou úlo-

hou je snažiť sa o podnietenie vecného dialógu na úrovni občianskej spoločnosti a intelektuálnych elít a o rozširovanie poznatkov a vedomostí v tých sférach, v ktorých sa cítime byť kompetentní. Dúfame, že aj predložený zborník príspevkov z konferencie Slováci v Maďarsku rozšíri obzor čitateľov na Slovensku v problematike, ktorá je dôležitá, citlivá a určite hodná pozornosti.

Kálmán Petőcz

DUŠAN ČAPLOVIČ

PRÍHOVOR PODPREDSEDU VLÁDY SR PRE VEDOMOSTNÚ SPOLOČNOSŤ, EURÓPSKE ZÁLEŽITOSTI, ĽUDSKÉ PRÁVA A MENŠINY

Vážení poslanci, vážený pán župan, Vaša excelencia, vážená pani predsedníčka úradu pre Slovákov žijúcich v zahraničí, vážený pán primátor, ctené dámy, vážení páni, milí hostia!

Chcel by som najprv vyjadriť, organizátorom z Fórum Inštitútu pre výskum menšín, osobitne predsedovi Lászlóvi Öllősovi a riaditeľovi pre zahraničné vzťahy Kálmánovi Petőczovi, poďakovanie za možnosť prevziať záštitu nad týmto medzinárodným odborným podujatím a zároveň aj za pozvanie zúčastniť sa na ňom a napokon aj vystúpiť.

Cítim sa poctený tým, že môžem byť medzi Vami a vo Vašom odbornom kruhu vysloviť niektoré svoje názory a myšlienky. Hneď na začiatku by som chcel zdôrazniť, že takéto spoločné fóra sú veľmi potrebné – nielen kvôli výmene informácií, záverov analýz či syntetizujúcich návrhov, ale aj kvôli celkovému hlbšiemu a cieľavedomejšiemu rozvíjaniu slovensko-maďarských a maďarsko-slovenských vzťahov.

Keďže tu z úst vedcov, historikov, politológov, predstaviteľov štátnej správy a samosprávy odznejú exaktne odborné príspevky, môj príhovor bude skôr všeobecnejšieho charakteru, bude reagovať na nie práve najlepšiu komunikačnú situáciu na oboch brehoch Dunaja, ktorá nesporne vplýva aj na národnostné menšiny Maďarov a Slovákov.

Hoci som už viackrát a pri rôznych príležitostiach uviedol nasledujúce slová a vety, vyslovím ich opätovne aj na tejto odbornej konferencii. Naša vláda považuje prehľbovanie vzájomnej a obojstranne prospešnej slovensko-maďarskej spolupráce – komplexne v celej jej šírke a hĺbke – za veľmi potrebné, pretože táto spolupráca má nielen opodstatnenie, ale aj dlhoročnú historickú tradíciu.

Sme si vedomí skutočnosti, že žijeme v jednom stredoeurópskom kultúrno-historickom priestore; že sme dva susedné národy, ktoré tu v dobrom i v zlom žili a tvorili spoločné hodnoty; národy, ktoré sú – doslova a do písmena povedané – odsúdené na túto spoluprácu a na spolužitie. Inej cesty niet! Takýto odkaz môžeme odoslať každému neprajníkovi dobrých susedských vzťahov na oboch brehoch Dunaja, najmä tým, ktorí povyšujú svoju históriu a svoju kultúru nad históriu a kultúru susedného národa. Niet históriou vyvolených a rovnako niet odsúdených a zavrnutých. História nie je obžalovacím spisom, história nesúdi – ale vysvetľuje a je zároveň poučením.

Ctené dámy, vážení páni,

žijeme však vo svete, v ktorom sa intolerancia akéhokoľvek druhu a prejavu stáva veľkým nebezpečenstvom pre stabilný vývoj a rozvoj spoločnosti; v ktorom často iba slabý záblesk prejavu nenávisť môže prerásť vo veľký a nepredstaviteľne zničujúci oheň. A to sa môže stať vtedy, ak budeme mlčať!

Z rozporuplnej histórie poznávame – pravda za predpokladu, že sa z nej chceme poučiť – čo znamená etnická, rasová, náboženská, politická a sociálna neznášanlivosť, k akým ľudským tragédiám: osobným, rodovým, rodinným, národným a štátnym v minulosti prichádzalo. Ešte aj dnes to vnímame veľmi povrchné, nuž a práve preto často chceme odstraňovať už existujúce dôsledky a nemyslíme na ich zdroje a príčiny, na zdroje závisť a nenávisť voči druhému – bez milovania blížneho svojho. Stále si nechceme uvedomiť, že napriek tomu, že každý jeden sme iný, všetci sme predovšetkým ľudia. Dovolím si opäť zacitovať myšlienky Matky Terezy: „Ten kto nenávidí, nemôže milovať!“

Slovensko-maďarské či maďarsko-slovenské vzťahy nie sú najlepšie, stále je v nich veľa podozrievania, nedôstojnosti, ponižovania, častej útočnosti, agresívnosti, štvavej vulgárnosti. Prečo? Pokúsím sa odpovedať...

Po prvé: nie je to kvôli obyčajným ľuďom, tí nie sú na vine, ale najmä preto, že niektorí *politici*, na oboch stranách Dunaja sa nedokážu zbaviť urážlivých výrokov voči susednému národu, jeho dejinám a kultúre, snažia sa neustále vypúšťať útočného džina z povestnej fľaše, že sa nedokážu poučiť a neustále kriesia staré túžby po neobmedzenej moci jedného národa v strednej Európe, že aj nediplomaticky trieskajú dverami a nekonajú, keď im ten druhý chce podať ruku.

Po druhé: preto, že *masmédiá* veľmi často informujú a komentujú len extrémny na oboch stranách a vykresľujú a predkladajú len negatívne scenáre vývoja. Rozsieľajú vášne, agresívnosť, prilievajú olej do ohňa. Prívetkú publicitu venujú veľkohubým štváčom, netolerantným radikálom, šovinistom a iredentistom. Nezaujímajú ich pozitívne príklady v slovensko-maďarskom a v maďarsko-slovenskom susedskom spoločenstve, v prípade samotného Slovenska aj v súžití medzi Slováckmi a občanmi maďarskej národnosti na jazykovo zmiešanom území.

Žiadalo by sa preto – obojstranne – povedať: Neotvárajme staré rany; liečme ich tým, že budeme odstraňovať existujúce zdroje napätia!

A je tu ešte kultúra a umenie. Áno, umenie a kultúra sú tými najpevnejšími mostmi, najlepšimi liečiteľmi, skvelými nositeľmi kultúrnosti, komunikatívosti a tolerance do nášho každodenného života. Skutočné národné kultúry a umenia, nie rozličné pakultúry a pseudoumenia, nikdy nestáli proti sebe, naopak vzájomne sa potrebovali, ovplyvňovali a neubližovali si, ale zbližovali sa. Len v spolužití sa rozvíjali a tak pomáhali formovať novú kvalitu vzájomných vzťahov. Humanizovali vedomie, humanizovali súveký svet. Stavali kultúrne mosty a brány umenia. Tak to existuje už medzi mnohými národmi našej Európy, národmi, ktoré pred desaťročiami bývali nielen rozvadené, ale aj bojovali so zbraňou v ruke voči sebe a táto nenávisť priniesla veľa obetí. No dokázali sa z histórie poučiť a dnes pestujú vzájomné vzťahy na platforme sebaúcty, úcty voči tomu druhému, civilizačného obojstranného rešpektovania.

Milí kolegovia, ctené kolegyně, priatelia, žiadalo by sa preto ďalej – takisto na obe strany – povedať: Zachovajme si to odskúšané dejinami, čo pomáhalo v zbližovaní v rôznosti. Konkrétne vtedy, keď v spoločnom nachádzať jednotu, v rozdielnom slobodu a vo všetkom – toleranciu. To je recept k úspešnému obojstrannému zbližovaniu, aj – či v tomto prípade najmä – prostredníctvom umenia a kultúry.

Nezabúdajme pritom, že Slovenská republika a Maďarská republika sú dnes zvrchované a suverénne štáty a každá je vlastou pre všetkých svojich občanov. Platí to o to viac práve teraz, keď sa oba štáty, obe krajiny, jasne hlásia k európskym hodnotám.

Len nezodpovední ignoranti a zadubení nepravníci spoločnej cesty zbližovania a priateľského susedského spolunažívania tárajú o nadradenosti jedného národa nad druhým, o historickom práve na vlasť a tým ničia tolerantnosť, vzájomnú empatiu a ľudskosť medzi nami, medzi prevažnou väčšinou občanov štátov na oboch brehoch Dunaja. Želal by som si, aby sme si spoločne ctili tak sv. Cyrila a sv. Metoda, patrónov Európy, ako aj sv. Štefana. Aby súsošie v Komárne zastúpilo na našu spoločnú zem. Aby podobne ako ja, keď som si uctil v Tvrdošovciach pamiatku a osobnosť sv. Štefana, uctili i politici SMK sv. Cyrila a sv. Metoda.

Neexistujú totiž vyvolené dejiny, kultúry, národy a štáty. Na tento postulát by sme mali neustále pamätať. Avšak nielen pamätať, ale zároveň aj rozvíjať ľudskosť, národnú a národnostnú empatiu – tak v nás, ako aj vo vzťahu k tomu druhému. Solidarizujeme navzájom, väčšina s menšinou, menšina s väčšinou, aj – ale nielen iba – prostredníctvom kultúry a umenia. Aby sme – ako si vo svojich veršoch želá a praje veľký slovenský umelec a poet Milan Rúfus, básnik skutočne národný, boli predovšetkým ľudia – bytosti, a nie len obyčajné tvory.

Dámy a páni !

Dovoľte mi na záver popriať Vašej medzinárodnej konferencii nielen úspešný priebeh, ale aj prospešný záver: aby sa výsledky konferencie dostali k širokej verejnosti oboch krajín a slúžili zároveň poznaniu pre politikov v strednej Európe. Aby sa v mnohých prirodzených rozličnostiach hľadali východiská pre zbližovanie, sebapoznávanie a najmä pre pochopenie, že uhorské dejiny sú dejinami Maďarov, Slovákov, Nemcov, Židov a ďalších nemaďarských národov, ktoré tu stáročia spoločne žili na územiach strednej Európy. Poznávali chudobu a bohatstvo, lesk a biedu peňazí i moci, vojny, cez ktoré najviac trpeli jednoduchí ľudia, nehľadiac na ich nacionálne a religiózne ukotvenie, ale aj osobnosti, na jednej strane uctievané ako hrdinovia a na strane druhej nepriatelia, a aj naopak. A toto sa musíme – v empatii – naučiť pochopiť v našom spoločnom priestore strednej Európy, naučiť sa chápať našu spoločnú históriu víťazstiev i prehier, nádejí a sklamaní. Naučiť sa navzájom sa počúvať, nekričať na seba, nevyhrážať sa a vzájomne sa neurážať. Vytvárať ozajstný priestor pre neustály dialóg. Pevne verím, že takýmto priestorom sa stane aj toto medzinárodné podujatie; vážení organizátori a účastníci konferencie, lebo len keď komunikujeme, hrany sa obrusujú, poznávame sa a nachádzame v sebe veľa ľudskosti a napokon vieme sa tak k sebe približovať a lepšie vnímať.

Ďakujem Vám za pozornosť.

Összefoglalás

Dušan Čaplovič miniszterelnök-helyettes üdvözölte a konferenciát. Hangsúlyozta, hogy a szlovák kormány elkötelezett híve a szlovák-magyar együttműködésnek és megbékélésnek. A szlovák és a magyar nemzet együttélésre van ítélve – nincs más út. A két fél közötti kommunikáció nem túl jó – ennek egyik oka az, hogy egynéhány politikus, mindkét oldalon, a másik nemzetre nézve sértő kijelentéseket tesz, folyton kiengedi az agresszivitás szellemét a palackból, minduntalan feleleveníti a régi álmodat nemzetének egyeduralmáról Közép-Európában, csapkodja az ajtót, és nem cselekszik. A másik ok abban keresendő, hogy a média sincs mindig a helyzet magaslatán: ahelyett, hogy a pozitív példáról beszélne, mindig csak a negatívumokra helyezi a hangsúlyt. Ebben a helyzetben felértékelődik a kultúra, a művészet és a tudomány szerepe.

Ma a Szlovák Köztársaság és a Magyar Köztársaság is független, szuverén ország, a területén élő összes állampolgár hazája. Többet kell tenni a kölcsönös tolerancia, empátia és emberiesség térhódításáért. A szlovákoknak ugyanúgy kellene tisztelniük Szent Istvánt, mint a magyarok Szent Cirillt és Metódot. Ki kell alakítani a folyamatos párbeszéd tényleges feltételeit.

JÁN FUZIK

POSTAVENIE A ČINNOSŤ SLOVENSKEJ MENŠINOVEJ SAMOSPRÁVY

Ctené dámy, vážení páni!

V mene Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku srdečne zdravím všetkých účastníkov medzinárodnej konferencie „Slováci v Maďarsku“. Na úvod by som sa chcel poďakovať spolupracovníkom Fórum inštitútu pre výskum menšín v Šamoríne za iniciatívu a zorganizovanie dnešného, pre nás mimoriadne významného a určite aj užitočného podujatia.

Názov mojej prednášky je Postavenie a činnosť slovenskej menšinovej samosprávy a mienim sa zamerať v tejto súvislosti predovšetkým na Celoštátnu slovenskú samosprávu. Je to veľmi rozsiahla téma, našťastie ucelenejší obraz dnes dokreslia aj ďalšie referáty.

Za východiskový bod témy by som si zvolil 7. júl 1993, kedy maďarský parlament schválil zákon o právach národných a etnických menšín. Na jeho základe to bol predovšetkým novovytvorený systém menšinových samospráv na miestnej a celoštátnej úrovni, ktorý zmenil od základov dovtedajšie ponímanie národnostnej problematiky. Samosprávne zákonné kompetencie – aj keď po dlhý čas neboli v praxi ani finančne, ani administratívne podložené – otvorili podľa očakávania mnohých z nás nové perspektívy národnostného prežitia, ba i revitalizácie.

Zákon garantuje miestnym menšinovým samosprávam napr. právo súhlasu – teda veta! – v otázkach miestneho národnostného školstva (vrátane vymenovania a odvolania riaditeľov národnostných škôl, rozpočtu inštitúcií atď.). Udeľuje im rozhodujúcu kompetenciu na poli pestovania kultúry a jazyka, ako i miestnych médií. Celoštátne menšinové samosprávy sú partnermi vlády a parlamentu, pripomienkujú všetky návrhy zákonov, týkajúce sa menšín a majú rozhodujúce slovo v oblasti školstva pri zostavovaní učebných osnov, vydávaní učebníc a ďalších základných direktív rezortu.

Menšinový zákon garantoval celoštátnym samosprávam taktiež možnosť preberania, zakladania a prevádzkovania vlastných inštitúcií v oblasti kultúry a školstva, čo po dlhé roky bolo umožnené iba na papieri. Uplynulo práve 10 rokov od jeho schválenia, keď v roku 2003 bola v štátnom rozpočte zabezpečená položka vo výške 440 miliónov forintov (dnes zhruba 1,55 milióna Sk), ktorá bola určená na tieto účely. Celoštátna slovenská samospráva sa chopila možnosti už aj skôr, keď mala len čiastočné finančné garancie. Na jar roku 1999 prevzala od tradičnej spoločenskej organizácie, Zväzu Slovákov v Maďarsku aj v zahraničí dobre známy a uznávaný týždenník Ľudové noviny. V roku 2001 prevzala Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, ktorého existencia bola už ohrozená a ktorú založil v roku 1990 Zväz Slovákov v Maďarsku ako prvú

takúto národnostnú inštitúciu v krajine. Dovtedy nemal ústav ani jedného zamestnanca na plný úväzok – a trochu predbieham – dnes ich má už päť, spomedzi nich sú traja odborníci s titulom PhD. Ústav vydal vyše 30 vedeckých publikácií a vlani v decembri podpísal dohodu o spolupráci so Slovenskou akadémiou vied. Dúfam, že aj s Fórum inštitútom vytvoria plodnú spoluprácu.

Tu treba pripomenúť, že menšinový zákon umožnil vznik viacero takých inštitúcií, ktoré sú veľmi dôležité pre všetky národnosti v Maďarsku. Je to predovšetkým funkcia ombudsmana, parlamentného splnomocnenca pre práva národných a etnických menšín, ktorých je v Maďarsku zákonom uznávaných spolu 13 a z hľadiska odhadovanej početnosti sme spomedzi nich na treťom mieste po Rómoch a Nemcoch.

Veľmi dôležité bolo založenie Verejnoprávnej nadácie pre národné a etnické menšiny, ktorá podporuje celoštátne a miestne iniciatívy i podujatia v oblasti kultúry, pritom financuje aj vydávanie národnostných novín. A čo sme pri zastupovaní našich národnostných záujmov pocítovali snáď za najdôležitejšie, tak pri novele menšinového zákona, ako aj pri budovaní siete našich slovenských inštitúcií, to bolo zriadenie samostatného vládneho Úradu pre národné a etnické menšiny.

Vytvorilo sa teda priaznivé legislatívne a finančné zázemie pre menšinovým zákonom deklarovanú tzv. kultúrnu autonómiu menšín. Aj podľa číselných výkazov je nesporné, že sa to podarilo využiť práve nám, Slovákom v Maďarsku. V súčasnosti totiž do kompetencie 13 celoštátnych samospráv patrí spolu asi 40 rôznych inštitúcií, z nich každú štvrtú, teda 10 ustanovizní vlastní, alebo prevádzkuje Celoštátna slovenská samospráva!

Ale vôbec tu nešlo o lámanie akýchsi rekordov. Využili sme jednak nové možnosti, pričom sme sa nevyhýbali ani našim povinnostiam, predovšetkým v oblasti školstva. Po zabezpečení štátnej dotácie sme prevzali slovenské ochotnícke divadlo Vertigo, ktoré má dnes už aj profesionálnu zložku a vlastné administratívne sídlo. Vlani na tradičnom Stretnutí národnostných divadiel v Maďarsku získalo Slovenské divadlo Vertigo cenu za najlepšie predstavenie! Zamerali sme sa potom hlavne na tie oblasti a úlohy, od ktorých štátne orgány odstúpili, ktoré pre nás miesto nás nikto nevykoná. Tak sme založili Slovenské dokumentačné centrum na zhromažďovanie, spracovanie a sprístupnenie všetkých písomných a audio-vizuálnych prameňov týkajúcich sa Slovákov v Maďarsku. Slovenské osvetové centrum so siedmimi regionálnymi centrami spája a kvalitatívne posilňuje kultúrny život Slovákov roztrúsených po celej krajine. Slovenské pedagogické metodické centrum nahrádza zrušené štátne úlohy Ministerstva školstva a poskytuje metodickú pomoc našim slovenským pedagógom. Tohto roku rozbehlo metodické centrum nový štipendijný systém pre žiakov 7. a 8. triedy základných škôl a ich učiteľov v prospech zvyšovania počtu našich slovenských stredoškôľakov v dvoch gymnáziách.

Sme asi právom hrdí na to, že Slováci v Maďarsku majú najviac, až 50 obecných múzeí a národopisných zbierok. Spomedzi nich asi tridsať prevádzkuje miestne slovenské samosprávy, ba viaceré ich majú už aj vo vlastníctve. Slovenská samospráva v Békešskej Čabe napr. nielen vlastní a prevádzkuje miestny národopisný dom, ale investíciou vo výške 20 miliónov forintov vybudovala pri ňom vlani aj kancelárie a veľkú spoločenskú sálu na oživenie tohoto objektu. Za účelom odbornej a finančnej pomoci týchto zbierok a ich prevádzkovateľov sme založili našu ďalšiu inštitúciu, Verejnoprospešnú spoločnosť Legatum (Dedičstvo).

K doteraz vymenovaným inštitúciám CSS mohla pribudnúť novelou zákona o verejnom školstve i ďalšia kvalita – mohli sme prevziať do prevádzky aj naše dvojazyčné

slovenské školy s regionálnou pôsobnosťou. Najskôr to bola škola, materská škola a žiacky domov v Sarvaši v roku 2004, o rok neskôr inštitúcia od škôlky po strednú školu a internát v Békešskej Čabe. Odvtedy pribudla v každej z nich ďalšia skupina v materskej škole a v Sarvaši aj nová paralelná trieda. Práve predvčerom schválilo Valné zhromaždenie CSS na základe zákonného oprávnenia 20 percentné zvýšenie počtu detí v skupinách v škôlke a v triedach slovenských škôl v Sarvaši a Békešskej Čabe. Predtým, keď naše školy prevádzkovali (všeobecné) mestské samosprávy, takéto tendencie boli nepredstaviteľné. Dnes v nich máme spolu vyše 600 detí a 150 zamestnancov! Vlastne o to nám aj šlo, aby sme týmto inštitúciám zabezpečili nehatený rozvoj. V prípade našej tretej školy, ktorú prevádzkujeme od 1. júla tohto roka, však šlo už o viac, o záchranu. Dvojazyčnej škole v Novom Meste pod Šiatrom v zemplínskom regióne hrozila totiž integrácia s niektorou miestnou maďarskou školou a postupný zánik slovenskej výučby. Podarilo sa nám však zachrániť ju.

V uplynulých rokoch, práve pred jej prevzatím, sa realizovala rekonštrukcia a rozšírenie sarvašskej školy v hodnote 720 miliónov forintov a tiež obnovenie dvojazyčnej základnej školy v Slovenskom Komlóši v hodnote 440 miliónov forintov. Táto druhá inštitúcia je však miestnou školou, takže v súlade s právnymi predpismi a finančnými garanciami, ktoré sú v súčasnosti platné, ju CSS nemôže zodpovedne prevziať do prevádzky. K týmto úspechom v oblasti rekonštrukcie našich hodne zastaraných škôl vo veľkom prispela aj diplomatická pomoc zo Slovenskej republiky, či už prostredníctvom medzivládnej Slovensko-maďarskej zmiešanej komisie pre záležitosti menšín, alebo jej zastupiteľských zborov, veľvyslanectva v Budapešti a generálneho konzulátu v Békešskej Čabe. V súčasnosti pracujeme na spoločnom projekte s mestskou samosprávou, aby sme sa mohli pustiť do obnovy čabianskej školy.

Čo sa týka financovania inštitúcií CSS, naše tri školy – ako aj všetky ostatné – sú dotované štátom na základe rozpočtových noriem. Dohodou s ministerstvom školstva o vykonávaní úloh školstva máme zabezpečené aj určité doplnkové normy na prevádzku našich škôl, čo zatiaľ pokrývalo náklady. O našich obavách a starostiach sa zmienim neskôr. Vydávanie slovenského týždenníka *Ludové noviny* podporuje Verejná nadácia pre národné a etnické menšiny a značnou sumou prispieva náš zmluvný partner, Maďarské vydavateľstvo úradných vestníkov. Vo fungovaní našich ostatných šiestich inštitúcií (dokumentačného, osvetového a pedagogického metodického centra, výskumného ústavu, divadla a spoločnosti Legatum) nastali výrazné zmeny. Počas dvoch rokov sa museli uchádzať o potrebné finančné prostriedky formou grantov a tie prichádzali s viacmesačným meškaním. Vďaka novele menšinového zákona ich ročná štátna dotácia - zhruba 90 miliónov forintov, teda 11 miliónov Sk – je už rozpočtovo garantovaná položka v samostatnej rubrike pri podpore CSS. A to je pre nás veľká vec! Zabezpečuje činnosť týchto inštitúcií a existenciu ich zamestnancov.

Novela menšinového zákona v októbri 2005 nám priniesla však nielen určitú finančnú istotu, ale aj zvýšenú kontrolu nášho hospodárenia a zákonného fungovania. Od januára sa má stať úrad CSS rozpočtovou organizáciou s ďalšími administratívnymi povinnosťami.

Nové volebné predpisy smerovali pritom aj na očistenie samosprávneho systému. Kým v rokoch 1998-2002 sme mali 75 miestnych samospráv a spomedzi nich len jednu-dve také, ktoré vznikli v neslovenských obciach, v predchádzajúcom volebnom cykle zo 114 slovenských samospráv už každá desiatá bola falošná.

Vlaňajších miestnych menšinových volieb sa mohli zúčastniť iba tí naši ľudia s volebným právom, ktorí sa prihlásili na zoznamy voličov. Trochu sme sa obávali tejto

6-týždňovej akcie, ale napokon sme ju absolvovali s pekným výsledkom: na naše zoznamy sa prihlásilo vyše 15 tisíc voličov! Bol to relatívne lepší výsledok ako pri poslednom sčítaní obyvateľstva, keď sa k slovenskej národnosti priznalo 17 700 osôb. Nebolo to príliš veľa, ak berieme do úvahy naše odhady o 100-110 tisíc Slovákov v Maďarsku, ale v roku 1990 nás bolo štatisticky už iba 10 a pol tisíce a tento počet po viacero desaťročí neustále klesal! A potom po vzniku samosprávneho systému a oživení nášho národnostného života nastal 70 percentný nárast aj v štatistických údajoch.

Po vlaňajších októbrových voľbách vzniklo v Maďarsku 116 miestnych slovenských samospráv, o dve viac ako pri predtým, pričom sme sa zároveň zbavili asi tucta neslovenských samospráv. Miesto nich bol však zvolený celý rad nových, najmä v tradičných, Slovámi obývaných obciach pri Budapešti.

V marci sme volili s poslancami zboru Celoštátnej slovenskej samosprávy aj členov slovenských župných samospráv. Tým sa dobudoval aj stredný stupeň menšinového samosprávneho systému, ktorý predstavovala dovtedy jediná – pritom veľmi bohatú a rôznorodú činnosť vykazujúca – Slovenská samospráva Budapešti. Župné samosprávy sa mohli voliť tam, kde máme aspoň desať miestnych, a to v 5 župách: v Békešskej, Boršodsko-Abovsko-Zemplínskej, Komárňansko-Ostrihomskej, Novohradskej a Peštianskej.

Vo voľbách mohli nominovať kandidátov iba súdom registrované slovenské občianske organizácie – máme ich okolo 30 –, čím sa podarilo odstrániť väčšinu neslovenských zborov. Malo to však aj nečakaný následok. Dávnejšie spory a konflikty v našej občianskej sfére, ako snád aj stranícky princíp volieb spôsobili, že sa vytvorili dva slovenské volebné tábory. Tieto protiklady sa vyostрили napokon v dovtedy jednotnom, a ako ste o tom mohli počuť, doposiaľ úspešnom poslaneckom zbore Celoštátnej slovenskej samosprávy. Je to asi pre všetkých nás nová a nie najpríjemnejšia skúsenosť.

Pritom akoby aj nový elán národnostnej politiky z roku 2003 akosi ochabol. Akoby maďarská politika znovu začala strácať záujem o naše snahy. Štátna podpora miestnych menšinových samospráv sa nielenže nezvýšila, práve naopak, znížila sa zo skromných 700 tisíc forintov ročne na 640 tisíc forintov. A s touto istou sumou boli vypravené na cestu aj novozvolené župné menšinové samosprávy. Nebolo to domyslené a nie je to vyriešené.

Uvedomujeme si, samozrejme, súčasnú nepriaznivú hospodársku situáciu Maďarskej republiky, ale keď niet prostriedkov na rozvoj, tak celý samosprávny systém, jeho inštitúcie, ale aj občianska sféra sú odsúdené nanajvýš na vegetovanie. Školstvo však súčasným znížením štátnych noriem čelí ešte väčšej hrozbe. Ale nejde iba o nedostatočné finančné prostriedky, veď transformácia samostatného Úradu pre národné a etnické menšiny na odbor Úradu vlády, neriešené parlamentné zastúpenie menšín, či zabezpečenie organizačnej a ekonomickej samostatnosti našich rozhlasových a televíznych redakcií nepatria v prvom rade do tejto kategórie. O tom však budeme určite počuť podrobnejšie od nášho bývalého ombudsmana.

V súčasnej situácii je tým viac potešujúce, že Slovenská republika si určila jasnú politiku starostlivosti o Slovákov žijúcich v zahraničí. Novela krajanského zákona a zriadenie samostatného Úradu pre Slovákov žijúcich v zahraničí, značné zvýšenie finančných prostriedkov jeho grantového systému, a pre nás Slovákov v Maďarsku zvlášť dôležitá podpora ľudových novín a plnenie medzivládnej dohody o vzájomnej podpore vlastných národnostných menšín – to všetko svedčí o novom, pozitívnom prís-

tupe. A vieme dobre, že patrí za to vďaka predovšetkým tu prítomnému pánovi podpredsedovi vlády Dušanovi Čaplovičovi a predsedníčke Úradu pre Slovákov žijúcich v zahraničí, Vilme Prívarovej. Ďakujeme!

Nuž, na menšinový samosprávny systém sú rozdielne názory aj v Maďarsku. Podľa niektorých je to slepá ulička, lebo nemá obdoby ani v Európskej únii a budúcnosť patrí občianskej sfére. Celkom tak to však asi nebude, ak si pomyslíme napr. na Južné Tirolsko, alebo aj na novozriadené Národné rady rôznych menšín, tak aj Slovákov a Maďarov v Srbsku.

Osobne som presvedčený o tom, že menšinový samosprávny systém – ktorý samozrejme nepatrí do vládnej, ale samosprávnej sféry krajiny – svojou zákonom a verejnými voľbami podloženou legitimitou, systematickou prácou, sprevádzanou odbornou pomocou, ale aj kontrolou kompetentných orgánov a v neposlednom rade adekvátnymi finančnými prostriedkami, na základe doterajších výsledkov má a aj v budúcnosti by mal mať opodstatnenie v živote slovenskej národnosti v Maďarsku.

Ďakujem za pozornosť!

JÁN FUZIK

A SZLOVÁK KISEBBSÉGI ÖNKORMÁNYZAT HELYZETE MAGYARORSZÁGON

A téma kiindulópontjaként 1993. július 7-ét választottam, a magyar országgyűlés ekkor fogadta el ugyanis a nemzeti és etnikai kisebbségekről szóló törvényt. Ennek alapján jött létre Magyarországon a helyi és országos szintű kisebbségi önkormányzatok rendszere, mely alapjaiban változtatta meg a nemzetiségi kérdés addigi kezelését.

Az önkormányzati törvényes kompetenciák – bár a gyakorlatban hosszú időn át sem anyagi, sem adminisztratív feltételük nem volt adott – sokunk várakozásának megfelelően megnyitották a nemzetiségek túlélésének, sőt erőre kapásának új távlatait.

A törvény egyebek közt szavatolja a helyi kisebbségi önkormányzatok beleegyezési, tehát vétőjogát a helyi nemzetiségi iskolák kérdéseiben, beleértve ebbe a nemzetiségi iskolák igazgatóinak kinevezését és visszavonását vagy az intézmények költségvetését. Döntő szerepet szab meg számukra a kultúra és a nyelvápolás terén csakúgy, mint a helyi médiában. Az országos nemzetiségi önkormányzatok a kormány és az országgyűlés partnerei, minden olyan törvényjavaslatot véleményeznek, melyek a kisebbségekre vonatkoznak, az iskolaügyet illetően döntő szavuk van a tantervek összeállításában, a tankönyvkiadásban és a reszort többi alapvető rendelkezésében.

A kisebbségi törvény azt is szavatolja az országos önkormányzatoknak, hogy a kultúra és az iskolaügy területén kisebbségi intézményeket vehessenek át, alapíthassanak és működtethessenek – mindez korábban hosszú évekig csak formálisan volt adott. A törvény elfogadása óta tíz év telt el, amikor 2003-ban az állami költségvetés 440 millió forintnyi összeget különített el ezekre a célokra. Az Országos Szlovák Önkormányzat persze már korábban is élt a lehetőséggel, amikor csak részleges anyagi háttér állt rendelkezésére. 1999 tavaszán a Magyarországi Szlovákok Szövetsége nevű hagyományos polgári szervezettől átvette a külföldön is jól ismert és nagyra értékelt Ludové noviny hetilapot. 2001-ben átvette a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézetét, melyet már a megszűnés veszélye fenyegetett, s melyet 1990-ben a Magyarországi Szlovákok Szövetsége alapított az ország első ilyen jellegű intézményeként. Egészen addig nem volt az intézetnek egyetlen alkalmazottja sem – s most kissé előreszaladok –, ma pedig öt állandó munkaviszonyban levő személyt foglalkoztat, közülük hárman PhDr. titulusú szakemberek. Az intézet több mint harminc tudományos publikációt jelentetett meg, s tavaly decemberben együttműködési szerződést kötött a Szlovák Tudományos Akadémiával. Remélem, hogy hasonlóan a közeljövőben a Fórum Kisebbségkutató Intézettel is köt.

Itt fontos megjegyezni, hogy ez a kisebbségi törvény több olyan intézmény létrejöttét tette lehetővé, melyek Magyarország minden kisebbsége számára nagyon fontosak. Ilyen például az ombudsman vagy a nemzeti és etnikai kisebbségek országgyűlési biztosának funkciója. A nemzeti és etnikai kisebbségek számát Magyarországon tizenháromban szabja meg a törvény, s számarányukat tekintve a romák és a németek után mi a harmadik helyet foglaljuk el.

Nagyon fontos volt a Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány létrehozása, mely nemcsak a helyi és országos kulturális kezdeményezéseket és rendezvényeket támogatja, hanem a nemzetiségi lapok kiadását is. S amit a kisebbségi érdekvédelem terén mindig is a legfontosabbnak tartottunk – az új kisebbségi törvény elfogadása és a szlovák intézmények hálózatának kiépítése mellett –, az a kormány mellett működő önálló Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal létrehozása volt.

Vagyis megteremtődött a törvény által kinyilvánított kisebbségi kulturális autonómia törvényi és anyagi háttere. A számszerű kimutatások szerint is kétségtelen, hogy ezt éppen nekünk, magyarországi szlovákoknak sikerült a legjobban kihasználnunk. Napjainkban ugyanis a tizenhárom országos önkormányzatnak együttesen mintegy negyven intézménye van, s közülük minden negyediknek (vagyis pontosan tíznek) az Országos Szlovák Önkormányzat a tulajdonosa vagy működtetője!

Ugyanakkor egyáltalán nem az volt a cél, hogy rekordokat döntögessünk, csak éltünk az új lehetőségekkel, miközben a kötelességeinknek is igyekeztünk eleget tenni, elsősorban az iskolaügy terén. Az állami támogatás megszerzése után hatáskörünk alá vontuk a Vertigo szlovák amatőr színházat, melynek ma már hivatásos része is van, és saját adminisztratív székháza. Tavaly a magyarországi nemzetiségi színházak hagyományos fesztiválján a Vertigo nyerte a legjobb előadásért járó díjat! Továbbá főként azokra a területekre és feladatokra összpontosítottunk, melyeket az állami szervek nem képviselnek, mely feladatokat tehát helyettünk senki nem lát el. Így hoztuk létre a Szlovák Dokumentációs Központot a magyarországi szlovákokkal kapcsolatos írásos, valamint hang- és képforrások gyűjtésére, feldolgozására és közzétételére. A Szlovák Közművelődési Központ és hét regionális központja az ország területén szétszórta élő szlovákság kulturális életét fogja össze és erősíti. A Szlovák Pedagógiai Módszertani Központ az Oktatásügyi Minisztérium eltörölt állami feladatait helyettesíti, és a szlovák pedagógusoknak nyújt módszertani segítséget. Az idén új ösztöndíjrendszert hirdetett meg 7. és 8. osztályos általános iskolás tanulók és tanítóik számára, a két gimnáziumunkban tanuló szlovák középiskolások számát növelendő.

Alighanem okkal lehetünk büszkéek arra, hogy Magyarországon a szlovákok rendelkeznek a legtöbb, 50 községi múzeummal és néprajzi gyűjteménnyel. Ezek közül mintegy harmincat a helyi szlovák önkormányzatok működtetnek, sőt, több az ő tulajdonukat képezi. A békéscsabai szlovák önkormányzat például nemcsak hogy tulajdonosa és fenntartója a helyi tájháznak, hanem 20 millió forintos beruházással tavaly irodákat és közösségi nagytermet is épített hozzá, a házban folyó tevékenység felélénkítésére. Az itt található gyűjtemények és gondozóik szakmai és anyagi támogatása céljából hoztuk létre következő intézményünket, a Legatum (Örökség) Szolgáltató és Ingatlanhasznosító Közhasznú Társaságot.

Az új közoktatási törvénynek köszönhetően sikerült az Országos Szlovák Önkormányzat eddig felsorolt intézményeit továbbiakkal is bővíteni: hatáskörünk alá vonhattuk regionális szintű kétnyelvű szlovák iskoláinkat is. Elsőként, 2004-ben a

szarvasi iskolát, óvodát és kollégiumot szerezte meg az Országos Szlovák Önkormányzat, egy évvel később a békéscsabai intézményt (az óvodától a középiskolán át a kollégiumig), s azóta mindkét helyen újabb osztályt nyithatott az óvoda, sőt, a szarvasi iskolában párhuzamos osztály is nyílt. Törvény adta lehetőségeivel élve éppen tegnap hagyta jóvá az Országos Szlovák Önkormányzat közgyűlése a szarvasi és a békéscsabai óvoda és iskola gyermekei számának 20%-os növelését. Korábban, míg iskoláinkat az illetékes helyi önkormányzatok működtették, ilyesmi egyszerűen elképzelhetetlen volt. Ma ezekben 600 gyermeket és 150 alkalmazottat tudhatunk! S lényegében ez volt a célunk, tehát hogy bebiztosítsuk ezeknek az intézményeknek az akadálytalan fejlődését. A sátoraljaújhelyi kétnyelvű iskolát a zempléni régióban ugyanis az a veszély fenyegette, hogy egybeolvad valamelyik helyi magyar iskolával, és a szlovák tanítás fokozatosan felszámolódik. De sikerült ezt is megmentenünk.

Az elmúlt években, éppen hatáskörünk alá vonása előtt rekonstruálták és bővítették a szarvasi iskolát, 720 millió forint beruházással, úgyszintén a tótkomlói kétnyelvű általános iskola épületét, 440 millió forintból. Ez az utóbb említett intézmény azonban községi iskola, tehát a ma érvényes jogi előírások és anyagi juttatások következtében az Országos Szlovák Önkormányzat nem vállalhat működésükért felelősséget. Azt, hogy meglehetősen előregedett iskoláinkat sikerült felújítanunk, nagyban elősegítette a Szlovák Köztársaság diplomáciai támogatása, mind a kisebbségi kérdésekkel foglalkozó szlovák–magyar államközi vegyes bizottság révén, mind pedig képviselői, a budapesti nagykövetség és a békéscsabai főkonzulátus révén. Jelenleg a helyi önkormányzattal karöltve egy közös tervezeten dolgozunk, mely a békéscsabai iskola felújítását célozza.

Ami az Országos Szlovák Önkormányzat intézményeinek fenntartását illeti, három iskolánkat – amiként a többit is – az állam tartja fenn költségvetési irányelvei alapján. Az oktatásügyi minisztériummal kötött, az iskolaügyi feladatok ellátásáról szóló megállapodásunk értelmében az előirányzottan túli, pótlólagos összegben is részesülünk iskoláink fenntartásához, ami eddig fedezte a szükségleteiket. Kétségeinkről és gondjainkról a későbbiekben szólok. A Ludové noviny című szlovák hetilap kiadását a Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány támogatja, s jelentős összeggel szerződéses partnerünk, a Magyar Hivatalos Közlönykiadó is. További intézményeink (a Szlovák Dokumentációs Központ, a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete, a Vertigo Színház és a Legatum Társaság) működésében jelentős változások történtek. Míg a korábbi években ezeknek célirányos pályázatok útján kellett előteremteniük a szükséges pénzt, mely csak több hónapos késéssel érkezett, a kisebbségi törvénynek köszönhetően ma éves állami támogatást kapnak, mintegy 90 millió forintot (vagyis 11 millió szlovák koronányit) – s ezt az Országos Szlovák Önkormányzat különálló, költségvetés garantálta tételként kapja meg támogatottságán belül. S ez számunkra nagy dolog! Biztosítja nevezett intézményeink tevékenységét és alkalmazottainak létét.

A 2005. évi új kisebbségi törvény azonban nemcsak egyfajta anyagi biztonságot jelent számunkra, hanem gazdálkodásunk és törvényes működésünk fokozottabb ellenőrzését is. Januártól az Országos Szlovák Önkormányzatnak költségvetési szervezetté kell válnia, ami újabb adminisztratív köteleességeket ró rá.

Az új választási előírások ugyanakkor az önkormányzati rendszer megtisztítását is célozták. Míg 1998 és 2002 között 75 helyi önkormányzatunk volt, köztük mindössze egy-két olyan, melyet nem szlovák helységben alapítottak, az elmúlt választási ciklus 114 szlovák önkormányzata közül már minden tizedik hamis volt.

A tavalyi helyhatósági választásokon csak azok a választópolgáraink vehettek részt, akik feliratkoztak a választói listára. Kissé aggódtunk ettől a hathetes akciótól, végül azonban szép eredményt értünk el: listáinkra több mint 15 ezer választó jelentkezett! Ami viszonylag jobb eredmény volt, mint a legutóbbi népszámlálási, melynek során 17 700 személy vallotta magát szlovák nemzetiségűnek. Ez nem túl sok, főként ha figyelembe vesszük a magyarországi szlovákok 100–110 ezerre becsült számát, de 1990-ben statisztikailag már csak 10 és fél ezren voltunk, s ez a menyynyiség az évek során egyre apadt tovább! Az önkormányzati rendszer bevezetése és nemzetiségi életünk feltámadása után a statisztikai adatok 70 százalékos emelkedését könyvelhetjük el.

A tavalyi októberi választásokat követően Magyarországon 116 helyi szlovák önkormányzat alakult, kettővel több, mint korábban, miközben mintegy tucatnyi nem szlováktól megszabadultunk. Helyettük egy sor új jött létre, főként a szlovákok által hagyományosan lakott, Budapest környéki településeken.

Márciusban az Országos Szlovák Önkormányzat képviselőtestületével együtt a megyei szlovák önkormányzati tagokat is megválasztottuk. Ezzel kiépült a kisebbségi önkormányzatiság középszintje is, melyet addig csak egyetlen – igaz, nagyon gazdag és széles körű tevékenységet folytató – képviselt: a Budapesti Szlovák Önkormányzat. Megyei önkormányzatok ott voltak választhatók, ahol legalább tíz helyivel rendelkezünk, vagyis öt megyében: Békés, Borsod-Abaúj-Zemplén, Komárom-Esztergom, Nógrád és Pest megyében.

A választáson jelöltet csak bejegyzett szlovák szervezetek indíthattak – ebből mintegy harminc van –, s ezzel sikerült kiiktatnunk a nem szlovák testületek többségét. Ennek viszont volt egy nem várt következménye is: a közösségünkön belüli régebbi nézeteltérések és konfliktusok, meg a választások pártjellege azt eredményezte, hogy két szlovák választótábor alakult ki. Ezek az ellentétek végül az Országos Szlovák Önkormányzat addig egységes – s mint már említettem, máig sikeres – képviselőtestületén belül éleződtek ki. Ez nyilván mindannyiunk számára új tapasztalat, s nem a legkellemesebb.

Közben mintha a nemzetiségi politika 2003. évi lendülete is alábbhagyott volna. Mintha a magyarországi politika érdeklődéséből ismét kikerültek volna törekvéseink. A helyi kisebbségi önkormányzatok állami támogatása nem hogy emelkedett, hanem ellenkezőleg, a szerény évi 700 ezer forintról 640 ezerre apadt. S ugyanezzel az összeggel kellett indulniuk az újonnan megválasztott megyei kisebbségi önkormányzatoknak is. Nem volt ez átgondolva, s nincs ez megoldva.

Természetesen tudatában vagyunk a Magyar Köztársaság kedvezőtlen gazdasági helyzetének, de ha nincs eszköz a fejlesztésre, akkor az önkormányzati rendszer, miként intézményei, de maga a civil szféra is legfőlőbb tengődésre van ítélve. Az iskolaügyön belül a minisztériumi fejkvóta jelenlegi csökkentése még nagyobb fenyegetést jelent. De nem csak az anyagi eszközök elégtelenségéről van szó, hiszen sok egyéb nem ettől függ: az önálló Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal átalakítása a Kormányhivatal egy osztályává, a kisebbségek parlamenti képviselőjének rendezetlensége, rádiós és televíziós szerkesztőségeink szervezeti és gazdasági önállóságának bebiztosítása – mindezek elsősorban nem anyagi kérdések.

Annál öröndetesebb, hogy ebben a mai helyzetben a Szlovák Köztársaság világosan kijelölte a külföldön élő szlovákokról való gondoskodása politikáját. A határon túli szlovákokról szóló új törvény és a Külföldön Élő Szlovákok Hivatalának felállítása, a pályázati rendszerben elnyerhető összeg jelentős megemlése, s a számunkra, ma

gyarországi szlovákok számára különösen fontos Ludové noviny támogatása, valamint a nemzeti kisebbségek kölcsönös támogatásáról szóló kormányközi egyezmény teljesítése – mindez az új, pozitív hozzáállást tükrözi.

Nos, a kisebbségi önkormányzati rendszer megítélése Magyarországon is eltérő. Egyesek szerint zsákutca, mert az Európai Unióban sincs párja, és a jövő a civil szféráé. De aligha ez az igazság, jusson csak eszünkbe Dél-Tirol, vagy a kisebbségek által mostanság újonnan alakult Nemzeti Tanácsok, például a szlovákoké meg a magyaroké Szerbiában. Meggyőződésem, hogy a kisebbségi önkormányzati rendszernek – mely természetesen nem az ország hatalmi, hanem önigazgatási szférájába tartozik – a törvény adta és nyilvános választásokkal alátámasztott legitimitásával, módszeres munkájával, az illetékes szervek szakmai segítségével és persze ellenőrzése alatt, nem utolsósorban pedig megfelelő anyagi háttérrel, az eddigi tapasztalatok szerint van létjogosultsága, s a jövőben is lennie kellene a magyarországi szlovákok életében. ä

(Fordította: Csanda Gábor)

VILMA PRÍVAROVÁ

SLOVENSKÁ REPUBLIKA A SLOVÁCI V MAĎARSKU

Vážený pán podpredseda vlády SR, vážené dámy, ctení páni,

dovoľte, aby som sa Fórum inštitútu pre výskum menšín poďakovala za pozvanie na medzinárodnú konferenciu Slováci v Maďarsku a zároveň, aby som Vás pozdravila a prihovorila sa Vám v mene Úradu pre Slovákov žijúcich v zahraničí, ktorý venuje náležitú pozornosť aj našim krajanom žijúcim v susednej Maďarskej republike.

*

Slovenská republika sa v oblasti vzťahov ku krajanom v Maďarsku opiera, v porovnaní s ostatnými krajinami, o bohatú zmluvnú základňu. Patrí k nej predovšetkým Zmluva o dobrom susedstve a priateľskej spolupráci medzi Slovenskou republikou a Maďarskou republikou podpísaná 19. marca 1995 v Paríži.

Národná rada SR prijala k zmluve uznesenie č. 99/1996 Z. z. z 26. marca 1996, v ktorom okrem iného konštatuje, že „...zmluva vytvára predpoklady pre rozvoj slovensko-maďarských vzťahov vo všetkých oblastiach spoločného záujmu a súčasne vymedzuje zákonný priestor – v súlade s vnútroštátnym právnym poriadkom a prijatými medzinárodnými záväzkami – na uplatnenie práv osôb patriacich k národnostným menšinám v oblasti jazyka, kultúry a náboženstva s dôrazom na lojalitu voči štátu, ktorého sú občanmi“. Vyhlásenie NR SR zároveň formuluje aj očakávanie Slovenskej republiky, „... že Maďarská republika urobí náležité kroky na zastavenie procesu asimilácie slovenskej menšiny v Maďarskej republike a na jej revitalizáciu v duchu zmluvy a príslušných medzinárodných dokumentov v tejto oblasti.“

V záujme realizácie cieľov dobrého susedstva a priateľskej spolupráce najvyšší predstavitelia Slovenskej republiky ale i predstavitelia rezortov venovali veľký priestor v rámci ďalšieho rozvoja a prehĺbenia dvojstranných vzťahov aj rokovaniam o postavení slovenskej menšiny v Maďarsku a stretnutiam so Slovákami z rôznych regiónov Maďarska a s predstaviteľmi ich bohato rozvetvenej samosprávnej, spolkovéj a inštitucionálnej štruktúry.

Slováci žijúci v zahraničí sa v priebehu rokov samostatnej slovenskej štátnosti stali trvalou súčasťou agendy prezidentov Slovenskej republiky. Dňa 17. novembra 2006, pri príležitosti oficiálnej návštevy Maďarskej republiky zavítal prezident SR Ivan Gašparovič do strediskovej obce pilišských Slovákov – do Mlynkov. Stretol sa

s vedením Celoštátnej slovenskej samosprávy i Zväzu Slovákov v Maďarsku, členmi obecnej a slovenskej samosprávy a zástupcami samospráv a občianskych organizácií z okolitých slovenských obcí. Po kultúrnom programe prítomní diskutovali o morálnej a materiálnej pomoci Slovenska Slovákom v Maďarsku. Prezident na stretnutí okrem iného povedal: "Pokiaľ ide o starostlivosť o našich krajanov vo svete, v tejto oblasti sme, žiaľ ďaleko za iniciatívou maďarských politikov. Máme sa od nich čo učiť..."

S dôverou sa na prezidenta SR so svojimi problémami i požiadavkami obracajú aj samotní krajanovia, ktorí si vysoko vážia morálnu podporu hlavy štátu. Iste bude v ich srdciach dlho rezonovať záštita i osobná účasť pána prezidenta, ktorý sa spolu s predsedníčkou maďarského parlamentu pani Katalin Sziliovou zúčastnili dôstojných osláv 260. výročia znovuzaloženia obce Mlynyky.

Postavenie slovenskej národnostnej menšiny v Maďarsku je tiež v centre pozornosti predsedu Národnej rady Slovenskej republiky Pavla Pašku. Táto problematika rezonovala počas jeho oficiálnych rozhovorov s prezidentom Maďarskej republiky László Sólyomom, so svojou partnerkou Katalin Sziliovou i pani ministerkou zahraničných vecí Kingou Gönczovou počas oficiálnej návštevy vo februári 2006. Predseda slovenského parlamentu využil možnosť získať podrobné informácie o slovenskej škole v Békešskej Čabe, činnosti Slovenskej samosprávy Budapešti, Organizácii slovenskej mládeže v Maďarsku, finančnej situácii Ľudových novín, Slovenskom divadle Vertigo, spoločnosti Legatum, Slovenskom osvetovom centre a o Slovenskom dokumentačnom stredisku priamo od ich zástupcov. Širší priestor na neformálne stretnutia so Slovákami z takmer všetkých regiónov Maďarska poskytla jeho účasť na XI. Dni Slovákov v Maďarsku, ktorý sa konal v obci Baňačka v Zemplínskych vrchoch. Vo svojom vystúpení predseda slovenského parlamentu načrtnul pre Slovákov v Maďarsku optimistickú víziu a konštatoval, že „... Po vstupe do schengenského priestoru budú slovensko-maďarské štátne hranice ešte priechodnejšie a národnú identitu bude možné ešte viac posilňovať.“

Hoci sa maďarsko-slovenské vzťahy neobmedzujú iba na menšinové otázky, premiéri Robert Fico a Ferenc Gyurcsány sa na svojom nedávnom bilaterálnom rokovaní v Bratislave vyjadrili, že je nutné pochopenie situácie národnostných menšín. Na stretnutí prerokovali požiadavky slovenskej národnostnej menšiny v Maďarsku, konkrétne finančnú podporu pre slovenské základné školy a financovanie týždenníka Ľudové noviny. Dohodli sa, že riešeniu uvedených požiadaviek budú v budúcnosti venovať dostatočnú pozornosť. Slovenská republika už prvý krok v tejto oblasti urobila. Podpredseda vlády SR D. Čaplovič a predsedníčka ÚSZZ predložili na rokovanie vlády materiál ohľadne podpory vydávania Ľudových novín v Maďarsku a výkonu Dohody medzi vládou SR a vládou MR o vzájomnej podpore národnostných menšín. Následne vláda SR svojím uznesením č. 696 z 15. augusta 2007 k záverom zo Stálej konferencie Slovenská republika a Slováci žijúci v zahraničí 2007 uvoľnila 1 milión Sk na podporu vydávania Ľudových novín a 3 mil. Sk na výkon predmetnej dohody. Veríme, že aj týmto opatrením Slovensko prispelo k zachovaniu a rozvíjaniu identity, materinského jazyka a kultúry Slovákov v Maďarsku ako aj k možnosti ďalšieho prehĺbenia poznania a vzájomnej informovanosti v oboch krajinách. Toto opatrenie vnímame aj ako príspevok k blížiacemu sa 50. výročiu začiatku vydávania tohto, v Európe ojedinelého, krajského periodika. Jeho významné jubileum si spoločne pripomenieme v Deň slovenských novinárov v Maďarsku – dňa 4. októbra 2007.

Slovenská republika dostala svojmu slovu aj v prípade príslubu podpredsedu vlády Slovenskej republiky Dušana Čaploviča z apríla 2007, ktorý dal predsedovi Celoštátnej slovenskej samosprávy, predsedníčke Zväzu Slovákov v Maďarsku a vtedajšiemu

šéfredaktorovi Ľudových novín. Okrem už spomínanej dotácie na jediný slovenský týždenník v Maďarsku a na výkon dohody, vláda Slovenskej republiky zvýšila grantový systém na krytie aktivít Slovákov žijúcich v zahraničí pre rok 2007 o 15,25 miliónov Sk.

Dohoda medzi vládou SR a vládou MR o vzájomnej podpore národnostných menšín v oblasti vzdelávania a kultúry bola podpísaná na základe článku 5 Zmluvy o dobrom susedstve a priateľskej spolupráci medzi Slovenskou republikou a Maďarskou republikou v Bruseli dňa 12. decembra 2003 s platnosťou od 13. februára 2004. Podpora Slovenskej republiky pre slovenskú menšinu v Maďarsku uvedená v článku 2 tejto dohody sa realizuje prostredníctvom Verejnoprospešnej nadácie Zväzu Slovákov v Maďarsku Lipa v súlade s právnym poriadkom Maďarskej republiky.

Vláda SR svojim uznesením č. 420 z 10. mája 2006 schválila na vykonanie dohody v roku 2006 čiastku 3 milióny Sk, ktoré správna rada nadácie Lipa rozhodla využiť na podporu dvoch programov: Poznaj svoje korene - škola v prírode na Slovensku a na podporu záujmovo-umeleckej činnosti. Na školu v prírode (4 desaťdňové turnusy pre 252 žiakov slovenských základných škôl a 20 učiteľov) bolo použitých 1,5 miliónov Sk a 9 361 940 HUF vyčlenila na krytie 60 projektov zameraných na krojové vybavenie, národnostné programy, technické vybavenie, nákup hudobných nástrojov a CD-knižnicu. Dotácie získali školy, spoločenské organizácie i miestne slovenské samosprávy.

Ako už bolo povedané, vláda SR na realizáciu dohody na rok 2007 schválila rovnakú sumu 3 milióny Sk. V tejto súvislosti správna rada nadácie začiatkom septembra vypísala súbeh na realizáciu programu školy v prírode na Slovensku (4 turnusy pre žiakov 1. stupňa a 7. a 8. ročníka národnostných základných škôl) a podporu slovenskej kultúrno-osvetovej činnosti pre občianske združenia, miestne slovenské samosprávy a materské a základné školy.

Otázky partnerstva a aspekty starostlivosti o Slovákov na Dolnej zemi rezonovali na pracovných stretnutiach podpredsedu vlády SR Dušana Čaploviča a štátneho tajomníka Ministerstva vnútra SR Vladimíra Čechotu pri príležitosti 17. výročia založenia Čabianskej organizácie Slovákov a 10. výročia otvorenia Domu slovenskej kultúry v Békešskej Čabe, na vzniku ktorého sa Slovenská republika podieľala finančnou čiastkou 2 milióny Sk.

Nový školský rok 2006/2007 v Slovenskej základnej škole v Slovenskom Komlóši slávnostne otvorili ministerka zahraničných vecí MR Kinga Gönczová spolu s ministrom zahraničných vecí SR Jánom Kubišom. Dôvodom tohto malého sviatku za účasti oboch ministrov bola rekonštrukcia školských budov a zariadení, na ktorú Slovenská republika poskytla 1 milión Sk. Na uvedenom otvorení sa zúčastnila aj predsedníčka Úradu pre Slovákov žijúcich v zahraničí.

Predsedníčka úradu uskutočnila množstvo bilaterálnych rokovaní s predsedom Celoštátnej slovenskej samosprávy, predsedníčkou Zväzu Slovákov v Maďarsku, ako aj s predstaviteľmi slovenských a maďarských rezortov.

*

V rámci rozvoja dvojstranných vzťahov oboch krajín vytvára Slovenská republika náležitý rámec pre rozvoj rôznych foriem hospodárskej spolupráce ako aj pre zakotvenie miesta slovenskej menšiny v nich. Už doposiaľ sa práce Slovensko-maďarskej zmiešanej komisie pre cezhraničnú spoluprácu zúčastňujú aj zástupcovia slovenskej menšiny a do spoločných mládežníckych aktivít usporiadaných na tému životného

prostredia sa pravidelne zapájajú aj žiaci zo škôl s výučbou slovenského jazyka v Mlynkoch, Dabaši či v Budapešti.

Odražilo sa to aj v Programe cezhraničnej spolupráce Maďarská republika – Slovenská republika 2007 -2013, ktorý bol schválený vládou SR 4. júla 2007. V rámci stanovených špecifických cieľov zameraných na zvýšenie sociálnej a kultúrnej súdržnosti medzi ľuďmi a komunitami a na zlepšenie dostupnosti a dorozumenia v prihraničnej oblasti program stanovuje, že všetky oblasti podpory v rámci programu budú brať do úvahy aj potreby osôb z prostredia etnických menšín.

Spoluprácu so slovenskými organizáciami a inštitúciami v Maďarsku, či osadami obývanými Slováckmi neopomínajú ani regióny, sídla a ich samosprávy na Slovensku. Touto spoluprácou napomáhajú upevniť puto s domovinou svojich predkov, podporujú vzájomné spoznávanie histórie, kultúry, reálií i jazyka a v konečnom dôsledku prispievajú k zachovaniu slovenského národného povedomia. Ako príklad môže slúžiť bohatá a rôznorodá súčinnosť Nitrianskeho samosprávneho kraja so Slováckmi v župe Komárom – Esztergom, Banskobystrického samosprávneho kraja s obcami a organizáciami v Novohradskej župe alebo Žilinského kraja so župou Békeš.

*

Z hľadiska obsahu i foriem sa kvantitatívne i kvalitatívne najvýraznejšie javí spolupráca a pomoc Slovenskej republiky Slováckom v Maďarsku v oblasti kultúry, vedy a školstva. Jej zmluvný rámec určuje Dohoda medzi vládou Slovenskej republiky a vládou Maďarskej republiky

o spolupráci v oblasti kultúry, školstva, vedy, športu a mládeže, ktorá bola podpísaná 16. januára 2003 a platí bez obmedzenia od 14. marca 2004. Nadväzuje na skúsenosti získane z plnenia predchádzajúcich dohôd a programov v oblasti spolupráce medzi inštitúciami, organizáciami, združeniami, zväzmi, obcami a samosprávami, skupinami založenými na základe občianskych iniciatív a je založená na vzájomných potrebách a záujmoch. Podporuje iniciatívy štátnych a spoločenských inštitúcií, organizácií a združení, ktoré slúžia vzájomnému spoznávaniu a zblížovaniu.

Slovenská republika v tejto oblasti vychádza z premisy, že kultúra Slovákov v Maďarsku predstavuje súčasť celoslovenskej kultúry a jej mnohotvárnosť, obohatená o prvky kultúry domovskej krajiny, je vkladom do celosvetového kultúrneho dedičstva. Z toho vyplývajú pre Slovenskú republiku aj úlohy podporovať tvorbu a šírenie kultúrnych hodnôt ako aj záchranu a rozvoj kultúrneho dedičstva krajanov z Maďarska..

Na realizácii stanovených úloh sa podieľa predovšetkým Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky ako aj celoštátne inštitúcie ako Literárne informačné centrum, Slovenské národné múzeum, Slovenská národná galéria, Slovenská národná knižnica a Univerzitná knižnica.

Zo širokého okruhu spomeniem aspoň podiel Národného osvetového centra, ktorý v oblasti tradičnej ľudovej kultúry prispel k podpore folklórnych i divadelných súborov organizovaním metodických kurzov pre choreografy, režisérov, divadelných ochotníkov, hudobníkov, tanečníkov a zabezpečuje na základe požiadaviek Slovákov v Maďarsku pracovné hostovania odborníkov z uvedených oblastí ale i majstrov tradičných ľudových remesiel.

Národné osvetové centrum v spolupráci so Slovenským osvetovým centrom Celoštátnej slovenskej samosprávy zabezpečili účasť Slovákov z Maďarska v roku 2006 na Zlatej priadke v Šali, Scénickej žatve v Martine, Hviezdoslavovom Kubíne,

prehliadke ľudového tanca vo Vranove nad Topľou, na stretnutiach a prehliadkach detských sólistov a súborov ľudového tanca a hudby. NOCKa pokryla aj výdavky spojené s vyslaním lektorov na podujatia uskutočňované v Maďarsku (prehliadka detského divadla Deti deťom, Slovenské spievanky a veršovačky, folklórny festival v Banke). Vyslala do Maďarska dvoch choreografov a majstra ľudových remesiel na 7 dní. Na rokovani oboch inštitúcií bolo dohodnuté aj vydanie prvej časti rozsiahlej práce Klimenta Ondrejku o Slovákoch v Maďarsku a prezentovanie Slovákov v Maďarsku na stránkach odborného časopisu Národná osвета.

V tomto roku sa na základe dohody o vzájomnej vedeckej spolupráci, ktorú podpísali v roku 2006, rozšírila aj doterajšia spolupráca Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku s pracoviskami Slovenskej akadémie vied - Ústavom etnológie, Jazykovedným ústavom Ľudovíta Štúra, Spoločenskovedným ústavom v Košiciach. Ústav spolupracuje tiež s Katedrou slovenských dejín Filozofickej fakulty Univerzity Jána Ámosa Komenského a na základe dohody podpísanej v roku 2006 s Univerzitou Mateja Bela v Banskej Bystrici.

*

Znalosť materinského jazyka je jednou zo základných podmienok udržania národného povedomia, preto aj pomoc Slovenskej republiky krajankej komunite v Maďarsku v oblasti vzdelávania patrí k prioritám štátnej politiky. Sme si vedomí, že slovenské národnostné školstvo má nezastupiteľnú úlohu aj v procese zabráňovania asimilácii. Veď v Maďarsku škola nezriedka supluje úlohu rodiny učiť svoje deti materinský jazyk. Školstvo v menšinových podmienkach vedie žiakov k tomu, aby slovenský jazyk chápali a používali ako podstatný znak svojej národnej identity a znalosť spisovnej podoby jazyka významne prispieva aj k zvýšeniu individuálnej kultúry každého člena spoločenstva. Slovenská republika si vysoko váži a oceňuje nefahkú prácu slovenských pedagógov v Maďarsku, čo sa odrazilo aj v udelení Medaile sv. Gorazda riaditeľke Všeobecnej slovenskej školy, škôlky a žiackeho domova v Sarvaši Zuzane Medvedovej, riaditeľke Slovenského gymnázia, všeobecnej školy a kolégia v Békešskej Čabe Edite Pečeňovej a bývalému dlhoročnému riaditeľovi tejto školskej ustanovizne Jánovi Chlebnickému.

Pôsobenie Slovenskej republiky v oblasti vzdelávania je zamerané na zvrátenie klesajúcej tendencie znalosti slovenského jazyka a súčasne na zvýšenie významu krajanov vo všetkých oblastiach života v ich domovine, vrátane rozvoja slovenskej inteligencie a jej tvorivej avantgardy.

Od roku 2000 sa realizuje projekt Metodického centra Univerzity Mateja Bela pre Slovákov žijúcich v zahraničí pod názvom Škola v prírode pre krajančné deti. Obsah jeho študijného programu je analogický s osnovami slovenských základných škôl v zahraničí. Projekt bol overovaný práve na žiakoch z Maďarska a je tiež jednou z alternatív praxe v slovenskom jazyku pre učiteľov z Maďarska, ktorí sa, žiaľ už dlhodobo, nezúčastňujú špeciálne im určených kurzov na Slovensku.

Národnostné školy i Celoštátna slovenská samospráva už niekoľko rokov poukazujú na nedostatočnú kapacitu škôl v prírode na Slovensku, ktoré organizuje Ministerstvo školstva SR, i keď Maďarsko má k dispozícii 4 turnusy ročne. Opakovane žiadajú zriadenie celoročnej školy v prírode pre deti všetkých Slovákov žijúcich v zahraničí a sú ochotní prevziať na tomto zariadení finančnú spoluúčasť. V roku 2006 sa Celoštátna slovenská samospráva rozhodla hľadať možnosti prevádzkovania viacúčelového zariadenia –

školy v prírode na Slovensku a doškolovalacieho a rekreačného strediska. Projekt predpokladá na desať turnusov náklady 1.462.500,- Sk a je zatiaľ v štádiu príprav.

Spomínaná medzirezortná dohoda v oblasti školstva garantuje pre Slovákov v Maďarsku vyslanie 11 hosťujúcich učiteľov. V školskom roku 2005/2006 a 2006/2007 pôsobili v Maďarsku 4 pedagógovia zo Slovenska v školách v Slovenskom Komlóši, Békešskej Čabe, Níredháze a Sarvaši. V akademickom roku 2007/2008 sa počet navýšil o jedného učiteľa pôsobiaceho v Novom Meste pod Šiatrom. Vysielanie organizačne, finančne i odborne garantuje Ministerstvo školstva SR. Výber vhodných kandidátov je o to komplikovanejší, že musí prihliadať na konkrétne potreby jednotlivých škôl ako aj na osvetové a kultúrne pôsobenie pedagóga v danej komunite.

Metodické centrum Univerzity Mateja Bela pre Slovákov žijúcich v zahraničí pripravuje systematické doškolovanie slovenských pedagógov zo zahraničia. Hoci v predchádzajúcich obdobiach učitelia zo slovenských národnostných škôl v Maďarsku túto možnosť v hojnej miere využívali a hodnotili ich ako veľmi prospešné, v posledných rokoch je ich účasť na tejto forme vzdelávania nedostatočná.

Slovenské učebnice zabezpečuje Ministerstvo školstva SR na základe včasnej požiadavky slovenských škôl a aj Ministerstva školstva MR. Štátny pedagogický ústav v Bratislave realizoval tohto roku anketu zameranú na zistenie skutočného stavu a potrieb krajských škôl v oblasti učebníc a učebných pomôcok. Jej výsledky sa v súčasnosti vyhodnocujú a budú slúžiť pre zefektívnenie tejto formy pomoci.

Špecializované pracoviská rezortu školstva každoročne ponúkajú krajanom niekoľko typov vzdelávacích kurzov. Z tradičných foriem štúdia materinského jazyka sa v tomto roku Slováci z Maďarska zúčastnili na 43. ročníku Letnej školy slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca, 11. ročníku Letného kurzu slovenského jazyka a kultúry pre krajanov zo zahraničia a 3. ročníka Letného konverzačného kurzu pre nepedagógov.

Novým typom kurzu od roku 2007 je kurz Tvorca europrojektov. Kurz iniciovala Komisia pre školstvo a vzdelávanie pri Úrade pre Slovákov žijúcich v zahraničí, v ktorej pracuje aj zástupca Slovákov z Maďarska a k jednotlivým bodom rokovania sú ad hoc prizývaní aj riaditelia slovenských škôl.

ÚSZZ v spolupráci s Ministerstvom školstva SR a Metodickým centrom Studia Academica Slovaca pripravili tiež 2 školenia pre pedagógov slovenských národnostných škôl k internetovej výučbe slovenského jazyka prostredníctvom programu Slovenčina ako cudzí jazyk. Školenia sa uskutočnili v tomto roku v Bratislave a v Békešskej Čabe.

Mimoriadne vyhľadávanou a využívanou formou pomoci v 90. rokoch minulého storočia boli štipendiá vlády Slovenskej republiky pre krajanov študujúcich na vysokých školách v Slovenskej republike. Nezriedka ich v jednom akademickom roku študovalo na Slovensku aj vyše dvadsať. Absolventi slovenských vysokých škôl sa po návrate do vlasti aktívne zapojili do spolkového a samosprávneho života Slovákov v Maďarsku, kde zastávajú najvýznamnejšie funkcie, tvoria jadro slovenskej inteligencie a na svojich profesijných postoch prispievajú k porozumeniu a spolupráci oboch našich krajín.

Situácia sa príchodom nového storočia diametrálne zmenila a ani koncepciou priznaná kvóta 4 štipendií sa posledné roky nenapĺňa. V priemere registrujeme 5 – 6 štipendistov z Maďarska, študujúcich na všetkých troch stupňoch vysokoškolského štúdia. V jednotlivých akademických rokoch poberali štipendium vlády SR Slováci z Maďarska nasledovne:

v školskom roku 2004/2005 – 6 študenti/celkové náklady Slovenskej republiky 431 000,- Sk;

v školskom roku 2005/2006 – 5 študenti/ celkové náklady Slovenskej republiky 462 200,- Sk; v školskom roku 2006/2007 – 6 študenti/ celkové náklady Slovenskej republiky 6649 000,- Sk

Nezáujem o štúdium na Slovensku zdôvodňujú krajanovia zrušením možnosti získať stipendium aj na obdobie štúdia na Ústave jazykovej a odbornej prípravy Univerzity J. A. Komenského.

Na základe rokovaní Úradu pre Slovákov žijúcich v zahraničí s Ministerstvom školstva SR bola pre budúcich poslucháčov vysokých škôl na Slovensku – žiadateľov stipendií vlády SR z Maďarska tohto roku po prvý raz ponúknutá možnosť bezplatného letného odborného kurzu (jazykový) v termíne 23. júl až 7. september 2007. Kurz bol pripravený a jeho frekventantmi boli študenti zo Srbska a Rumunska, žiaden uchádzač z Maďarskej republiky o kurz však neprejavil záujem.

*

Zmiešaná slovensko-maďarská komisia pre záležitosti menšín bola zriadená v zmysle Protokolu medzi MZV SR a MZV MR zo dňa 24. novembra 1998 ako jeden z 12 orgánov slúžiacich napomáhaniu plnenia Zmluvy o dobrom susedstve a priateľskej spolupráci medzi SR a MR z roku 1995. Podľa § 15 ods. 6 zmluvy má komisia právo odporúčania vládam oboch republík. K novej úlohe komisie patrí posudzovať vykonávanie už spomínanej medzivládnej dohody o vzájomnej podpore menšín v oblasti vzdelávania a kultúry.

Ustanovujúce zasadnutie komisie sa uskutočnilo v Budapešti 8. februára 1999. V súčasnosti sú spolupredsedomi komisie veľvyslanec Miroslav Mojžita a štátny tajomník Ferenc Gémesi. Členmi komisie za Slovenskú republiku sú odborníci na ľudsko-právnu a menšinovú problematiku z Úradu vlády SR a rezortov zahraničia, kultúry a školstva. V komisii má svoje zastúpenie aj Úrad pre Slovákov žijúcich v zahraničí v osobe predsedníčky úradu.

K významným už realizovaným odporúčaniam komisie patrila rekonštrukcia slovenskej školy v Sarvaši a prestavba školy v Slovenskom Komlóši. VI. zasadnutie komisie, ktoré sa konalo 22. septembra 2006 v Bratislave prijalo odporúčania vláde MR: legislatívne riešiť zastúpenie slovenskej národnostnej menšiny v parlamente MR, zabezpečiť umiestnenie pamätnej tabule Jána Kollára na dôstojnom mieste v Budapešti, podporiť rozšírenie výučby slovenského jazyka a v slovenskom jazyku, zrekonštruovať slovenskú školu v Békešskej Čabe, zabezpečiť ďalšie vydávanie Ľudových novín, zmeniť vysielacie termíny slovenského magazínu Maďarskej televízie Domovina, zlepšiť podmienky tvorby a dostupnosť slovenského vysielania Maďarského rozhlasu. Na základe odporúčaní zmiešanej komisie pokračuje spoločná príprava učebnice dejepisu, uskutočňuje sa preskúvanie možností zachovania malotriednych národnostných škôl. K odporúčaniam dôležitým pre národnostné menšiny patrí aj uverejňovanie právnych predpisov v jazyku menšín, vypracovanie porovnávacej štúdie menšín v oblasti vzdelávania, kultúry a osvetu, preskúvanie možnosti zabezpečenia rozšírenia Domu slovenskej kultúry v Békešskej Čabe a zabezpečenie pravidelnej podpory pre Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku v rámci rozpočtu Celoštátnej slovenskej samosprávy.

Medzi zasadnutiami zmiešanej komisie sa konajú zasadnutia slovenskej časti komisie, ktoré rokujú o aktuálnom stave plnenia odporúčaní a posudzujú námety pre

nasledujúce zasadnutie zmiešanej komisie. VII. Zasadnutie komisie sa konalo 18. septembra 2007 v Budapešti.

*

Pôsobnosť orgánov štátnej správy vo veciach týkajúcich sa vzťahov Slovenskej republiky a Slovákov žijúcich v zahraničí a štátnu podporu Slovákov žijúcich v zahraničí upravuje zákon č. 474/2005 Z. z. z 23. septembra 2005 o Slovákoch žijúcich v zahraničí. Na jeho základe bol ku dňu 1. január 2006 zriadený Úrad pre Slovákov žijúcich v zahraničí, ktorý ako koordinačný a výkonný orgán zabezpečuje proces tvorby štátnej politiky starostlivosti o Slovákov žijúcich vo svete, výkon štátnej politiky starostlivosti o krajanov, zabezpečuje realizáciu opatrení zameraných na ich podporu, vypracúva návrhy koncepcií na podporu Slovákov žijúcich v zahraničí a predkladá ich na rokovanie vlády, koordinuje a zabezpečuje v rámci štátneho informačného systému dokumentačnú činnosť o Slovákoch žijúcich v zahraničí, podporuje a spolupracuje pri zhromažďovaní, ochrane, vedeckom a odbornom zhodnocovaní hmotných a duchovných dokumentov so zameraním na slovenské menšiny a komunity v zahraničí a zabezpečuje sprostredkovanie informácií o dianí na Slovensku pre Slovákov žijúcich v zahraničí, spolupracuje pri výkone svojej pôsobnosti s organizáciami združujúcimi Slovákov žijúcich v zahraničí, ako aj so Slovákami žijúcimi v zahraničí a udržiava s nimi vzájomné styky.

S prihliadnutím na špecifické potreby krajanov v jednotlivých štátoch a s cieľom zachovania a rozvíjania slovenskej identity, kultúry, jazyka a kultúrneho dedičstva v týchto štátoch, ako súčasť štátnej podpory Slovákov žijúcich v zahraničí, môže úrad poskytnúť dotáciu na účely financovania aktivít zameraných na oblasť vzdelávania, vedy a výskumu, kultúry, informačnú a mediálnu oblasť.

Od vzniku grantového systému Úradu vlády SR v roku 2002 získali Slováci v Maďarsku nasledovnú finančnú podporu: 2002 – 349.600,- Sk; 2003 – 375.000,- Sk; 2004 – 36.000,- Sk (+ 1.673.180,- z MK SR + 3 milióny Sk na základe uznesenia vlády SR č. 34/2004); 2005 – 1.382.100,- Sk (+ 2.300.600,- z MK SR); 2006 – 2.992.000,- Sk (+ 3 milióny Sk v rámci plnenia dohody) a v roku 2007 v I. grantovom kole 2583 000,- Sk.

Pri celkovom zosumarizovaní obsahu podaných projektov treba poznamenať, že väčšina požiadaviek zo strany spolkov a jednotlivcov sa týkala požiadavky finančnej pomoci pri organizovaní kultúrnych podujatí (tradičné umelecké prehliadky spevu, tanca, folklórnych skupín, divadelných predstavení, regionálne slovenské dni, konferencie, odborné semináre, besedy, kultúrne podujatia tradičných výročitých sviatkov, jubileá spolkov, hudobné a filmové prehliadky, súťaže v umeleckom prednese, organizovanie poznávacích zájazdov na Slovensko, národopisné výstavy a expozície, umelecké výstavy a ich inštalovanie). Vysoké percento projektov bolo zameraných na vydavateľskú činnosť (odborná literatúra, monografie obcí a miest so slovenskou komunitou, literárne diela - poézia, próza ale i rôzne žánre spracované aktuálnych informačných nosičoch). V neposlednom rade to boli požiadavky na konanie odborných a jazykových kurzov, letných táborov zameraných na zdokonalenie sa v slovenskom jazyku, divadelnej ochotníckej činnosti, tvorivej činnosti detí a mládeže. Z finančného hľadiska patrili k najnáročnejším projekty na dobudovanie kultúrnych stánkov alebo rekonštrukciu už existujúcich priestorov a technické vybavenie.

V celkovom súčte požiadavky krajanov z Maďarska niekoľkonásobne prekračujú možnosti a preto Medzirezortná Komisia pre schvaľovanie projektov na pomoc krajanským

spolkom a organizáciám v zahraničí berie pri ich posudzovaní do úvahy priority stanovené na jednotlivé roky. Napr. v roku 2006 vzala pri posudzovaní žiadostí Slovákov z Maďarska do úvahy nezastupiteľnú úlohu organizácií, ktoré sa podľa zákona podieľali na príprave volieb do slovenských menšinových samospráv 1. októbra 2006. Ako bolo povedané, v prvom kole roku 2007 bolo slovenským spolkom a organizáciám v Maďarsku poskytnutých vyše 2,5 mil. Sk na 42 projektov (v priemere 61.000,- Sk na 1 projekt). Celkom prišlo 74 žiadostí s finančnou náročnosťou 8.679.000,- Sk, z ktorých komisia vybrala projekty zamerané predovšetkým na aktivity s deťmi a mládežou (13), edičnú a vydavateľskú činnosť (9), záchranu a zachovávanie kultúrneho dedičstva (7) a ochotnícke divadelníctvo, ktoré si na Dolnej zemi v tomto roku pripomína 150 výročie.

V súlade so štátnou kultúrnou politikou sa úrad zameria špeciálne aj na podporu tvorby a šírenie kultúrnych hodnôt Slovákov žijúcich v zahraničí. V kultúrno-prezentačnej činnosti si kladie za cieľ začleniť kultúrne a umelecké aktivity krajanov do kultúrneho diania na Slovensku. V priebehu uplynulých rokov úrad v spolupráci s inštitúciami na Slovensku a profesijnými zväzmi a spolkami prezentoval tvorivú činnosť Slovákov z Maďarska. Verejnosť na Slovensku sa mala možnosť oboznámiť s vedeckými a odbornými publikáciami Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku, týždenníkom *Ľudové noviny* ale i so štvrťročníkom *Dolnozemský Slovák* a jeho knižnou edíciou, ktoré vydávajú v spolupráci so Slovákami so Srbska a Rumunska. V rámci cyklu besied so slovenskými spisovateľmi v zahraničí sa tohto roku v Klube slovenských spisovateľov predstaví rodák z Mlyniek Gregor Papuček.

Najbohatšie zastúpenie mali Slováci z Maďarska už tradične na Dňoch Slovákov žijúcich v zahraničí v Slovenskej republike, ktoré organizuje ÚSŽZ. V ich rámci sa v rôznych regiónoch Slovenska predstavili desiatky folklórnych súborov, spevákov, tanečníkov a hudobníkov. Ani na Folklórnom festivale pod Poľanou v Detve a jeho tradičnej krajskej nedeli už 33 rokov nikdy nechýbali krajanovia z Maďarska a pestrú paletu ľudovo-umeleckých kolektívov reprezentoval každoročne aspoň jeden zástupca. V roku 2006 to bol Pávi krúžok z Mlyniek a v tomto roku folklórny súbor Veľká Bukovinka z Repášskej Huty. Slovákov z Malého Kereša na Južnoslovenskom detskom a mládežníckom festivale v Dulovciach naposledy úspešne prezentoval detský folklórny súbor Malá dúha. Slovenskej verejnosti sa mali možnosť predstaviť aj amatérske a profesionálne slovenské divadelné súbory – Vertigo z Budapešti i Slovenské divadlo zo Sarvaša.

Budúcnosť slovenskej menšiny v Maďarsku predstavujú tí najmladší a preto sa činnosť úradu nevyhnutne orientuje aj na prácu s nimi. Vrodenú súťaživosť spojenú s rozvíjaním jazyka si obľúbili žiaci v súťaži *Prečo mám rád slovenčinu*, prečo mám rád Slovensko, ktorú taktiež spoluorganizuje ÚSŽZ i v Komárne usporadúvané recitačné zápolenie *Dobré slovo*. Pre mládež je určený letný tábor i kurz mladých žurnalistov, ktoré organizuje úrad v letných mesiacoch. Teší nás, že záujem detí a mládeže z Maďarska má stúpajúci trend a takéto aktivity úradu sa stretávajú s plným pochopením rodičov i slovenských pedagógov.

*

V Bratislave sa každoročne od roku 1999 schádzajú Slováci z celého sveta na stálej konferencii, ktorá sa uskutočňuje pod názvom Slovenská republika a Slováci žijúci v zahraničí. Toto spoločné snemovanie sa koná pod záštitou a za účasti predsedu vlády. Zahraničných delegátov konferencie pri tejto príležitosti prijíma v historických priestoroch Grassalkovichovho paláca aj prezident Slovenskej republiky. Konferencie

sa zúčastňuje podpredseda vlády SR, rezortní ministri zahraničia, kultúry, školstva a vnútra Slovenskej republiky. Je to vrcholové pracovné fórum, ktoré pravidelne zhodnotí dosiahnutý stav vzájomných vzťahov Slovenska so svojou príbuzenskou menšinou.

Tohto roku delegáti z 23 krajín sveta, medzi ktorými boli aj zástupcovia Celoštátnej slovenskej samosprávy, Slovenskej samosprávy Budapešti, Zväzu Slovákov v Maďarsku, Čabianskej organizácie Slovákov a Slovenskej evanjelickej cirkvi v Maďarsku prijali závery, v ktorých sa uvádza, že: „Účastníci s uspokojením konštatovali, že problematika vzťahov Slovenskej republiky a Slovákov žijúcich v zahraničí sa stáva jednou z priorít štátnej politiky Slovenskej republiky. Očakávajú, že tento pozitívny proces v slovensko-slovenských vzťahoch bude aj naďalej pokračovať.“

Slovenská republika vo vzťahu k svojej príbuzenskej menšine v Maďarsku vychádza dôsledne z článku 7a Ústavy Slovenskej republiky, v ktorom sa Slovenská republika zaväzuje „podporovať národné povedomie a kultúrnu identitu Slovákov žijúcich v zahraničí, podporovať ich inštitúcie zriadené na dosiahnutie tohto účelu a vzťahy s materskou krajinou“. Sme si vedomí, že národné povedomie a národno-kultúrna identita vo veľkej miere závisí od rozvíjania vzťahov komunít so Slovenskom, od vzájomnej spolupráce, od podpory Slovenska v oblasti ich práv a oprávnených požiadaviek. Rešpektujeme, že všetky zahraničné slovenské komunity spája niekoľko jednotiacich prvkov, ale pre každú z nich, a pre Slovákov z Maďarska obzvlášť, je charakteristická ich jedinečnosť, neopakovateľnosť a preto aj potreba diferencovaného prístupu.

Príbuzenské menšiny sa v priebehu vývoja stali dôležitým faktorom regionálnej dimenzie zahraničnej politiky Slovenskej republiky a aj Slovákov žijúcich v Maďarsku preto chápeme ako významného aktéra vzájomných susedských vzťahov oboch krajín – Slovenska a Maďarska. Sme presvedčení, že všetky, v tomto vystúpení uvedené skutočnosti, dokumentujú otvorenú a úprimnú snahu Slovenskej republiky o zachovanie a ďalší rozvoj slovenskej národnostnej menšiny v Maďarsku tak, aby naďalej prispievala k obohacovaniu všetkých oblastí života svojej domoviny a naďalej prispievala k prehlbovaniu dôvery, priateľstva a spolupráce oboch krajín.

Összefoglalás

Vilma Prívarová asszony, a Külföldön Élő Szlovákok Hivatalának elnöke, a Szlovák Köztársaság és a magyarországi szlovákok viszonyáról tartott előadást. Ennek a viszonyoknak a jogi bázisa elsősorban az 1995-ben megkötött szlovák-magyar alapszerződés, az alapszerződés 5. cikkére épülő, 2003-ban aláírt kormányközi egyezmény, amely a nemzeti kisebbségek kölcsönös oktatásügyi és kulturális támogatását szabályozza, valamint a 2005-ben elfogadott törvény a külföldi szlovákokról. Az alkotmányos háttér az alaptörvény 7a. cikke szolgáltatja, mely szerint a Szlovák Köztársaság „támogatja a külföldön élő szlovákok nemzeti tudatát és kulturális identitását, támogatja az erre a célra létrehozott intézményeit és az anyaországgal való kapcsolattartást.” 1999. óta rendszeresen találkozik a szlovák-magyar kisebbségi vegyes bizottság, amely sok gyakorlati kérdéssel foglalkozik, többek között a 2007. júniusában, a két miniszterelnök által aláírt egyezmény gyakorlati kivitelezése részleteinek megbeszélésével.

A fontosabb javaslatok közül kiemelésre érdemes pl. a szlovákok parlamenti képviselőinek biztosítása, Ján Kollár emléktáblájának méltó helyen való elhelyezése Budapesten, a szlovák nyelvű oktatás kiszélesítése, a békéscsabai szlovák iskola felújítása, a szlovákiai tévé- és rádióadók vételi lehetőségeinek a javítása.

2002-től pályázati úton juthatnak hozzá szlovák költségvetési támogatáshoz a külföldi szlovákok. 2007. júniusáig bezárólag a magyarországi szlovákok összesen kb. 17 millió korona támogatást kaptak. Ehhez járulnak hozzá az egyéb oktatási, képzési és kulturális programok, amelyeket a szlovák állam nyújt a magyarországi szlovákoknak. 2007-ben külön egy millió koronás támogatást kapott Dušan Čaplovič keretéből a magyarországi szlovákok hetilapja, a Ludové noviny.

A magyarországi szlovákok rendszeresen részt vesznek a Külföldön Élő Szlovákok Állandó Értekezletén, ahol kifejtetik nézeteiket és javaslataikat a szlovák állam őket érintő politikájával kapcsolatban. Szlovákia közjogi méltóságai rendszeresen tájékozódnak a magyarországi szlovákok helyzetéről, politikai és erkölcsi támogatásban részesülnek.

Mindezek a lépések igazolják, hogy a Szlovák Köztársaság nyíltan és őszintén támogatja a magyarországi szlovák közösség megmaradását és identitásának fejlesztését úgy, hogy a szlovákok gazdagíthassák hazájuk közéletét és hozzájárulhassanak a két ország közti kapcsolatok fejlesztéséhez.

LÁSZLÓ ÖLLÖS

HODNOTOVÉ ZÁKLADY PRÁV MENŠÍN

Milí prítomní!

Ako príslušník národnostnej menšiny, na Slovensku začínam svoje referáty na konferenciách s tlmočením vždy vo svojom materinskom jazyku. Slovenčinu používam v druhej časti referátu. Moja skúsenosť je taká, že väčšina poslucháčov prijíma toto poradie s pochopením. Avšak teraz, keď s radosťou a úctou vítame v našom kruhu predstaviteľov Slovákov v Maďarsku, mám pocit, že poradie jazykov je potrebné obrátiť.

Čiže ešte raz: Milí prítomní!

V našich končinách sa často stretávame s názorom, že ochranné mechanizmy danej národnostnej menšiny sa rovnajú s jej právnym postavením. Právne postavenie znamená vymáhateľnosť aj v takom prípade, keď druhá strana –, v prípade menšín väčšina – nechce umožniť, respektíve poskytnúť to, čo menšina k svojmu národnému životu a rozvoju potrebuje. Nejde pritom o situácie, keď väčšina nedisponuje statkami, pozíciami, respektíve možnosťami, ktorých sa menšina domáha, ale o také situácie, keď potrebné kapacity má, len ich menšine nechce sprístupniť, so zámerom deštrukcie alebo aspoň brzdenia jej národného života. Jednostranné uplatnenie väčšinového princípu rozhodovania bez obmedzení totiž v modernej demokracii umožňuje trvalé prehlasovanie zámerov menšín.

Našinec je po socializačných skúsenostiach dvadsiateho storočia presvedčený, že reálne je len to, čo je vynútiteľné. Čiže to, čo sa dá presadiť proti vôli ostatných, keďže tí ostatní sledujú len svoje vlastné dobro, len svoje vlastné záujmy, pretože sú riadení len svojimi vlastnými vášňami. Pochopenie pre druhého, súcit a solidarita s inou kultúrou, hlavne so susediacou, s ktorou mala tá vlastná veľa historických konfliktov, patrí podľa tohto názoru medzi politické utópie. Realista môže uvažovať maximálne o zhode záujmov, čo však je len dočasný stav. Práve preto je z pohľadu menšín prvoradou úlohou docieľiť stav vymáhateľnosti práva, respektíve z hľadiska väčšín je potrebné z tohto dôvodu zabrániť nastoleniu takého zákonného stavu, ktorý by skutočne umožnil dosiahnutie všetkého dôležitého, čo národnostná menšina k svojmu rozvoju potrebuje.

Pri tomto bode však narážame na zdanlivý paradox. Dosiahnuť spomínaný právny stav v podmienkach parlamentnej demokracie je možné len s podporou väčšiny. A práve tento stav by mal byť hlavným nástrojom ochraňujúcim menšinu voči väčšine. Čiže k ochrane voči väčšine je potrebná vôľa samotnej väčšiny poskytnúť ochranné inštrumenty, použiteľných voči nej samej. Tento paradox jasne demonštruje, že aj tieto právne normy majú svoj hodnotový základ.

Čiže tam, kde sú väčšie a dlho trvajúce problémy s právnou ochranou národnostných menšín, treba ich korene hľadať v hodnotovom základe potrebných právnych noriem.

A práve túto otázku by som rád rozviedol obšírnejšie. Myslím si totiž, že základy právnej ochrany národnostných menšín nestačí hľadať v platnej, či pripravovanej legislatíve. Je potrebné preniknúť hlbšie.

Ešte predtým by som sa rád pristavil pri jednej štrukturálnej otázke, zodpovedanie ktorej je potrebné k vymedzeniu spoločenského priestoru spomínaných hodnôt. Otázku by sme mohli postaviť takto: od ktorých spoločenských štruktúr závisí dlhodobá existencia, dokonca rozvoj danej menšiny?

1. Pochopiteľne, závisí od väčšiny. Od väčšiny sa očakáva minimálne zabezpečenie nasledovných pozícií, práv a zdrojov, aj vo vzťahu k menšinám, žijúcim v diaspórach:

- zakotvenie menšinových práv na báze efektívnej rovnosti v právnom poriadku, vrátane ústavy;

- v inštitucionálnom systéme štátu vytvorenie podmienok pre používania jazyka menšín v úradnom styku aspoň tam, kde menšiny žijú;

- poskytnutie rozhodovacích právomocí v otázkach vlastnej kultúry a školstva;

- poskytnutie miesta aj vo sfére štátnych symbolov, preukázanie patričnej úcty;

- dostatočná, aj materiálna podpora špecifických záujmov menšín, a to nielen kultúrnych, ale aj prípadných regionálnych, v určitých oblastiach aj ekonomických, atď.;

- vytvorenie možností efektívneho presadzovania záujmov menšiny v inštitucionálnom systéme štátu;

- vytvorenie priaznivej spoločenskej atmosféry, v ktorej špecifiká menšín nie sú vnímané ako nebezpečenstvo a zdroj konfliktov, ale ako zvláštne hodnoty, prospešné aj pre celkové spoločenské prostredie.

2. Dlhodobá existencia a rozvoj menšiny závisí samozrejme aj od nej samej. Ak danú národnostnú menšinu ovládnu rôzne oligarchie pochádzajúce z jej vlastných radov, a ak sa v dôsledku vytvorenia takých vnútorných mocenských pomerov, ktoré brzdia tvorivosť a sústavnú obnovu stane menšinová komunita neefektívnou a stratí svoju konkurencieschopnosť vo väčšinovom prostredí, tak musí hľadať chyby – či sa jej to páči, alebo nepáči – aj v sebe samej.

3. A do tretice existencia a rozvoj národnostnej menšiny je do značnej miery závislá aj od jej „materského“ národa. Menšina sama nikdy nie je schopná sama zabezpečiť všetky prvky moderného národného života svojich členov. Čím menší je počet členov, a čím viac ich žije v diaspórach, tým menej je toho schopná. Menšina je odkázaná na podporu v oblasti vedy, umeleckého života, literatúry, v celej sfére takzvanej vysokej kultúry. Potrebuje pedagógov, osvetových pracovníkov, odborníkov takmer vo všetkých oblastiach národného života. Ale potrebuje aj kurzy, školenia, rôzne formy vzdelávania vo svojom materinskom jazyku, ako aj prístup ku knihám, novinám, časopisom a filmom vo svojom materinskom jazyku. Vo vymenúvaní tohto typu potrieb by sme mohli pokračovať. Majú však jednu spoločnú vlastnosť: samotná menšina, bez pomoci, nie je schopná ich získať, respektíve vyprodukovať, a väčšinová spoločnosť ich taktiež nemôže poskytnúť ani v prípade dobrej vôle. Menšina je odkázaná na pomoc svojho „materského“ národa, na štát, a čo je nemenej dôležité aj na občiansku spoločnosť. A to nie len v miere symbolickej, ale v takej, v akej pomoc skutočne potrebuje.

Naše dve otázky v prípade Slovákov v Maďarsku môže znieť nasledovne: Do akej miery si uvedomuje svoju zodpovednosť Slovenská republika? A do akej miery si uvedomuje svoju zodpovednosť slovenská občianska spoločnosť?

Na rozdiel od maďarskej menšiny, od slovenskej komunity v Maďarsku nemožno očakávať hlasité domáhanie sa pomoci. Veď pociťuje svoju slabosť a chce sa vyhnúť tomu, aby niekoho nedajbože neurazila. V prípade neexistujúceho alebo slabého záujmu slovenskej verejnosti sa jej konkrétne prínosy k životu celého národa len ťažko môžu stať pravidelnou a nie len zriedkavou témou verejného diskurzu.

Vo vyjadrení politikov na Slovensku sa menšiny objavujú častejšie ako prostriedok národného boja, než ako ciele národnej pomoci, či ako nositelia jedinečných hodnôt alebo významné piliere rozvoja slovensko-maďarských vzťahov.

V národnom štáte, založenom na mocensky vytvorenej nerovnosti väčšinového a menšinového obyvateľstva, zostáva znemožnenie efektívnej národnej rovnosti občanov štátu s rozdielnou národnosťou samozrejme politickou prioritou.

(Pôvodná verzia nasledujúcej časti textu je v maďarčine. Pozn. red.)

Na základe syntézy vyššie uvedených kritérií možno konštatovať, že osoby patriace k národnostným menšinám potrebujú k slobodnému rozvoju svojho národnostného života tie isté podmienky a predpoklady, ako osoby patriace k väčšinovému národu. Značnú časť týchto predpokladov možno zaradiť medzi klasické ciele národno-emancipačných hnutí. Kodifikácia moderného jazyka ako jazyka úradného styku a jeho zrovnoprávnenie vo verejnom živote, slobodný rozvoj vysokej kultúry, národný charakter osvety a vzdelávania, zaradenie najdôležitejších symbolov národnostnej komunity medzi oficiálne štátne symboly – to sú ciele, ktoré sa zjavujú už pri formovaní sa moderných národov. Patrí sem aj ekonomický rozvoj a otázka politickej reprezentácie. Rozdiel je len v tom, že v danom prípade menšiny nie schopné uvedené predpoklady vytvoriť z vlastných síl, a tieto podmienky nedokáže vytvoriť ani samotný domovský štát. Spoločne na tom stoja už o niečo lepšie, ale v konečnom dôsledku sú odkázané aj na pomoc svojho „materského“ národa.

Dovoľte mi, aby som sa vrátil k úvodnej myšlienke svojho referátu, k otázke hodnotového systému spoločnosti vo vzťahu k menšinám, ktorý tvorí jadro nepísanej ústavy, ale aj jeden z prameňov ústavy písanej. Ako som na to už poukázal, jedným z rozhodujúcich stavebných prvkov postavenia Slovákov v Maďarsku i Maďarov na Slovensku je celková spoločenská klíma, ktorou sú obklopení. Je im prisúdené dôstojné, vážene miesto v hierarchii spoločenských hodnôt, alebo sú považovaní za cudzorodý prvok, ktorého sa treba čo najrýchlejšie zbaviť? V prvom prípade od nich okolie očakáva veľa práve z toho, v čom sa od väčšiny líšia. V druhom prípade, naopak, im okolie stavia prekážky všade, kde len môže.

Aj v odborných kruhoch často zaznieva názor, že za charakter spoločenskej atmosféry, ktorou sú menšiny obklopené, je zodpovedná väčšina. Toto konštatovanie je do značnej miery pravdivé, ale v našom prípade nie je presné. Nazeranie na Slovákov v Maďarsku a na Maďarov na Slovensku je aj funkciou toho, aký obraz vytvárajú o sebe samých v krajine, kde žijú. Alebo ešte inak: aký obraz chcú, aby sa vytvoril o druhej strane. Ak jedna strana vyžaruje obraz agresívneho, nespoľahlivého, kverulantného partnera, vyzdvihujúceho svoje národnostné ciele nad akékoľvek univerzálne ľudské hodnoty, alebo aj keď vo svojej podstate nie je taká, avšak druhá strana ju úspešne vyobrazuje v takomto svetle, keďže sama buď nechce, alebo nemôže tomu zabrániť, takáto situácia spôsobuje menšine najväčšie škody. Aby som bol konkrétny: nezávidím Slovákom v Maďarsku v dnešnej situácii, zataženej polemikou o Benešových dekrét-

toch. Avšak ani my, Maďari na Slovensku, sme nemohli byť na čo hrdí pri vlaňajších nepokojoch v Budapešti. Vo výpočte by sme mohli pokračovať.

Avšak aj menšiny samotné môžu aktívne ovplyvňovať svoje postavenie, aj keď ich snaženie často naráža na prekážky. Vzhľadom k tomu, že sú tisícmi niťami spojené s politickou reprezentáciou oboch štátov – cez rozpočtové zdroje, osobitné podporné mechanizmy ap. – môžu si dovoliť luxus otvorenej kritiky len vtedy, ak to jeden, či druhý štát toleruje, alebo keď už im neostáva iná možnosť.

Takýchto „druhých strán“ je v našom regióne málo. Môžu však vo svojich štátoch jasne deklarovať, že aj keď rezolútne požadujú všetky záruky, ktoré im štát k zachovaniu a rozvoju ich národnej identity môže poskytnúť, zároveň pevne trvajú na pozíciách ústavnosti ako vypočítateľné, spoľahlivé, demokratický poriadok si ctíace komunity. To všetko môžu zdvorilo, ale jednoznačne naznačiť aj politickej reprezentácii a verejnosti svojho materského národa. Zdôrazniac pritom skutočnosť, že existujú také výhody a možnosti, ktoré môžu dostať len od materského národa. Popritom sa môžu aktívne zasadiť za spoluprácu a zblíženie oboch národov a štátov.

Práve tu sa otvára priestor na spoluprácu medzi Slovákmi v Maďarsku a Maďarmi na Slovensku. Veď práve my by sme boli najradšej, keby si naše krajiny vytvorili čo najlepšie, priam bratské vzťahy. Očividne by to pomohlo aj upevneniu demokratického hodnotového prostredia v oboch krajinách, celému nášmu regiónu. Vznik takéhoto pozitívneho prostredia by mohol slúžiť ako vzor a ako poučenie pre mnohé štáty Európy, napríklad pre región západného Balkánu. Takýto vzťah by bol dôležitým prvkom európskych integračných procesov. No priznajme si to otvorene, najviac dobra by naznačený vývoj priniesol našim dvom menšinám. Veď my sme tí, čo poznáme obe kultúry, máme styky tu i tam. Ak v procese národnostného zmierenia by sme dokázali vyriešiť naše najdôležitejšie národné „boľačky“, ak by z nás opadol strach a agresivita, tak takýto stav by pravdu povediac priniesol mnoho výhod. Previazanosť s väčšinovou kultúrou, spoločnosťou susedného štátu, kontakty s jeho hospodárskym, kultúrnym, politickým životom a vôbec podrobnejšie a intímnejšie znalosti o susedovi by mohli predstavovať taký kultúrny a stykový kapitál, ktorý by mohol byť jedným z motorov ďalšieho rozvoja našich menšín. Navyše takým spôsobom, ktorý by mohol prispieť k rozvoju príslušníkov menšín ako v ich existencii neohrozovaných, k obojstranným vzťahom sa viažucich, na stabilitu celého regiónu zainteresovaných subjektov.

Ešte v období všeobecnej beznádeje vyslovil Martin Luther King pred veľkým poslucháčstvom vetu „mám jeden sen“. V tých časoch ho mnohí považovali za rojka, nechápajúceho zákonitosti reálnej politiky. Predsudky boli v tej dobe naozaj hlboko zakorenené a príliš veľa ľudí, aj na najvyšších poschodiach moci, bolo zainteresovaných na neúspechu jeho snaženia. Napokon však bol sen, aj po precitnutí, udržaný pri živote svojou vlastnou silou, ktorá pramenila v pravde, spravodlivosti a ľudskej dôstojnosti. Slovensko-maďarské zmierenie a priateľstvo je nemenším snom. Zdá sa mi, že čoraz viacerým ľuďom sa sníva.

ÖLLÖS LÁSZLÓ

A KISEBBSÉGI JOGOK ÉRTÉKALAPÚ TÉTELEZÉSE

Tisztelt jelenlevők!

Lévén nemzeti kisebbség tagja vagyok, Szlovákiában mindig magyarul kezdem előadásaimat olyan konferenciákon, ahol biztosított a tolmácsolás. Szlovákra általában a referátum második felében váltok. Az a tapasztalatom, hogy a hallgatók többsége megértéssel fogadja ezt a sorrendet. Ám ma, amikor örömmel és tisztelettel fogadjuk körünkben a magyarországi szlovákok képviselőit, úgy érzem, hogy a nyelvek sorrendjét meg kell változtatnom.

Régióinkban gyakran találkozunk azzal a nézettel, hogy egy adott nemzeti kisebbség védelmét szolgáló mechanizmusok összessége egyenlő a kisebbség jogi státuszával. A jogi státusz a jogok kikényszeríthetőségét jelenti abban az esetben is, ha a másik fél – jelen esetben a többség –, nem hajlandó lehetővé tenni, illetve megadni azt, amire a kisebbségnek nemzeti életéhez és fejlődéséhez szüksége van. Nem azokról a helyzetekről van szó, amikor a többségnek nem rendelkezik a kisebbség által igényelt javak, pozíciók, lehetőségek, hanem olyan helyzetekről beszélünk, amikor a többség rendelkezik a szükséges kapacitásokkal, csak nem akarja a kisebbség számára hozzáférhetővé tenni őket, a kisebbségi lét bomlasztásának, vagy legalábbis kivonatkozása fékezésének szándékával. A korlátlan többségi elvű döntéshozatal ugyanis a modern democráciákban lehetővé teszi a kisebbségek igényeinek folyamatos leszavazását.

A huszadik század szocializációs tapasztalataiból kiindulva a közép-európai polgár meg van győződve arról, hogy csak az a reális, ami kikényszeríthető. Tehát az, amit a többiek akarata ellenére keresztül lehet vinni, mert a többiek csakis a saját javukat, saját érdekeiket követik, mivel a saját szenvedélyeik vezérlik őket. A másik megértése, a másik kultúrájával vállalt szolidaritás és együttérzés (főleg a szomszédéval, akivel a történelem során annyi konfliktusba keveredtünk), e koncepció szerint az utópiák világába tartozik. A realista maximum az érdekek egyeztetését mérlegelheti, ám ez is csak átmeneti állapot. Éppen ezért, a kisebbségek szempontjából ki kell harcolni a jogok kikényszeríthetőségének állapotát, illetve a többség szempontjából meg kell akadályozni egy olyan jogi helyzet kialakulását, amely effektív módon lehetővé tenné, hogy a kisebbség mindazt elérje, ami fejlődésének fontos, szükséges feltétele.

Ennél a pontnál ugyanakkor egy látszólagos paradoxonba ütközünk. A vázolt jogi helyzetet parlamentáris democráciában csak a többség támogatásával lehet elérni. Miközben éppen ez a jogi státusz a kisebbség védelmének fő eszköze. Tehát a többséggel szembeni védelem kialakításához magának a többségnek az akarata szükséges

ahhoz, hogy megadja azokat a védelmi mechanizmusokat, amelyeket majd később a kisebbség ellene használhat. Ez a paradoxon világosan mutatja, hogy az itt tárgyalt jogi normák is a társadalmi értékrendben gyökereznek. Tehát ott, ahol a kisebbségvédelem nagyobb vagy hosszán tartó problémákba ütközik, ezeknek a problémáknak a gyökerét mindig a szükséges jogi háttér kialakításának alapját képező értékrendben kell keresni. Ezt a kérdést szeretném bővebben kifejteni. Úgy gondolom ugyanis, hogy a kisebbségvédelem alapjait nem elég a hatályos, vagy éppenséggel az előkészületben levő jogszabályokban keresni. Mélyebbre kell ásunk.

Még mielőtt erre rátérnék, szeretnék kitérni egy strukturális kérdésre, amelynek megválaszolása a vázolt értékek társadalmi közegének meghatározásához szükséges. A kérdés a következőképpen fogalmazhatnánk meg: a társadalom mely struktúráitól függ a kisebbség hosszú távú megmaradása, fejlődése?

1. Természetesen a többségtől függ. A többségtől legkevesebb a következő javak, pozíciók és jogok biztosítása várható el, a diaszpórában élő kisebbségek esetében is:

- a kisebbségi jogok beemelése a jogrendbe, beleértve az alkotmányt is, mégpedig a tényleges egyenlőség követelményét figyelembe véve;

- a kisebbség nyelvének hivatalossá tétele legalább ott, ahol a kisebbségek élnek, az intézményi háttér kialakítása;

- döntéshozatali kompetenciák megadása a kisebbségnek a kultúra és oktatás területén;

- megfelelő hely biztosítása a kisebbségnek az állami szimbólumok terén;

- a kisebbségek különleges igényeinek megfelelő pénzügyi támogatása, nemcsak a kultúra területén, hanem a regionális, esetleg gazdasági igények és szükségletek terén;

- annak a feltételrendszernek a kialakítása, mely lehetővé teszi a kisebbségek hatékony érdekvédelmét az állam intézményrendszerén belül;

- olyan társadalmi légkör megteremtése, amelyben a kisebbségi specifikumok nem veszély- és konfliktusforrásként jelennek meg, hanem olyan különleges értékeként, amelyek az össztársadalmi közeget gazdagítják.

2. A kisebbség hosszú távú megmaradása és fejlődése természetesen tőle magától is függ. Ha a kisebbséget különböző oligarchiák kerítik hatalmába, hogyha a kisebbségi társadalom a kreativitást fékező és fejlődést gátló belső hatalmi elrendeződés következtében elveszti hatékonyságát és versenyképességét a többségi társadalommal szemben, akkor a hibát – akár tetszik, akár nem tetszik – saját magában is kell keresnie.

3. Harmadsorban a nemzeti kisebbség fejlődése nagymértékben függ az anyanemzettől is. A kisebbség saját erőből sohasem képes biztosítani tagjai modern nemzeti életének minden elemét és feltételét. Minél alacsonyabb a kisebbség tagjainak száma, minél szétszórtabban élnek a kisebbség tagjai, annál kevésbé képes erre. A kisebbségnek támogatásra van szüksége – a tudományosság, a kultúra, az irodalom, illetve az egész ún. magas kultúra területén. Pedagógusokra, népművelőkre van szüksége, szakértőkre a nemzeti élet minden területén. De szüksége van kurzusokra is, képzőtanfolyamokra, az anyanyelvi oktatás és továbbképzés különböző formáira, anyanyelvű könyvekhez, folyóiratokhoz, újságokhoz, filmekhez való hozzáférhetőségre. Az ilyen típusú szükségletek felsorolását még folytathatnánk. Mindegyikükben van egy közös vonás: a kisebbség önmagában, segítség nélkül, nem képes a felsorolt szükségleteket megszerezni, illetve kitermelni. A többségi társadalom sem képes őket megadni, még a legnagyobb jóindulat mellett sem. A kisebbség az anyanemzet segítségére

szorul, az anyaország, illetve – ami nem kevésbé fontos – az anyaország civil társadalmának segítségére. És nemcsak szimbolikus értelemben, hanem olyan mértékben, amelyben a segítséget ténylegesen igényli.

A magyarországi szlovákok esetében két kérdésünk így hangozhatna: Milyen mértékben tudatosítja saját felelősségét a szlovák állam? És milyen mértékben tudatosítja saját felelősségét a szlovák civil társadalom? A magyar kisebbségtől eltérően ugyanis a szlováktól nem várható, hogy erőteljesen hangot adjon követeléseinek. Érti, hogy gyenge és szeretné elkerülni, hogy bárkit is megsértsen. A szlovákiai társadalom érdeklődésének hiányában szerepe a szlovák össznemzeti értékek fejlesztésében csak nagyon nehezen válhatnak a közélet témájává. A szlovákiai politikusok kijelentéseiben a kisebbségek gyakrabban jelennek meg a nemzeti „harc” eszközeiként, mint a nemzeti szolidaritás célcsoportjaként, egyedi értékek hordozóiként, esetleg a szlovák-magyar viszony fejlesztésének szilárd pilléreiként.

Egy nemzetállamban, amely a többségi és kisebbségi lakosság hatalmi úton fenntartott egyenlőtlenségén alapszik, a különböző nemzetiségű állampolgárok tényleges egyenlőségének meggátolása természetesen politikai prioritásként jelenik meg.

Az iménti felsorolás szempontjai közt szintézist vonva megállapítható, hogy a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyeknek ugyanazokra a feltételekre van szükségük szabad nemzeti életükhöz, mind a nemzeti többségben élőknek. Ami az előbbieket illeti, azok jelentős része a klasszikusnak nevezhető nemzeti emancipációs célok közé sorolható. A modern nyelv hivatalossá tétele s egyenrangú közéleti státuszának biztosítása, a magas kultúra szabad nemzeti fejlesztése, a közművelődés nemzeti jellege, a legfontosabb csoportszimbólumok államivá emelése azok közé a célkitűzések közé sorolhatóak, amelyek már a modern nemzetek kialakulásakor megjelennek. De ide tartozik a gazdasági felemelkedés és a politikai képviselő kérdés is. Annyi a különbség, hogy e feltételeket a mi esetünkben sem saját maguk, sem pedig államuk egyedül nem tudja megteremteni. Ketten együtt már jobban állnak, de végső soron az úgynevezett anyanemzetük segítségére is szükségük van.

Engedjék meg, hogy visszatérjek a referátum bevezető gondolatához, a kisebbségekkel kapcsolatos társadalmi értékrend kérdéséhez, amely az íratlan alkotmány lényegi része, és az írott egyik fő forrása. Szóval, mint azt már hangsúlyoztuk, a magyarországi szlovákok és a szlovákiai magyarok helyzetének egyik meghatározó eleme az a társadalmi klíma, ami a többségi társadalom részéről körül veszi őket. Vajon tisztelt, és becsült helyet kapnak-e a társadalmi értékek sorában, vagy idegen, veszélyes testnek tekintik-e őket, amelyiktől jobb volna mihamarabb megszabadulni. Az első esetben környezetük éppen abból igényel sok mindent, amiben mások. A másodikban ott akadályozza őket, ahol csak teheti.

Szakmai körökben is gyakorta hangzik el az a vélemény, hogy a kisebbségeket övező társadalmi közhangulatért a többség a felelős. Ez javarészt helytálló megállapítás, de esetünkben nem pontos. A szlovákiai magyarok és a magyarországi szlovákok megítélése attól is függ, milyen képet alakít ki magáról a szlovákiai szlovákság Magyarországon és a magyarországi magyarok Szlovákiában. Illetve kölcsönösen milyen kép kialakítására törekednek a másik félről. Ha a másik fél agresszív, megbízhatatlan, békétlen saját nemzeti céljait minden egyetemes emberi érték elé helyező nemzet képét sugározza magáról, vagy ha nem is ilyen, de sikerrel tud ilyen képet festeni róla a másik fél, tehát maga semmit sem akar, vagy nem tud tenni ellene, akkor ez okozza a legnagyobb kárt a kisebbségeknek.

Hogy konkrét legyenek, nem irigylem a magyarországi szlovákokat a mai, benes-dekrétumos helyzetben. De mi szlovákiai magyarok sem voltunk valami nagy tisztelettel övezve a tavalyi budapesti zavargások során. És a sort sajnos folytathatnánk.

Ugyanakkor a kisebbségek maguk is befolyásolhatják ezt a helyzetet, még ha az ilyen igyekezetük akadályokba ütközik is. Figyelembe véve, hogy ezer szállal kötődnek mindkét ország mindenkori politikai reprezentációjához, költségvetési források, sajátos támogatások révén, egyszerűen csak akkor engedhetik meg maguknak a nyílt bírálat luxusát, ha azt a másik fél tolerálja, vagy ha nem marad más választásuk.

Ilyen „másik félből” azonban kevés van térségünkben. Ám világossá tehetik államukban, hogy egyrésztől határozottan igénylik mindazt, amit nemzeti megmaradásukhoz és fejlődésükhöz államuk adhat, másrészt kiszámítható, megbízható, az alkotmányos demokrácia értékrendjét elfogadó közösséget alkotnak. Mindezt udvariasan, de határozottan anyanemzetük politikai reprezentációjának és közvéleményének is a figyelmébe idézhetik. Hozzáteve persze, hogy léteznek olyan javak és lehetőségek, amelyeket csak anyanemzetüktől kaphatnak meg. S emellett tehetnek a két nemzet és a két ország közeledéséért.

S ebben együttműködhetnek magyarországi szlovákok és szlovákiai magyarok. Hiszen éppen mi szeretnénk a legjobban, hogy országaink több mint jó, egyenesen baráti kapcsolatot teremtsenek egymással. Ez nyilvánvalóan jót tenne a két ország demokratikus értékrendjének, és egész térségünknek. Születési folyamata mintaként, s tanulságként szolgálhatna Európa számos állama, például a Balkán országai számára. Fontos eleme volna az európai egységesülés folyamatának. De, és ismerjük be egyenesen, a legtöbb jót a mi két kisebbségünknek hozná. Hiszen mi vagyunk azok, akik mindkét kultúrát ismerjük, vannak kapcsolataink itt is ott is. Ha a nemzeti békekesség folyamatában sikerülne megoldani legfontosabb nemzeti gondjainkat, s lepörögne a félelem és agresszivitás környezetünkről, akkor az igazat megvallva ez a helyzet számunkra nem kevés előnnyel is járna. A szomszéd ország többségi kultúrájához, társadalmához való kötődésük, a gazdasági, kulturális, politikai életével kialakított kapcsolataik, s egyáltalán a szomszédról meglévő részletesebb és bensőségesebb ismereteik olyan kulturális és kapcsolati tőkét jelenthetnének, amelyek kisebbségeink számára felemelkedésük egyik motorjává válhatnának. Méghozzá oly módon, ami elégedett, nemzeti létükben nem veszélyeztetett, mindkét országhoz kötődő és a térség stabilitásában érdekelt kisebbségeket teremtene.

Még az általános reménytelenség idején mondta sokaknak Martin Luther King, hogy „van egy álmom”. Akkortájt sokan tekintették őt fantasztának, a réalpolitikát nem értőnek, hiszen oly mélyen gyökereztek kora előítéletei, és oly sok volt az ellenérdekelt a politikai hatalom legfelsőbb régióiban is. A végén azonban az álmot az ébredés után is életben tartotta annak ereje, hiszen az igazságban, méltányosságban és emberi méltóságban gyökerezett. A szlovák–magyar megbékélés és barátság nem kisebb álmom. És úgy látom, egyre többen álmodják.

ANNA DIVIČANOVÁ

SITUÁCIA SLOVÁKOV V 20. STOROČÍ A DNES

Téma mojej prednášky by si vyžadovala podstatne širší priestor a hlbšiu, mnohostrannú analýzu. Dovoľte mi, aby som preto poukázala len na niektoré míľniky v osude, vývojových premenách Slovákov v Maďarsku.

K typológii slovenskej menšiny v Maďarsku

Po prvej svetovej vojne v Európe existovali, resp. sa vytvorili dva typy minorít. K minoritám, ktoré môžeme označiť ako menšiny historické, môžeme zaradiť jednak minority, ktoré sa nevyvinuli v národ (napr. Frízovia, Lužickí Srbi, Ladinovia) a menšiny, ktoré vznikli následkom migrácií v 11. až 18. storočí. Až neskôr, v dôsledku vytvorenia nových politických hraníc, sa sformovali národné menšiny, síce vo svojich pôvodných bydliskách, ale už na území nového štátu. K takýmto menšinám patria napríklad tirolskí Nemci (Rakúšania), Dáni v severnom Nemecku, maďarské menšiny v Rumunsku a na Slovensku.

Pre prvý typ minorít je typická pokročilá asimilácia a silná integrácia s väčšinovým spoločenstvom. O druhom type to zatiaľ nemožno tvrdiť – silné inštitucionálne pozadie týchto minorít, silný národný charakter a kompaktnosť ich v istom slova zmysle zachránili pred asimiláciou.

Migračná vlna postihla najmä územie starého Uhorska. Migrácia bola vyvolaná tureckými vojnami (pohyb Chorvátov, Srbov z Balkánu už od 15. – 16. storočia), konfesionálnym prenasledovaním (napr. usadenie sa Habánov na západnom Slovensku a v Sedmohradsku) atď.

Táto mohutná novodobá migrácia, jedinečná v dejinách Európy, vytvorila v Uhorsku – predovšetkým na území dnešného Maďarska – nový národnostný model: typ národnosti, ktorej členovia sa usídlili v diaspórach vo väčšinovom prostredí, alebo vytvorili väčšie-menšie jazykové ostrovy. Táto nová národnostná mozaika Uhorska sa stala ešte pestrejšou tým, že príslušníci tej istej národnosti sa usadili v rôznych, od seba vzdialených častiach Uhorska. Toto špecifické geografické rozmiestnenie sa zachovalo dodnes a aj v súčasnosti tvorí jednu z najcharakteristickejších čŕt národností v Maďarsku. K takémuto typu menšín patria aj Slováci v Maďarsku.

Druhý markantný typ tvoria národnosti, ktoré nazývam „*politickými*“, a ktoré vznikli na základe rozhodnutia veľmocí určením nových štátnych hraníc, následkom čoho sa

početné komunity dovtedy žijúce v moderných (občianskych) národných celkoch – zotrúvajúc pritom vo svojom pôvodnom rodisku – ocitli v postavení národnej menšiny. K tomuto typu minority patria aj občania maďarskej národnosti na Slovensku.

Pristavila som sa pri tejto otázke – ktorá je samozrejme omnoho zložitejšia, ako som ju tu načrtla – preto, aby som podčiarkla, že *Slováci v Maďarsku a Maďari na Slovensku predstavujú úplne iný typ národnosti*.

Túto problematiku som dôkladne spracovala v štúdii Slováci v stredoeurópskom kontexte. Žiaľ, rozdiely, na ktoré som poukázala, nebrali politické kruhy – niekedy na obidvoch stranách – do úvahy. Nesprávne poňatá reciprocita sa napr. uplatňovala aj pri výmene obyvateľstva medzi Maďarskom a Československom v rokoch 1947-1948.

Chybá, len politicky chápaná reciprocita, ktorá by sa mala obmedzovať skôr na právnu rovinu, pokladá národnosti len za prostriedky vnútroštátnej a zahraničnej politiky, a nie za autonómne fenomény.

Môžeme len dúfať, že nové koncepcie vývoja národov – napr. národa ako pojmu nie politického, ale kultúrneho – znížia aj riziko zneužívania problematiky národných a etnických menšín v medzištátnych vzťahoch.

S takouto novou koncepciou národa sa môžeme stretnúť v dielach Ferencu Glatza a Dušana Kováča, dvoch popredných historikov európskeho formátu pôsobiacich v regióne strednej Európy.

Slováci v Maďarsku v medzivojnovom období

Po prvej svetovej vojne sa národnostná politika v Maďarsku len marginálne dotýka národnostných, napríklad slovenských jazykových ostrovov, v rámci ktorých sa práve po prvej svetovej vojne začína zosilňovať proces akulturácie. Jazyková a kultúrna kompaktnosť slovenských komunít sa začína rozpadávať. Nastupuje obdobie vážnej krízy. Už vtedy bolo potrebné vybudovať ochrannú sieť, ktorá napr. fungovala medzi Slovámi v Juhoslávii a v Rumunsku. V rámci Malej Dohody totiž Slovensko (Československo) poskytlo tam žijúcim Slovákom – najmä v oblasti školstva – významnú pomoc. Takejto kultúrnej pomoci sa Slovákom v Maďarsku nedostalo. Myslím, že jediný, kto sa vtedy o tom (na stránkach novín Slovenské smery) zmienil, bol vynikajúci slovenský básnik a novinár Laco Novomeský. (Podľa mojich vedomostí práve Novomeský zaujal kritický postoj aj k zrušeniu maďarských škôl na Slovensku po r. 1945.)

Obdobie po II. svetovej vojne, výmena obyvateľstva, založenie prvých organizácií

Napriek tejto neblahej situácii bola po roku 1945 (a neskôr aj po roku 1948) mimoškolská osveta a spoločenská činnosť na etnickom poli v prostredí Slovákov v Maďarsku oveľa intenzívnejšia a aktívnejšia ako medzi Slovámi v Juhoslávii a v Rumunsku. (Nemáme k dispozícii porovnávacie výskumy, ktoré by odhalili hlbšie príčiny tohto javu.)

Z povojnových udalostí by som pripomenula následky výmeny obyvateľstva a založenie prvej celoštátnej spoločenskej organizácie medzi Slovámi v Maďarsku.

Keď sa vytvorili nové možnosti a perspektívy riešenia osudu a postavenia národností, Slováci v Maďarsku sa prvýkrát stali nástrojom zahraničnej politiky, aj napriek

tomu, že ich úloha v procese výmeny obyvateľstva sa vyvíjala inak, než úloha Maďarov žijúcich na Slovensku. Tí boli vydaní napospas politickým rozhodnutiam a aspiráciám.

Na základe dohody o výmene obyvateľstva československé vládne orgány založili Československú presídľovaciu komisiu, ktorá od marca 1946 sídlila v Budapešti. Jej úlohou bolo počas troch mesiacov verbovať, agitovať Slovákov v Maďarsku na presídlenie do Československa.

Slováci v Maďarsku na mnohých miestach prijímali aktivity Presídľovacej komisie s veľkým nadšením. Významným momentom tohto procesu bolo to, že tunajší Slováci sa prvýkrát dostali do bezprostredného kontaktu s predstaviteľmi svojho materského národa, zoznamovali sa s jeho minulosťou (a zároveň i s vlastnou históriou), kultúrou a hospodárskymi výsledkami. Musíme však poznamenať, že na agitáciu priaznivo vplývalo – aspoň navonok – i to, že slovenská strana nepovažovala „opätovné získanie“ Slovákov v Maďarsku iba za nástroj slovensko-maďarskej výmeny obyvateľstva (o tom sa väčšinou ani nerozprávalo), ale začlenila tento akt do širšieho kontextu. Jej cieľom bolo všetkých Slovákov žijúcich v strednej a juhovýchodnej Európe, ktorí boli kedysi nútení z hospodárskych a náboženských dôvodov opustiť sídelné územie slovenského národa, presťahovať do ich pôvodných sídiel. V rokoch 1946 – 1948 sa vrátili na územie dnešného Slovenska slovenské rodiny nielen z Maďarska, ale i z Juhoslávie, Rumunska a Bulharska. Účastníkmi tohto programu boli aj Slováci, ktorí sa v 1930-tych rokoch vysťahovali do baníckych oblastí Francúzska a Belgicka.

Dobové dokumenty, ktoré analyzovali následky výmeny obyvateľstva, vypovedajú o tom, že tieto akcie na mnohých miestach brzdili priemyselnú a poľnohospodársku výrobu, nakoľko vo viacerých oblastiach zostala pôda neobrobená a úroda nepozvážaná. Dokumenty však nehovoria o vážnych dopadoch výmeny obyvateľov na individuálne ľudské osudy, o tragédiách rozdelených rodín, o prvých ťažkých rokoch spoluzitia pôvodného slovenského obyvateľstva, ktoré zostalo v Maďarsku s Maďarmi presídlenými zo Slovenska. Presídľenci sa ocitli v paradoxnej situácii: veď značná časť Maďarov presídlených z čiročistých maďarských lokalít Slovenska sa dostala do slovenských obcí v Maďarsku, čo len ďalej zvyšovalo vnútorné napätie vyplývajúce z násilného presídľovania. Aj väčšina Slovákov presídlených z Maďarska sa dostala do maďarských dedín na Podunajskej nížine, kde si príslušníci starej generácie – na Slovensku – osvojili maďarský jazyk. Časť Slovákov z Maďarska sa dostala spolu so Slovákami z Rumunska na územie, odkiaľ vysídlili Nemcov, do západných Čiech a na južnú Moravu medzi české obyvateľstvo. Ich životné podmienky sa konsolidovali pomalšie a boli protirečivejšie, než u Slovákov presídlených na Podunajskú nížinu.

Vo viac ako dvestoročných dejinách osídlenia slovenských jazykových ostrovov v Maďarsku sa môže presídľovanie so svojimi všetkými dôsledkami porovnať len s migračnými pohybmi zo začiatku 18. storočia. S čiastočným presídľovaním sa totiž nevyhnutne spájal neodvratný rozklad, uvoľnenie etnicky pomerne uzavretých spoločenstiev s takmer dvestoročnými tradíciami, teda práve toho faktoru, vďaka ktorému si Slováci v Maďarsku dokázali uchovať svoj jazyk, zvyky a kultúru.

Po roku 1948 sa Slováci v Maďarsku i tunajšia národnostná politika museli prispôbiť týmto zmeneným podmienkam.

Roku 1948 bol založený Demokratický zväz Slovákov v Maďarsku, ktorý začal svoje pôsobenie ako úplne samostatná organizácia, nesúca aj určité znaky kultúrnej autonómie. Medzi rokmi 1948 a 1951 zväz fungoval ako spoločenská organizácia, ktorá zastupovala záujmy Slovákov na poli politickom, hospodárskom a kultúrnom. Mal aj svoje miestne organizácie a členskú základňu.

Túto už vybudovanú, respektíve vytvárajúcu sa organizačnú štruktúru zväzu, teda jeho miestne organizácie, začiatkom roku 1951 spolu s ostatnými maďarskými masovými organizáciami, zrušili. Zväz Slovákov teda mal iba krátke trvanie a málo možností rozvinúť svoju činnosť na poli ochrany národnostných záujmov. Po roku 1951 sa oblasť jeho pôsobenia zúžila, a činnosť sa obmedzila výlučne na kultúrnu oblasť.

Slováci v Maďarsku po zmene režimu

Zmeny, ktoré vplývali na vývin slovenskej národnosti po roku 1989, boli už „predpripravené“ aj niektorými skoršími zmenami v hospodárskom a spoločenskom živote menšiny. Následkom výmeny obyvateľstva okypené, „zlomkovité“ jazykové ostrovy dostali v šesťdesiatych rokoch 20. storočia nový úder v podobe tzv. novej ekonomickej politiky (nazývanej aj novým hospodárskym mechanizmom), ktorej cieľom bol v prvom rade rozvoj miest. Došlo k dovtedy nevídanej vnútornej migrácii dedinského obyvateľstva do veľkých, ale aj menších miest. Značný počet Slovákov, najmä z dolnozemskej slovenskej osady sa usadil v Budapešti a v Segedíne. Z rodnej obce autorky tohto príspevku, Slovenského Komlóša/Tótkomlós v župe Békés, sa napríklad do roku 1975 v Budapešti a v jej okolí usadilo približne 120 rodín. (Bližšie pozri: A. Divičanová: Komlóšania v Budapešti...) Pre obyvateľov slovenských osád v Novohrade sa stal núteným miestom nového života Vacov (Vác). Ekonomická migrácia Slovákov vo vnútri štátu v druhej polovici 20. storočia je vysvetlením aj toho javu, že po roku 1994 vznikli slovenské menšinové samosprávy aj v takých mestách a obciach, kde predtým slovenské obyvateľstvo nežilo.

Už v druhej polovici rokov osemdesiatych rokov sa prejavila nutnosť istých zmien.

Roku 1988 sa začala transformácia členskej základne dovtedy jediného organizovaného zoskupenia slovenskej menšiny, Demokratického zväzu Slovákov v Maďarsku. Vytvorili sa jeho regionálne štruktúry. Od roku 1990 pôsobí organizácia pod názvom Zväz Slovákov v Maďarsku (ZSM). Má okolo 7 000 registrovaných členov a jeho miestne organizácie pôsobia približne v 65-70 obciach. Od roku 1988 je na jeho čele volené predsedníctvo, v ktorom sú zastúpené všetky regióny.

Kým na jednej strane sa zmenila štruktúra a vzrástlo spoločenské postavenie ZSM, tohto najväčšieho občianskeho združenia Slovákov v Maďarsku, na druhej strane sa v jeho vnútri začal iný proces. Vydělili sa isté skupiny členov, ktorí postupne zakladali nové, v období vzniku takzvané alternatívne zoskupenia.

Takýmto spôsobom vznikla z mládežníckeho výboru Organizácia slovenskej mládeže v Maďarsku, z literárnej sekcie Organizácia slovenských spisovateľov a umelcov v Maďarsku a samostatný kultúrny spolok tanečných skupín Prameň. Vzniklo aj združenie politického charakteru, Slobodná organizácia Slovákov, ktorá začala spochybňovať výsledky slovenských inštitúcií a dožadovala sa uskutočnenia rýchlych, radikálnych zmien, dovtedy nevídanej a neslýchanej aktivity v radoch Slovákov. Snahy členov tejto organizácie však nezískali masovú podporu slovenskej minority. Vznikol aj eklektický kresťanský spolok, ale jeho činnosť sa bohužiaľ o niekoľko rokov zastavila.

V priebehu deväťdesiatych rokov vznikli dve významné, pozoruhodné autonómne slovenské organizácie, obe so sídlom v Békešskej Čabe: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku a Dom slovenskej kultúry.

Výskumný ústav bol založený v roku 1990, teda ešte pred prijatím národnostného zákona (1993), ktorý umožňuje zakladanie autonómnych inštitúcií národnostných

menšín v Maďarsku. Ústav vznikol z iniciatívy dolnozemskej inteligencie, podporou Zväzu Slovákov v Maďarsku. Činnosť ústavu je zameraná výlučne na vlastnú národnosť, na jej minulosť a prítomnosť. V ústave sa uskutočňujú – v spolupráci s domácimi maďarskými vedeckými inštitúciami a vedeckými kruhmi na Slovensku – výskumy na európskej úrovni.

Roku 1996 bol otvorený Dom slovenskej kultúry ako regionálne kultúrne centrum pre južnodolnozemskej Slovákov, pričom sa zameriava aj na cieľovú skupinu Slovákov z Rumunska a Vojvodiny. Dom funguje ako nezisková inštitúcia, ktorá je zároveň aj inštitúciou sebastačnou. V jej priestoroch sa nachádza hotel a reštaurácia, ktoré sú majetkom domu. Dom slovenskej kultúry vznikol s podporou vlád Maďarskej republiky a Slovenskej republiky. Považujem to za pekný a zároveň modelový príklad spolupráce v tejto oblasti.

Výhľad do budúcnosti

Vnútorne zmeny v komunite Slovákov v Maďarsku nabádajú k ďalším výskumom a analýzám, s cieľom čím lepšie ho spoznať a napomáhať jeho prispôsobovaniu sa novým celoeurópskym výzvam.

Z aspektu kultúrnej polarizácie a kultúrnej orientácie jednotlivých vrstiev môžeme Slovákov v Maďarsku v súčasnosti rozdeliť do dvoch, resp. troch základných skupín: skupinu „A“ tvoria dedinské spoločenstvá, ktoré majú ešte i v súčasnosti hlboké väzby na tradičnú slovenskú kultúru a len v malej miere prijímajú modernú slovenskú kultúru. Druhú, väčšiu – ale voči predošlej početne oveľa menšiu – skupinu „C“ tvorí slovenská elita (pedagógovia, spisovatelia, výtvarní umelci, vedci), ktorá je nielen prijímateľom, ale i tvorcom vysokej, elitnej slovenskej kultúry. Medzi týmito vrstvami (A – C) ešte markantne chýba stredná vrstva podnikateľov (B), ktorí by mohli byť sponzormi a prijímateľmi nových foriem slovenskej kultúry.

Skupina „A“ (dedinské komunity, alebo aj niektorí predstavitelia týchto komunít, ktorí sa medzičasom presťahovali do miest) sa niekedy aj v súčasnosti uzatvára do sveta tradičnej kultúry, modernú kultúru prijíma prostredníctvom inštitúcií majoritného národa. Táto skutočnosť je častým zdrojom kultúrnych konfliktov medzi skupinou „A“ a „C“.

(Podobný asymetrický model kultúry sa vyvinul napr. aj u Frízov v Holandsku, kde frízska elita má aj vedeckú akadémiu. A vlastne v takomto asymetrickom modeli sa zachránila i lužickosrbská kultúra, o čom svedčí aj kultúrny a vedecko-interdisciplinárny ústav Domovina v Budyšíne [Bautzen]). Dúfajme, že tento asymetrický model sa postupne zmení a konflikty sa budú oslabovať. Tieto závery a predstavy potvrdzujú aj najnovšie sociologické a sociolingvistické výskumy uskutočnené medzi Slovákami v Maďarsku (pozri Homišinová, Uhrinová).

Po vstupe našich krajín do Európskej únie musíme počítať s ďalším postupom modernizácie a urbanizácie.

Práve naše pomerne negatívne skúsenosti so vzájomným vzťahom modernizácie a urbanizácie spoločnosti a udržiavaním identity etnickej menšiny ukazujú, že tak v minulosti, ako ani v prítomnosti sa tomuto procesu nevenovala pozornosť, nevypracovali sa stratégie, ako sa má národnosť chrániť, ako má žiť v prostredí dynamicky sa rozvíjajúcej spoločnosti.

Na tento problém začali upozorňovať sociológovia v šesťdesiatych rokoch. Vyzývali predovšetkým samotné národné menšiny k uvedomeniu si zodpovednosti za udržanie

vlastnej národnej identity. Domnievam sa, že ťarcha zodpovednosti leží nielen na pleciach príslušníkov národností a etnických menšín. Stratégia záchrany a aktívnej spoločenskej existencie menšín v modernej otvorenej spoločnosti by sa mala vypracovať na európskych fórach. Príprava etnického kódexu by mala zohľadňovať zmenené postavenie menšín v modernej spoločnosti, takmer úplný rozklad ich uzavretých spoločenstiev, pričom si ešte nevytvorili alternatívny model existencie. Dúfam aj v to, že tieto nové iniciatívy budú pozitívne ovplyvňovať aktivity a existenciu Slovákov v Maďarsku.

Literatúra

- Gyivicsán Anna (Divičanová): *Anyanyelv, kultúra, közösség. A magyarországi szlovákok*. Budapest, Teleki László Alapítvány 1993.
- Divičanová, Anna: *Jazyk, kultúra, spoločenstvo. Premeny na slovenských jazykových ostrovoch v Maďarsku*. Békešská Čaba 1999.
- Gyivicsán Anna – Krupa András: *A magyarországi szlovákok*. Budapest, Útmutató Kiadó 1997.
- Gyivicsán Anna – Krupa András: *The Slovaks of Hungary*. Budapest, Útmutató Kiadó 1998.
- Divičanová, Anna: Slováci v Maďarsku v stredoeurópskom kontexte. In: Gajdoš, M. – Konečný, S. (eds.): *Etnické minority na Slovensku. História a súčasnosť, perspektívy*. Košice, Spoločenskovedný ústav SAV 1997, s. 186 – 206.
- Divičanová, Anna: Komlóšania v Budapešti a ich vzťah ku kultúre rodnej osady. (1945-1985.) In: Divičanová, Anna (ed.): *Dimenzie národnostného bytia a kultúry*. Békešská Čaba 2002, s. 303 – 315.
- Gyivicsán, Anna: Cultural Autonomy of Nationalities and the Common Europe (Presné údaje Gy. A.: A nemzetiségi lét és kultúra dimenziói II. kötet. Békéscsaba, 2003. 282.
- Glatz, Ferenc: A kisebbségi kérdés Közép-Európában tegnap és ma. [Menšinová otázka v Strednej Európe včera a dnes.] In: *História plusz*, 1992, 11. sz.
- Homišinová, Mária: *Slovenská inteligencia v Maďarsku v zrkadle sociologického výskumu*. red.: Ján Chlebnický – Chlebniczki János. Békešská Čaba – Békéscsaba, 2003.
- Kováč, Dušan: Nacionalizmus 19. a 20. storočia. In: *Historický časopis*, č. 1, 1997.
- Uhrinová, Alžbeta: *Používanie materinského jazyka v kruhu békeščabianskej slovenskej inteligencie* – Uhrin Erzsébet: *A békéscsabai szlovák értelmiség anyanyelvhasználata*. Békešská Čaba, 2004.

Összefoglalás

A magyarországi szlovákok a kisebbségek másfajta típusához tartoznak, mint a szlovákiai magyarok. Hosszan tartó migrációs folyamatok eredményeképpen alakult ki településszerkezetük a jelenlegi Magyarország területén. Ezzel ellentétben a szlovákiai magyarok „klasszikus” nemzeti (politikai) kisebbség, amely hatalmi döntés folytán került kisebbségi helyzetbe. Éppen ezért a reciprocitás elvének alkalmazása e két közösség tekintetében hibás és nem vezethet pozitív megoldásokhoz.

A magyarországi szlovákok akkulturációja (kultúraváltása) már a két háború között kezdett nagyobb méreteket ölteni. Ehhez hozzájárult mind a Horthy-rendszer kisebbségpolitikája, mind az a tény, hogy a csehszlovák állam gyakorlatilag lemondott a magyarországi szlovákokkal való törődésről (ellentétben a romániai vagy jugoszláviai szlovákokkal). Súlyos beavatkozást jelentett a szlovákok életébe a második világháború után Magyarországra erőltetett lakosságcsere. Ennek következtében lényegesen fella-

zult az addig még javában homogén szlovák nyelvszigetek szerkezete. Az ötvenes években gőzerővel beindult szocialista iparosítás és az ezzel járó tömeges beköltözés a nagyobb ipari központokba, tovább lazította a szlovákság településszerkezetét és gyengítette nemzettudatát. Ebben a helyzetben aztán már gyakorlatilag akadálytalanul le lehetett építeni a szlovák iskolahálózatot.

A rendszerváltás előtt egyetlen társadalmi szervezete működött a magyarországi szlovákoknak, az 1948-ban alapított Magyarországi Szlovákok Demokratikus Szövetsége (MSzDSz), amely 1951-től kezdve azonban csak kulturális tevékenységet folytathatott. A rendszerváltást megelőző erjedés évei a szlovákok számára is meghozták az alternatív gondolkodás és szervezkedés lehetőségét, részben pluralizálódott a szlovák közélet. Az MSzDSz átalakult, Magyarországi Szlovákok Szövetsége néven, több szakmai szervezet kivált belőle. 1990 után a szlovákok is profitálhattak a demokratikus vívmányokból és a magyar állam új kisebbségpolitikájából, amely az 1993-ban elfogadott nemzetiségi törvényben öltött jogi alakot. Szlovák kisebbségi önkormányzatok jöttek létre, megalakult az Országos Szlovák Önkormányzat. Békéscsabán megkezdte működését a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete és a Szlovák Kultúra Háza.

Mindezek ellenére a távlatok megrajzolása nem könnyű. A magyarországi szlovákokat három kategóriába lehet osztani: a falusi közösségek még erősen kötődnek a hagyományos kultúrához, az eredeti nyelvjáráshoz, régi szokásokhoz, ám már nehezen fogadják be a modern, magas szlovák kultúrát. Az új kulturális és divatáramlatokkal a többségi nemzet közvetítésével ismerkednek. Van egy viszonylag szűk, főleg értelmiségi réteg, amely a hagyományokat is tiszteli, de fontos számára a modern szlovák nemzettel, kultúrával, nyelvvel való kapcsolattartás és maga is alkotó módon viszonyul saját kultúrájához. Nagyon szűk viszont az a középosztálybeli, középvállalkozói réteg, amely egyrészt befogadója, ám egyben támogatója és mecénása is lenne a magas szlovák kultúrának.

Fontosak tehát a nemzetközi garanciák és a belső törvényi garanciák, ám hosszú távon az identitás csak a közösség sokkal erőteljesebb belső mobilizációja révén őrizhető és fejleszthető.

KALTENBACH JENŐ

KISEBBSÉGI JOG MAGYARORSZÁGON¹ (1990–2006)

Az egyesülési jog kisebbségi relációban

Az egyesülési jog a klasszikus politikai szabadságjogok egyike, amely a mai értelemben vett alkotmányos jogállamban csak igen szélsőséges esetekben korlátozható. Az Európa Tanács tagállamai között gyakorlatilag nincs olyan, amelyben az etnikai alapon történő egyesülési jogot korlátoznák, ez nem is felelne meg a tagság kritériumának². Az egyesülési szabadságot a magyar közjog sem veti alá semmilyen nemzetiségi korlátozásnak. A probléma nem is ebben a formában manifesztálódik, hanem két másik relációban.

A kisebbségi törvény előkészítése során – létező külföldi példák alapján³ - felmerült, hogy az autonómia egyesületi alapon szerveződjön, vagyis a kisebbségi civil szerveződések kapjanak bizonyos „közjogi” jogosítványokat. Ez a terv, amelyet az akkori Igazságügyi Minisztérium 1990. decemberi kisebbségi törvény tervezete is tükröz, végül is megbukott az un. Kisebbségi Kerekasztal ellenállásán, de a későbbiekben is mindig újra előkerült, elsősorban azok részéről, akik a kisebbségi önkormányzatokat etatizáló, a civil szerveződésekre veszélyes konkurensként tartották számon és bennük a közügyek felesleges etnicizálását látták.⁴ Mára ezek a fenntartások mintha csökkenetek volna, miután kiderült, hogy az önkormányzati rendszer és a civil világ a kisebbségi közösségekben is megfér egymás mellett. A kisebbségi civil szervezetek és az állam viszonya nagyrészt kimerül a nekik szánt költségvetési pénzek évenkénti elosztásában, amelyről az Emberi Jogi Kisebbségi és Vallásügyi Bizottság javaslatára az Országgyűlés dönt.

-
- 1 E tanulmány kizárólag az őshonos (autochton) nemzeti (etnikai) kisebbségek jogait tárgyalja, abban az értelemben, ahogy azt az 1993. évi LXXVII törvény a kisebbségek jogairól definiálja. (Nektv. 1.§ (2). bek.)
 - 2 Egy ilyen korlátozás ellentétes a Kisebbségvédelmi Keretegyezmény 3. , 4. , és különösen 7. cikkével. Ilyen probléma a 90-es években Bulgáriával kapcsolatban merült fel, ahol a bolgár alkotmánybíróság az alkotmánnyal ellentétesnek találta az etnikai alapon szervezett politikai pártot.
 - 3 Ilyen például a Schleswig-Holstein szövetségi államban működő dán kisebbségi iskolaegyesületi rendszer.
 - 4 Ez a felfogás igen közel áll, ahhoz az elsősorban a II. világháború után, annak hatására Nyugat Európában uralkodóvá vált és a mai napig igen elterjedt felfogáshoz, amely szerint a jogállam és az emberi jogvédelmi rendszer önmagában megoldja a kisebbségi jogok azon részét, ami az államra tartozik, a többi pedig a civil szféra feladata. A külön kisebbségi jogok veszélyeztetik a társadalmi integrációt.

Sokkal érdekesebb ebben a kérdéskörben egy „különleges egyesület” – a politikai párt kérdése. Természetesen itt sincs jogi akadály és az elmúlt tizenöt évben számos – elsősorban roma – nemzetiségi pártképződmény jött létre, amelyek többnyire részt vettek a parlamenti, de még inkább az önkormányzati választásokon. A fő kérdés itt az volt és az ma is, hogy hajlandó-e a magyar jogalkotó különböző nemzetközi ajánlásokat⁵, valamint több, köztük szomszédos ország gyakorlatát követve⁶ választójogi kedvezményekkel elősegíteni a kisebbségek politikai részvételét, ezzel ösztönözve társadalmi integrációjukat.

Az országgyűlési választások tekintetében ráadásul erre még az alkotmány is kötelezi a törvényhozót, amelyet az Alkotmánybíróság egy 1992-es határozatában megerősített, amikor a törvényhozót a kisebbségek országgyűlési képviselőtét szabályozó törvény elfogadására kötelezte. E kötelezettség azóta is teljesítetlen, bár az országgyűlés kétszer is nekirugaszkodott⁷ a választójogi szabályok megalkotásának de mindkétszer hiányzott a 2/3-os többség. Az országgyűlés nem tárgyalta érdemben a Kisebbségi Biztosnak azt a többször megfogalmazott indítványát sem, amely - több külföldi példát követve - a bejutási küszöb kisebbségi relációban való eltörlésének igen egyszerű és kézenfekvő, alkotmányossági szempontból problémamentes megoldását javasolta. Sajnos legújabbban (nem hivatalosan) olyan a hivatalban lévő Köztársasági Elnök környezetéből származó szakvélemény is elhangzott, amely e törvényhozói kötelezettséget magát is vitatja.⁸

Más a helyzet az önkormányzati választójoggal. Már az 1993. évi LXXVII. Törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól (továbbiakban Nektv.) létrehozta az ún. kisebbségi kedvezményes mandátum intézményét, ami aztán röviddel az 1994 évi önkormányzati választások előtt nyerte el végleges formáját és ezen a választáson hatályosult első alkalommal.⁹ Furcsa módon azonban a törvény a passzív választójogot kiterjesztette a választópolgárok teljes körére, miután a „kisebbségi” jelölttől mindössze azt követelte meg, hogy „vállalja” a közösség képviselőtét. E szabályozás „alkotmányos” alapját az alkotmány 71.§ (1) bekezdés nem túl szerencsés szövegének félreértelmezése adta.¹⁰ A probléma alapja azonban lényegesen nagyobb horderejű, lényege ugyanis a kisebbségi közösség meghatározásának módját rejtí magában. Annak a jogállami közhelynek a konkrét megnyilvánulásáról van szó, amely szerint minden jogszabály *sine qua non*-ja az érintett jogalanyok körének jogállami követelmények szerinti meghatározása, mert ez

5 Elsősorban az EBESZ Kisebbségi Főbiztosa által jegyzett Lundi ajánlásokról van szó a kisebbségek részvételéről, amely számos választójogi kedvezményt is tartalmaz, ezzel megkönnyítve a kisebbségek politikai integrációját.

6 A parlamenti választások tekintetében különböző kedvezmények illetik meg a kisebbségeket például Lengyelországban, Romániában, Szlovéniában, Horvátországban.

7 Először 1997-ben, amikor mindössze három szavazat hiányzott, majd 2001-ben. Mindkét esetben, megítélésem szerint, egy bonyolult és alkalmatlan javaslatról volt szó.

8 A mulasztás tényét ugyan nem menti, de az igazsághoz hozzátartozik, hogy egyes pártok (1990-ben és 1994-ben az SZDSZ, 2002-ben az MSZP és a FIDESZ) a pártlistáikon bejuttattak néhány „roma képviselőt”, akiket így nem a közösség, hanem a „befogadó” párt legitímált, ezért sokkal inkább tekinthetők a párt képviselőinek a közösségben, mint fordítva.

9 A megoldás lényegében kisebbségenként egy mandátumot garantált a szokásosnál lényegesen kedvezőbb feltételekkel.

10 Az alkotmány szóban forgó szakaszának 2003. decemberi módosítása azóta ezt a hibát orvosolta és ma már nálunk is egyértelmű demokratikus alapelv, hogy egy közösséget (még ha kisebbségi is) legitim módon csak maga által, tagjai közül választott képviselheti.

minden jogszabály alkalmazásának elengedhetetlen feltétele. (Már itt érdemes leszögezni – bár ez az egész kisebbségi joganyagra igaz –, hogy a Nektv. klasszikus *lex imperfecta*, azaz számos rendelkezésének jogi norma mivolta erősen kétséges, miután hiányzik a jogi norma *differentia specificája*, a kikényszeríthetőség.)

A Nektv. látszólag eleget tesz a fent leírt követelményeknek, hiszen tartalmaz egy definíciót a kisebbségi közösségekről, amelyben az általánosan elfogadott jellemzőket (nyelv, kultúra, tradíció, összetartozás, tartós jelenlét) sorolja fel és egy kifejezetten individuális jellemzőt is meghatároz, nevezetesen az állampolgárságot. Ebből logikusan következne, hogy a Nektv. alanyai olyan magyar állampolgárok, akik a definícióban felsorolt tulajdonságokkal bírnak. Ezzel szemben kezdettől fogva adós maradt a jogalkotó annak a megválaszolásával, hogy az alanyi kört ki, milyen eljárás keretében állapíthatja meg. Az ügy kétség kívül rendkívül összetett a perdöntőnek tűnő jogi szempontok mellett a múlt tragikus eseményei és sok más érzékenység is szerepet játszik egész Európában. A nemzetállami gondolkodásmód dominanciája (esetenként kizárólagossága) is komoly nehézségek forrása. Az utóbbi évtizedekben előtérbe kerül adatvédelmi szempontok és különösen azok helyenként szándékos instrumentalizálása, tovább bonyolította a helyzetet. Az így előállt problémahalmaz egész Európában most kezd tudatosulni.¹¹

A hazai vita a 90-es évek elején egy darabig az ún. szabad identitásválasztás csapdájába szorult és csak később terjedt el a felismerés, hogy ez nem más, mint annak a Kisebbségvédelmi Keretegyezményben is rögzített elvnek a kifacsarása, amely az identitási önrendelkezés elvéként fogalmazható meg.¹² Ez tehát nem az identitás szabad megválasztását, hanem az identitás mások, így az állam irányába történő megvalósítása feletti szabad rendelkezés jogát jelenti. Más oldalról nézve az állammal vagy harmadik személlyel szemben azt a kötelezettséget jelenti, hogy az egyén ez irányú döntését köteles respektálni. Ha azonban a kisebbségi polgár jogait gyakorolni kívánja és ez valamilyen állami intézkedést igényel, akkor a legelemibb jogállami követelmény, hogy az állam a joggyakorlás törvényességéről meggyőződhesen. Az a kérdésfelvetés tehát, hogy rögzíthető-e a kisebbségi identitás, álkérdés, az erről folyó vita álvita, az igazi kérdés ezzel szemben csak az lehet, hogy mikor, hogyan és ki(k) által rögzíthető és hogy ezt milyen garanciarendszer védi a visszaélésektől.

A fent részletezett elvek és eljárások figyelmen kívül hagyása okozta azt a káoszt, amely ma ebben a kérdésben megmutatkozik és különösen a kisebbségi választójog körüli csaták formájában manifesztálódik. Mint azt korábban említettem, az alkotmány módosítása szükségessé tette a helyi és kisebbségi önkormányzati választójog reformját. Az előkészítő munkák során kisebbségi biztосként – szoros együttműködésben az adatvédelmi kollégával – kezdeményeztem egy a kisebbségi közösség identitáshoz való jogának¹³ is végre értelmet adó kisebbségi választójogi névjegyzék összeállítására irányuló eljárás szabályozását. Ennek lényege egy közösségi „önregiszter”

11 A probléma aktualitását mutatja, hogy mindkét európai integrációs szervezet (EU, Európa Tanács) külön munkacsoportokat hozott létre az etikai adatok kezelésére vonatkozó elvek kidolgozására, illetve a meglehetősen különböző tagállami szabályozások harmonizálására.

12 „Minden, valamely nemzeti kisebbséghez tartozó személynek joga van szabadon megválasztani, hogy kisebbségiként kezeljék-e vagy sem, és ebből a választásából vagy e választásával összefüggő jogainak gyakorlásából semmiféle hátránya ne származzék.” (Keretegyezmény 3. Cikk)

13 Erről rendelkezik a Nektv. 3.§ (2) bekezdés: („A nemzeti és etnikai önazonossághoz való jog olyan alapvető emberi jog, amely egyéneket és közösségeket egyaránt megillet.”), a 15.§ pedig elidegeníthetetlen közösségi jogról beszél.

lett volna, amely messze megfelelt volna az összes alkotmányos elvárásnak, az adatvédelmi elvárásokat is beleértve¹⁴, és amely a névjegyzékbe történő felvételnél érvényesítette volna a Nektv. 1.§ (2) bekezdésében rögzített kisebbségi ismérveket. Sajnálatos, sőt kisebbségi jogi szempontból elfogadhatatlan módon egy a hatályos alkotmánynak nem mindenben megfelelő változat került a törvénybe, nevezetesen, a közösséghez tartozás visszaélészerű gyakorlásának kizárása továbbra is megoldatlan megsejtve az Alkotmány 68.§ (4) bekezdését.¹⁵

Még inkább elgondolkodtató, hogy ehhez az Alkotmánybíróság is asszisztált.

Kisebbségi biztосként 2003. szeptember 17-én benyújtott indítványomban az Alkotmánybíróságtól kértem annak a törvényi rendelkezésnek a megsemmisítését, amelynek értelmében ugyanaz a választói kör vehetett részt a helyi önkormányzatok és a helyi kisebbségi önkormányzatok megalakításában. A 2005-ben elfogadott kisebbségi választójogi törvény (Kvj-t.) hatályon kívül helyezte a megtámadott törvényszakaszt, ám a jelzett aggályainkat nem oszlatta el.

A kisebbségek és az állam (participáció, autonómia, önkormányzat)

A participáció

Ernest Renan egy 1882-ben a nemzet fogalmáról tartott előadása esszenciája a következő, azóta sokat citált mondatba sűrítendő: „*La nation c'est un prébiscite de tous les jours.*”¹⁶ Eszerint a népességből csak a közös akarat formál nemzetet. E közös akarat azonban demokratikus körülmények között természetesen nem jelentheti a közösség egyik (akár nagyobbik) részének diktátumát a másikkal szemben. A kisebbségek integrációja csak oly módon lehetséges, hogy intézményesen bevonják őket a közös akarat képzésébe. Ez kétféleképpen történik. Részben úgy, hogy olyan intézmények jönnek létre, amelyek a kisebbségek megfelelő részvételét garantálják a közügyekben hozott döntésekben. Ez a participáció. Másrészt a jogrend meghatározza azoknak a közügyeknek a körét, amelyekben a kisebbségi közösségek, az általuk létrehozott közintézményeken keresztül önállóan hoznak döntéseket. Ez az autonómia. Pontosabban ennek inkább fordítva kell történnie. „*Ohne Organisation ist Demokratie nicht denkbar*” írja J.H. Kaiser ismert német közjogász,¹⁷ ami ez esetben azt jelenti, hogy a kisebbségi közösségeknek joguk van az érdekkörükbe tartozó ügyekben illetékes autonóm szervezetek létrehozásához, majd azokat a (nemzeti) közösségbe kell integrálni.

Az alkotmány idevágó rendelkezései alapján úgy tűnhet, hogy a magyar jogrend mindkettőt biztosítja. Az alkotmány 68. § a következő rendelkezéseket tartalmazza:

68.§ (1) A Magyar Köztársaságban élő nemzeti és etnikai kisebbségek részesei a nép hatalmának: államalkotó tényezők.

14 A törvénytervezet előkészítése az adatvédelmi biztos bevonásával történt, így az eredeti kormány javaslat messzemenően figyelemmel volt az adatvédelmi szempontokra.

15 A választópolgár a helyi választási iroda (a jegyző) által regisztrált nyilatkozattal kérheti felvételét a kisebbségi választói névjegyzékbe. A közösséghez tartozásról szóló nyilatkozat valódisága azonban akkor sem vitatható, ha az „nyilvánvalóan” visszaélészerűen történt.

16 Stefan Oeter: *Minderheiten im institutionellen Staatsaufbau*. In: *Das Minderheitenrecht europäischer Staaten* 492. o.

17 J.H. Kaiser: *Die Răpresentation organisierter Interessen*. Berlin 1978. 11. o.

(2) A Magyar Köztársaság védelemben részesíti a nemzeti és etnikai kisebbségeket. Biztosítja részvételüket a közéletben, saját kultúrájuk ápolását, anyanyelvük használatát, az anyanyelvű oktatást, a saját nyelven való névhasználat jogát.

(3) A Magyar Köztársaság törvényei az ország területén élő nemzeti és etnikai kisebbségek képviselőit biztosítják.

(4) A nemzeti és etnikai kisebbségek helyi és országos önkormányzatokat hozhatnak létre.

Az első bekezdés értelmezése nem egyszerű feladat. Túl azon, hogy itt nyilvánvalóan nem alapjogról van szó, a mondat tényleges tartalmát, de még inkább gyakorlati jelentőségét illetően erősen megoszlanak a vélemények.

A kisebbségbarát, normatív értelmezés hívei szerint e kitétel nem jelent kevesebbet, mint hogy a Magyar Köztársaság szakított az egységes nemzetállami doktrínával és bizonyos mértékig elmozdult egyfajta etnikai pluralizmus irányába.

Az ezzel ellentétes álláspont hívei az Alkotmány hivatkozott rendelkezését deklaratív alkotmányos normának tartják, amelynek éppen ezért nincs konkrét alkotmányjogi konzekvenciája, azaz nem következik belőle semmilyen alkotmányos modell. (E vélemény egy „alváltozata” szerint, e mondat címzettjei nem is a hazai kisebbségek, hanem a határon túli magyaroknak otthont adó szomszédos államok.)

A döntés ezek között az alternatívák között azért is nehéz, mert mindkettő mellett felsorakoztathatók érvek.

Az első változatra utalnak mindjárt a 68.§ további, (2)-(4) bekezdései, amelyek az első bekezdés *quasi* következményeiként is felfoghatók. A második bekezdés kollektív (köz)jogokról szól, ami összekapcsolva a (4) bekezdésben megfogalmazott önkormányzati (autonómia) jogokkal, kétség kívül egy etnikailag plurális (multietnikai) alkotmányos szerkezetre történő utalásként (is) értelmezhető. Megerősíti ezt a feltételezést az 1993-ban elfogadott kisebbségi törvény (1993. évi LXXVII. tv.) számos rendelkezése, különösen az asszimiláció minden formáját tiltó, valamint az ennek mintegy komplementereként szolgáló, a kulturális autonómiára vonatkozó rendelkezések.

Hasonló eredményre juthatunk a (3) bekezdés tanulmányozása által, különösen összevetve az (1) bekezdéssel. Így értelmezte ezt az Alkotmánybíróság is egy 1992-évi határozatában (35/1992.(VI. 10.) AB határozat), amelyben mulasztásos alkotmányellenességet állapított meg, mert az országgyűlés nem alkotta meg a kisebbségek országgyűlési képviselőit szabályozó törvényt, amely kötelezettség – az indítványozó szerint – a 68.§ (1) bekezdéséből következik. Az által, hogy az Alkotmánybíróság e kötelezettség megállapította és az indítványozó álláspontját, a jogalap tekintetében osztotta, ezen alkotmányos rendelkezés pusztán deklaratív jellegét tagadta.

A fent felvázolt koncepció összhangban van több kisebbségi tárgyú európai dokumentummal, így például az EBESZ Kisebbségi Főbiztosa égisze alatt közzétett, a kisebbségi autonómiáról és participációról szóló ún. Lund Deklarációval, amelyben a kisebbségeknek otthont adó államok berendezkedésére (képviselet, közigazgatás, igazságszolgáltatás) vonatkozó ajánlások olvashatók.

Ezek után vajon mi támasztja alá a másik értelmezési alternatívát? A normák „steril” világában (pontosabban a fogalmak szintjén) szinte semmi, annál inkább a jogalkalmazásban illetve a törvényi fogalmak tényleges tartalmát adó részletszabályokban és különösen azok gyakorlati értelmezésében. Erről lesz szó a következő fejezetben.

A magyar jogrend a nemzetközi tendenciákkal összhangban az intézményesített kisebbségi részvétel több formáját ismeri. Az első kategóriába tartoznak a félállami konzultatív tanácsadó testületek, amelyek jellemzően az állami intézmények és a kisebbségi

ségek reprezentánsaiból álló testületek. Fő funkciójuk az állami döntések előkészítésében való részvétel, e döntések (kisebbségi) társadalmi legitimitációja. Az időben első magyarországi példa az ún. Kisebbségi Kerekasztal¹⁸ volt, amely ugyan teljesen civil kezdeményezésként jött létre 1991-ben, de miután a kormány tárgyalópartnereként, illetve a kisebbségek legitim képviselőjeként, „hivatalosan” részt vett a kisebbségi törvény előkészítésében félhivatalos jellegűvé vált.

Több egymást követő kormány hozott létre különböző konzultatív bizottságokat, amelyek azonban értékelhető munkát alig végeztek.¹⁹

A kisebbségi participáció másik formája az ilyen funkciójú kormányzati intézmények létrehozása. Egyes országokban kisebbségi ügyekkel megbízott minisztérium, illetve ebben illetékes miniszter tevékenykedik. Magyarországon a rendszerváltást követően jött létre a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal (NEKH), amelynek fő feladata a kisebbségekkel kapcsolatos kormányzati (közigazgatási) teendők koordinálása. Nyilván ennek volt köszönhető, hogy a NEKH az első két kormányzati ciklusban a Miniszterelnöki Hivatal égisze alatt működött. Státusa 1998-tól annyiban változott, hogy felügyeletét az Igazságügyi Minisztérium vette át, majd 2002-ben előbb visszakérült a Miniszterelnöki Hivatalhoz, aztán 2004-ben az újonnan létrejött Esélyegyenlőségi (később Ifjúsági Családügyi Szociális és Esélyegyenlőségi) Minisztériumba integrálódott.²⁰ A kisebbségi célú költségvetési források elosztása céljából 1995-ben két sajátos szervezet jött létre – a Magyarországi Cigányokért és a Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány, amely a cigány közösséggel kapcsolatos közigazgatási feladatok szervezeti specializációjának újabb jele. A 2002-es kormányváltáshoz kötődik az egyes minisztériumokban létrehozott, ún. roma referensek intézménye. Ezek közül is kiemelhető az Oktatási Minisztériumban létesített oktatási integrációs miniszteri biztos a romáknak az oktatási rendszerben tapasztalható szegregációja elleni fellépés céljából.

Az ebbe a kategóriába tarozó másik intézmény az Országos Kisebbségi Bizottság (OKB), amit az országos kisebbségi önkormányzatok delegáltjai alkotnak és fő feladata a tanácsadás, véleményezés, részvétel az oktatási döntések előkészítésében, illetve közvetve konfliktusfeloldó szerepet játszik.

Az autonómia

Egyes befolyásos nemzetállamok szívós ellenállása miatt, mindeddig semmilyen hatályos kisebbségvédelmi nemzetközi jogi dokumentumnak nem vált részévé az autonómiához való jog.²¹ Ennek ellenére és a számos jól működő példa alapján ma már kijelenthető, hogy az autonómia valamely formájához való jog ma már egy kisebbségi jogrendszernek *conditio sine qua non*-ja. Az autonómiaformákról és -rendszerekről szóló

18 A Kisebbségi Kerekasztal a német és a cigány civil szervezetek kezdeményezésére 1991 januárjában jött létre azzal a céllal, hogy elkészítse a kisebbségi törvény tervezetét. 1991 tavaszán aztán csatlakozott a kerekasztalhoz az összes magyarországi kisebbségi közösség, majd megkezdődtek a tárgyalások a kormány képviselőivel a „közös” kisebbségi törvénytervezetről.

19 Ilyenek voltak például a több egymást követő miniszterelnöki (jellemzően roma ügyekkel foglalkozó) tanácsadó testületek.

20 További – valószínűleg a jövőre is kiható változást az jelentett, hogy a „cigányügyek” önálló „államtitkárságot” kaptak.

21 Az eddig elfogadott ilyen tárgyú dokumentumok (pl. az Európa Tanács 1201/2003. számú ajánlása) legjobban esetben „soft law”-nak tekinthetők, mivel nem tartalmaznak számonkérhető rendelkezéseket.

hatalmas irodalom²² nem lehet ennek az értekezésnek a tárgya, ezért csak az egyes ismert autonómiaformák felsorolására szorítkozom. A tömbben élő kisebbségi közösségek autonómiája az ún. területi (territoriális) autonómia, amelyre számos példa van Európában. A szórványban élők esetében az ún. személyi (kulturális) autonómia használatos egyes esetekben kombinálva a helyi (önkormányzati) autonómiával.

A hatályos magyar szabályozás közvetlen előzménye az MSZMP KB Kisebbségi Titkárságának az 1988-as tervezete, majd az ún. Baka tervezet,²³ amely alapján készült el az Antall-kormány Igazságügyi Minisztériumának törvénytervezete. Miután ebből – az 1868-as hagyománynak megfelelően – teljesen hiányzott az autonómia, a kisebbségi szervezetek 1991 januárjában megalakították „kerekasztalukat” és saját, az autonómiát középpontba állító tervezetet dolgoztak ki. Két és fél évig tartó előkészületek után²⁴ az országgyűlés 1993 nyarán fogadta el a nemzeti és etnikai kisebbségek jogiról szóló 1993. évi LXXVII. törvényt, amely azonban a parlamenti tárgyalás során éppen az autonómiára vonatkozó szabályok tekintetében az előkészítés során „elfogadotthoz” képest szinte a felismerhetetlenségig átalakult.²⁵

Miután tömbben élő kisebbségi közösségek nem alakultak ki Magyarországon,²⁶ nyilvánvaló, hogy csak a kulturális illetve a helyi (önkormányzati) autonómia jöhet szóba. A Nektv. mindkettőt intézményesítette 1993-ban, miután háromféle helyi és egy országos kisebbségi önkormányzati formát szabályozott. A helyi kisebbségi önkormányzati formák tekintettel voltak arra, hogy egyes településeken valamely kisebbségi közösség lokális többséget alkot. Erre jöhet létre a *kisebbségi települési önkormányzat*, amellyel az egész település kisebbségi lokális autonómiává alakul. Más településeken, ahol a közösség a helyi lakosság jelentős részét alkotja, ún. közvetett kisebbségi önkormányzat alakítható, ha a legalább 30%-os arányban kisebbségiként megválasztott önkormányzati képviselők így határoznak. Végül a harmadik forma az ún. közvetlen helyi kisebbségi önkormányzat kifejezetten a szórvány közösségek érdekében jöhet létre, ha a közösség nagysága megfelel a törvényi minimumnak. A helyi kisebbségi önkormányzatok azután létrehozhatják „ernyőszervezetüket”, az egész közösséget reprezentáló országos kisebbségi önkormányzatot, a kulturális autonómia intézményét. De önkormányzatok-e ezek a szervezetek?

Önkormányzatról akkor beszélhetünk, ha biztosítottak az Alkotmány 44. §-ában részletezett önkormányzati alapjogok, de legalább azok a minimális feltételek, amelyeket az önkormányzati szakirodalom az önkormányzat fogalmához elengedhetetlennek tart.²⁷

22 Az autonómiaformák egyik legjobb áttekintését adja Markku Suksi (szerk.): *Autonomy. Applications and Implications*. Kluwer Law International The Hague-London-Boston 1998.

23 Baka András: *Az új magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségi törvény koncepciója*. Regio, 1990. december, 59-66. o.

24 Ennek részleteiről lásd többek között Kállai Ernő: *Helyi cigány kisebbségi önkormányzatok Magyarországon*. Gondolat kiadó Bp. 2005. illetve Kaltenbach Jenő: *10 éves a kisebbségi törvény*. In: Tíz éves a kisebbségi törvény. Nekh. Budapest 2003. 15-21. o.

25 A kisebbségek legfőbb törekvése az volt, hogy önkormányzataik önállóságát a lehető legnagyobb mértékben garanciákkal bástyázzák körül, ezáltal elkerülve az előre látható legnagyobb veszélyt, nevezetesen, hogy a települési önkormányzatoknak alárendelődjenek. Az elfogadott modell éppen ebben a tekintetben nem ad garanciákat, sőt inkább az alárendeltséget „szentesíti”.

26 Figyelemre méltó, hogy a kisebbségi tárgyú szakirodalom ezt következetesen tényként rögzíti anélkül, hogy egyszer is utánajárna a történelmi miértnek.

27 A magyar önkormányzati és benne a kisebbségi önkormányzati rendszerről lásd Kaltenbach Jenő: *A kisebbségi önkormányzat*. In: *Az önkormányzati rendszer magyarázata* (szerk.: Verebélyi Imre) X/A fejezet 561-623. o. KJK, Budapest 1999.

Kicsit leegyszerűsítve, közjogi önkormányzatiságról akkor van szó, ha a szóban forgó testületnek legalább *szervezeti, funkcionális és gazdasági önállósága van*.

A kisebbségi önkormányzatok közjogi jellegét nemcsak megválasztásuk módja, hanem az „utalásos” jogi szabályozásuk is alátámasztja.²⁸ Ez azt a benyomást kelti, hogy a kisebbségi önkormányzatok a települési (esetleg az ún. közttestületi) önkormányzatokhoz hasonló jogállású szervezetek.

A fent említett autonómia-jogosítványok közül a kisebbségi önkormányzatoknak (a települési önkormányzattól eltérően) tulajdonképpen csak az első van meg, de a másik kettő, részben vagy egészben hiányzik. Miközben saját szervezetéről a törvény korlátai között maga dönt, hiányoznak az ún. kisebbségi önkormányzati ügyekre vonatkozó szabályok, azaz a funkcionális autonómia tartománya üres. A kisebbségi joganyag tehát nem határozza meg azoknak a közügyeknek a körét, amelyekben az önkormányzat autonóm döntéseket hozhat. E helyett kisebbségi ügyekben a települési önkormányzatok döntenek, amelyekben a kisebbségi testület csak rész vehet. Ez nem önkormányzati, hanem participációs jog.²⁹

Ráadásul az együttigazgatási jogosítványok gyakorlása számos esetben – részben a pontatlan szabályozás miatt – nehézségekkel jár, mert a települési önkormányzatok erőfőrlényükkel (vissza)élve, azokat megszorítóan értelmezik, vagy ignorálják. A kisebbségi biztos éves jelentései tele vannak az ilyen jogesetek leírásával. Az egyik legvitatottabb együttdöntési jog a kisebbségi oktatási intézmény vezetőjével kapcsolatos munkáltatói jogok gyakorlásában való kisebbségi önkormányzati részvétel.

Mindebből egyenesen következik, hogy nehezen vagy egyáltalán nem különíthető el a közpénzek azon köre, amellyel a kisebbségi önkormányzat rendelkezik, hiszen ez közfeladatfüggő dolog.

Így aztán nem meglepő, hogy a jogalkotó mindezidáig adós maradt a kisebbségek kulturális autonómiájához elengedhetetlenül szükséges saját kulturális és oktatási intézményrendszer megteremtését biztosító jogi keretek megalkotásával is, hiszen ezek az intézmények a települési önkormányzatok intézményei.

A 2005-ben elfogadott módosítás³⁰ némi előrelépést jelent elsősorban az országos önkormányzatok számára.

Eddig a kisebbségi önkormányzat volt az egyetlen olyan alkotmányos szerv, amelynek sem törvényi definíciója, sem pontosan meghatározott feladatköre nem volt. A törvény meghatározza a kisebbségi önkormányzat fogalmát, és ezzel kijelöli helyét a közjogi intézményrendszerben.

„A *kisebbségi önkormányzat*: a törvényben meghatározott közszolgáltatási feladatok ellátó, testületi formában működő, jogi személyiséggel rendelkező, demokratikus választások útján e törvény alapján, külön törvény által meghatározott eljárási rendben létrehozott szervezet, amely a kisebbségi közösséget megillető jogosultságok érvényesítésére, a kisebbségek érdekeinek védelmére és képviselésére, a kisebbségi közügyek települési, területi (megyei, fővárosi) vagy országos szinten történő önálló intézésére jön létre.”³¹

²⁸ Ötv. 102.§ illetve Nektv. 24. §

²⁹ A kisebbségi önkormányzati rendszer „genetikai” hibája a települési önkormányzattal alkotott szimbiózis, ami az önállóság legfőbb akadálya, amit az Ötv. azzal is megerősít, hogy kisebbségi funkcionális autonómia elé még törvényi tilalmat is állít. (Ötv. 102/C (2). bek.)

³⁰ A 2005. évi CXIV. törvény 2005. október 26-án került kihirdetésre.

³¹ Nektv. 6/A.§ (1) bek 2.pont.

Ezzel a kisebbségi önkormányzat definíciója igen közel került az önkormányzati törvény (Ötv.) helyi önkormányzati definíciójához, ezzel némileg megerősítve közjogi önkormányzati jellegét. Ennek egyenes következménye, hogy az Ötv. helyi közügy definíciójához hasonlóan meg kellett alkotni a kisebbségi közügy fogalmát a következő módon:

„Kisebbségi közügy:

a) az e törvényben biztosított egyéni és közösségi jogok érvényesülése, a kisebbséghez tartozók érdekeinek kifejezésre juttatása – különösen az anyanyelv ápolása, őrzése és gyarapítása, továbbá a kisebbségek kulturális autonómiájának a kisebbségi önkormányzatok által történő megvalósítása és megőrzése – érdekében a kisebbségekhez tartozók meghatározott közszolgáltatásokkal való ellátásával, ezen ügyek önálló vitelével és az ehhez szükséges szervezeti, személyi és anyagi feltételek megteremtésével összefüggő ügy,

b) a közhatalmat gyakorló állami és helyi önkormányzati szervekben, továbbá a kisebbségi önkormányzati szervekben való kisebbségi képviselőhöz és mindezek szervezeti, személyi és anyagi feltételeinek biztosításához kapcsolódó ügy.”³²

Az első olvasatra meglehetősen bonyolultnak tűnő definíció kijelöli a kisebbségi jogokhoz kapcsolódó feladatteljesítés határait. A korábbi törvényi rendelkezések nem határozzák meg egyértelműen, hogy melyek a kisebbségi közösségeket érintő kérdések. Tapasztalataim szerint a jogi szabályozatlanságot kihasználva egyes helyi önkormányzatok a település lakóinak helyzetét alapvetően befolyásoló döntéseik előkészítésébe sem vonják be a kisebbségi önkormányzatokat, arra hivatkozva, hogy nem kisebbségi ügyről van szó. Ezek az *értelmező rendelkezések tisztább jogi helyzetet teremtenek*, és így elejét vehetik e jogvitáknak.

Kisebbségi szempontból legalábbis kétséges az a változás, amelyet a helyi kisebbségi önkormányzati formák tekintetében hozott az új törvény. Amint azt korábban leírtam az eddigi szabályozás szerint a helyi kisebbségi önkormányzatok közvetlen választással, átalakulással vagy települési kisebbségi önkormányzattá nyilvánítás útján alakulhattak meg.

Amennyiben a képviselő-testület több mint felét azonos kisebbség jelöltjeként választották meg, a képviselők több mint fele dönthetett a kisebbségi települési önkormányzattá nyilvánításról. Amennyiben a kisebbségi települési önkormányzat nem jön létre, úgy az egyazon kisebbség jelöltjeként megválasztott képviselők – ha létszámuk eléri a képviselő-testület legalább 30 százalékát – közvetett módon létrejövő helyi kisebbségi önkormányzatot alakíthattak.

Az új szabályok szerint „profilisztítás” történt, amelynek eredményeképpen ezután már csak a közvetlen módon megválasztott önkormányzat jöhet létre. Ezzel lényegében megszűnt a lokális önkormányzati autonómia, illetve az „részőnkormányzati” formára zsugorodott, ugyanakkor az új szabályozás létrehozta a kisebbségi középszintű (megyei) önkormányzati formát.

Lényegi változás az országos önkormányzatnak az oktatási intézmény átvételével kapcsolatos joga. A helyi önkormányzattól való átvétel lehetősége ugyan eddig is megvolt, de az kizárólag a fenntartó önkormányzat döntésétől függött, a kisebbségi önkormányzat azt semmilyen módon nem kényszeríthette ki. Ezután az országos önkormányzat kérésére a legalább térségi feladatokat ellátó oktatási intézményt a fenntartó köteles átadni,³³ ami a kulturális autonómia intézményrendszerének kialakulását segíteni fogja.

32 Nektv. 6/A.§ (1) bek. 1. pont.

33 Nektv. 47.§ (4) bek.

Ez utóbbi által erősödni fog legalább az országos önkormányzatok gazdasági önállósága, ami egy lépéssel közelebb viszi azokat a valódi önkormányzatisághoz, de egyébként a kisebbségi önkormányzatok finanszírozási rendszere, a már említett okokból, továbbra is torzó marad.

Resumé

Príspevok Jenő Kaltenbacha, bývalého ombudsmana MR pre národnostné menšiny a etnické skupiny, s názvom Právo menšín v Maďarsku, je kritickou analýzou troch základných práv z pohľadu záujmov menšín – práva na združovanie, práva na účasť na rozhodovaní vo veciach týkajúcich sa menšín a práva na samosprávu (autonómiu). Jenő Kaltenbach skúma tieto práva cez prizmu národnostnej politiky v Maďarsku po zmene režimu.

Právo na združovanie na etnickom základe je v súlade s princípmi akceptovanými v právnom poriadku demokratických krajín. Môže sa realizovať dvoma spôsobmi: zakladaním občianskych združení a organizácií, resp. zakladaním politických strán. V Maďarsku existuje mnoho občianskych organizácií založených na etnickom princípe. Pokusy založiť stranu sa objavili jedine v prostredí Rómov, avšak bez väčších úspechov. Sídelná štruktúra menšín, ako aj stupeň ich organizovanosti a identity nevytvárajú priaznivé podmienky pre zakladanie politických strán. V tejto súvislosti vyvstáva už dlhé roky otázka, ako zabezpečiť parlamentné zastúpenie menšín, na ktoré majú podľa ústavy právo. Jenő Kaltenbach navrhuje jednoduchý spôsob – úplne odstrániť kvórum pre vstup do parlamentu (5%) v prípade volebných subjektov zastupujúcich menšiny.

Právo na participáciu menšín na rozhodovaní vo veciach, ktoré sa ich týkajú, je v Maďarsku naplnené pôsobením viacerých inštitúcií. Samotný návrh zákona o menšinách z roku 1993 bol vypracovaný v úzkej koordinácii s tzv. Okrúhlym stolom menšín, najprv neformálnym, neskôr poloformálnym združením, na práci ktorého sa podieľali zástupcovia všetkých národnostných menšín a etnických skupín v Maďarsku. Neskôr vznikol Úrad národnostných a etnických menšín pri Úrade vlády MR, ktorého úlohou je koordinovať vládne úlohy týkajúce sa menšín. Jeho zamestnancami sú z veľkej časti osoby patriace k menšinám. Po roku 2002 boli na viacerých ministerstvách vytvorené referáty pre záležitosti Rómov. Celoštátny výbor menšín je orgán zostavený z delegátov jednotlivých celoštátnych menšinových samospráv. Tento orgán má konzultačné právomoci vo vzťahu k vláde v otázkach týkajúcich sa menšín.

Najviac priestoru venuje Jenő Kaltenbach kritickej analýze systému menšinových samospráv. Systém menšinových samospráv bol vytvorený na základe menšinového zákona z roku 1993, prvé voľby sa uskutočnili roku 1994. Mohli sa vytvoriť troma spôsobmi. 1. V obciach, kde menšina tvorila väčšinu obyvateľov, sa mohla všeobecná samospráva vyhlásiť za samosprávu menšinovú, čím sa vytvorila de facto miestna menšinová územná samospráva (lokálna autonómia). 2. V obciach, kde vo zvolenom miestnom zastupiteľstve dosiahol podiel poslancov jednej menšiny aspoň 30% všetkých poslancov, títo mohli ustanoviť miestnu menšinovú samosprávu danej menšiny. 3. Miestna menšinová samospráva mohla vzniknúť aj priamo, osobitnými voľbami (ktoré sa konali zároveň s voľbami do všeobecných miestnych samospráv). Roku 2005 došlo k novelizácii zákona, ktorým sa odstránili niektoré problémy v praktickom fungovaní menšinových samospráv, na ktoré poukazovali často aj zástupcovia slovenskej

menšiny. Jasnejšie sa definovali právomoci menšinových samospráv a jednoznačnejšie sa vymedzil aj obsah pojmu verejný menšinový záujem. Vytvorila sa možnosť kreovania regionálnych menšinových samospráv. Samosprávy sa po novom mohli kreovať len na základe osobitných volieb (už nie „premenou“ všeobecnej územnej samosprávy na menšinovú, čo J. Kaltenbach považuje za krok späť), avšak došlo k posunu ku skutočnej kultúrnej a školskej autonómii – menšinové samosprávy mohli prevziať do svojej bezprostrednej právomoci menšinové školy. Odstránili sa aj problémy vznikajúce z toho, že kandidáti predtým nemuseli preukazovať skutočnú spätosť s danou menšinou a tým na mnohých miestach vznikali aj „nepravé“ menšinové samosprávy. Nepodarilo sa však uspokojivo vyriešiť otázku, či je možné zákonom určiť okruh osôb (národnostný register) disponujúcich aktívnym volebným právom vo vzťahu k menšinovej samospráve. Na voľbách sa naďalej môžu zúčastniť všetci oprávnení voliči v danom volebnom obvode. Zvýšila aj finančná podpora menšinových samospráv zo strany štátu. Napriek tomu ostáva J. Kaltenbach pri hodnotení vzťahu maďarského štátu voči ďalšiemu rozvoju menšinového samosprávneho systému pomerne kritický – ešte stále je podľa neho finančne podvyživený a málo autonómny.

ANTAL PAULIK

SLOVÁCI V MAĎARSKU V PROCESSE TRANSFORMÁCIE

Svojím koreferátom chcel by som Vám priblížiť svoj pravdepodobne subjektívny názor na predošlé obdobie, chcel by som predovšetkým hovoriť o tom, aká bola východisková pozícia slovenskej komunity v období zmeny politického systému, aké mala možnosti, ako ich využila, respektíve čo premárnila z toho, čo ako šancu mala na dosah ruky.

Na prahu spoločenských a politických zmien, v roku 1988, mali Slováci žijúci v Maďarsku jedinú spoločensko-politickú organizáciu, Demokratický zväz Slovákov v Maďarsku. Organizácia fungovala od roku 1949, evidovanú členskú bázu nemala a napriek niektorým pozitívnym zmenám v osemdesiatych rokoch, nebola schopná presadzovať niektoré, v porovnaní s predchádzajúcim obdobím, ostrejšie formulované požiadavky Literárnej sekcie DZSM. Výsledkom tejto neschopnosti vznikla snaha o založenie inej organizácie, iných, nových organizácií.

S odstupom času, ak sa obhliadne za uplynulými dvoma desaťročiami, môžeme konštatovať, že viac – menej oficiálnou ideológiu DZSM bola teória dvojitej väzby. Podľa tejto zásady sú Slováci v Maďarsku už jazykovo a kultúrne takmer úplne asimilovaní, ich prvým jazykom sa postupne stáva maďarčina. Kultúrne sa viažu najmenej rovnako silne k maďarskej kultúre ako ku slovenskej, preto najreálnejším cieľom organizácie zastupujúcej záujmy tejto komunity by malo byť to, aby zároveň s oficiálnym deklarováním (asymetrickej) dvojjazyčnosti a dvojkultúrnosti spomalila asimiláciu. Pritom však na základe postupu vedúcich činiteľov tejto organizácie vidno, že v podstate sa už zmierili so zánikom slovenskej národnosti ako takej.

Nemôžeme však neuznať niektoré pozitívne zmeny tohto obdobia. Aktívna časť slovenskej národnostnej inteligencie presadila založenie Výskumného ústavu vtedy ešte DZSM. Vznik prvej samostatnej slovenskej inštitúcie mal nesmierny význam pre usmerenie snáh slovenskej inteligencie v nasledujúcom viac ako desaťročnom období. Ústav svojou kvalitnou a aj v medzinárodnom kontexte uznávanou činnosťou pripravil možnosť pre vznik aj ostatných inštitúcií slovenskej menšiny v Maďarsku.

V roku 1990 sa konalo sčítanie obyvateľstva. Myslím si, že tu prítomní všetci poznáme nie veľmi potešujúce čísla, ktoré z určitého pohľadu až dodnes limitujú možnosti a znižujú váhu argumentov používaných pri presadzovaní slovenských záujmov. Je pred-

sa ťažké dožadovať práva pre menšinu, ktorá svojím počtom predstavuje jedno promile celkového obyvateľstva krajiny, a navyše z tohto počtu až 48 % je starších ako šesťdesiat rokov. Zásadným spôsobom na tejto situácii nemení ani to, ak sa opierame o odhad DZSM, neskoršie Celoštátnej slovenskej samosprávy, podľa ktorého slovenská národnosť tvorí jedno percento celkového obyvateľstva (približne 100 - 110 tisíc osôb).

K celkovému obrazu patrí aj to, že v rokoch, keď podľa údajov aj už spomínaného Výskumného ústavu Slovákov Slováci žili v 110 obciach Maďarska, pôsobilo spolu 72 materských škôl so slovenským jazykom ako jazykom výchovy a 66 základných škôl, z ktorých však len 5 bolo (a zostalo) dvojjazyčných, v ostatných sa vyučovala slovenčina ako nepovinný predmet v rozsahu 3 - 4 hodiny týždenne. Boli tu dve gymnáziá s vyučovacím jazykom slovenským (Budapešť, Békešská Čaba) a učitelia pre potreby týchto škôl boli pripravovaní na troch katedrách slovenského jazyka a slovenskej literatúry.

Rád by som však uviedol jednu ďalšiu vec, ktorá sa v uplynulom období – či už právom, alebo neprávom – dostala do centra pozornosti. Aj napriek uvedeným nepresným číselným údajom – síce možno, že len na báze zotrvačnosti a nehybnosti spoločenského systému –, Slováci žijúci v Maďarsku, ako aj ostatné národnosti, mali v tomto období – ešte – aj zastúpenie v Parlamente.

Údaje zo sčítania obyvateľstva z roku 2001 síce o niečo vylepšili stav z predchádzajúceho obdobia, avšak očakávania, podľa ktorých desať rokov po demokratických zmenách sa rapídne zvýši počet obyvateľov krajiny, hlásiacich sa k niektorej národnej, či etnickej menšine, sa nespĺnili a ani nové otázky zaradené do sčítacích hárkov nepriniesli očakávaný výsledok, totiž zblíženie čísel oficiálnej štatistiky a odhadov.

Niekoľko relevantných štatistických údajov som zostavil do tabuľky:

	1980	1990	2001
Slovenská národnosť	9.101	10.459	17.693
Slovenský materinský jazyk	16.054	12.745	11.817
Väzba ku slovenskej kultúre			26.631
Používanie slovenského jazyka			18.057

K uvedeným štatistickým údajom by som pridal aj roztrúsenosť slovenskej menšiny po celom Maďarsku – pred zmenou politického systému sme uvádzali, že Slováci žijú v 11 župách, avšak podľa súpisu v roku 2001 už niet takého väčšieho mesta, kde by nebolo niekoľko slovenských rodín. Tiež nemôžeme nespomenúť pokročilé štádium (jazykovej a kultúrnej) asimilácie.

V rokoch zmeny politického systému to však vyzeralo celkom sľubne. Vznikli nové organizácie, ktoré trochu rozvírili národnostný život Slovákov v Maďarsku. Organizácie v snahe o vytvorenie, respektíve upevnenie svojej spoločenskej bázy usporiadali množstvo podujatí, organizovali besedy a stretnutia, navštevovali Slováckmi obývané obce Maďarska, obnovili distribúciu slovenských publikácií, atď. Z hľadiska Zväzu však

neblahým následkom tohto procesu bolo, že ho značná časť, a dodal by som aktívnejšia a uvedomejšia časť - slovenskej národnostnej inteligencie opustila.

V prvých rokoch po demokratických voľbách nové organizácie zdali sa byť schopné prevziať úlohu politického zastúpenia slovenskej národnosti, myslím tu predovšetkým na Slobodnú Organizáciu Slovákov a na obnovený Zväz Slovákov v Maďarsku. Ostatné organizácie vznikali na generačnej, odbornej, či konfesionalnej báze, čo značne zúžilo priestor pre ich politické vystupovanie.

Na maďarskej strane po vzniku Úradu pre národnostné a etnické menšiny (1990) – zrejme predovšetkým z politických dôvodov –, brali slovenské organizácie rovnako vážne, čo v tomto období znamenalo, že sa ich snažili všetky zapojiť do prípravy národnostného zákona. Z hľadiska financovania jednotlivých organizácií to tak zďaleka nebolo. Spomínam to len preto, že táto skutočnosť do značnej miery ovplyvnila možnosť zapojenia menej podporovaných organizácií do príprav národnostného zákona, ako aj do iných národnostnopolitických aktivít.

Treba spomenúť ďalšiu organizáciu, činnosť ktorej vo do veľkej miery ovplyvnila možnosti a perspektívy ďalšieho vývoja slovenskej menšiny v Maďarsku, a to tzv. Okrúhly stôl národných a etnických menšín. Tento subjekt vznikol začiatkom roka 1991 ako rokovací partner vlády v otázkach príprav národnostného zákona. Do organizácie postupne vstúpili aj organizácie Slovákov v Maďarsku, najskôr Zväz, ktorý bol vlastne spoluzakladateľom Okrúhleho stola, potom Organizácia slovenskej mládeže v Maďarsku a Slobodná organizácia Slovákov. V rámci Okrúhleho stola mali aj predstavitelia Slovákov možnosť vyjadriť sa k otázkam, týkajúcim sa národnostnej politiky vlády, dokonca Okrúhly stôl menšín vypracoval aj vlastný návrh menšinového zákona. Návrh, vypracovaný predstaviteľmi všetkých menšín v Maďarsku, pripravený do polovice roku 1991 obsahoval definíciu menšiny ako takej, zakotvoval zásadu slobodnej voľby identity a vymedzil okruh platnosti zákona na báze odmietania akejkoľvek registrácie členov jednotlivých menšín.

Zo strany materskej krajiny prvé kontakty po demokratických zmenách vznikali zložitejšie. Nové spoločenské organizácie Slovákov v Maďarsku ako prví vyhľadali predstavitelia vznikajúcej Štúrovej spoločnosti a Matice slovenskej. Tí videli v zmienených organizáciách zrejme nádej zmeny v presadzovaní národnostných záujmov a možno sa nádejali, že väčšina Slovákov v Maďarsku prejde z radov ZSM práve do týchto novozałożených organizácií.

Slovenské politické strany, vláda SR a veľvyslanectvo SR sa zorientovali tiež len postupne. Určitú dobu si tiež mysleli, že vplyv nových – možno radikálnejších – organizácií na národnostné dianie bude väčší, preto v prvých rokoch po zmene režimu Zväz akoby trochu ustúpil z centra pozornosti slovenskej politiky. Samozrejme, vždy to súviselo aj s vývojom vnútropolitckej situácie v ČSFR a na Slovensku.

Postupne sa však ukázalo, že spomedzi civilných organizácií dokáže celoročnú aktivitu – vzhľadom na hlbšie korene a niekoľkonásobnú finančnú podporu – vyvinúť len Zväz Slovákov. Dôsledkom tejto skutočnosti potom bolo obmedzenie vzťahov oficiálnych miest tak v Maďarsku ako aj na Slovensku s ostatnými organizáciami len na

formálne kontakty, na strane druhej, určité sebauspokojenie na strane Zväzu, čo sa ukázalo v úpadku jeho aktivity. Aktívne však pritom zostali aj nové civilné organizácie, predovšetkým Organizácia slovenskej mládeže v Maďarsku, Slobodná organizácia Slovákov, Združenie slovenských spisovateľov (a umelcov) v Maďarsku, Prameň – Ústredný súbor Slovákov v Maďarsku a Kresťanský spolok Slovákov v Maďarsku. Naostatok menované dve organizácie medzičasom aj oficiálne zanikli, kým SOS sa úplne odmlčal, ostatné organizácie sú viac – menej aktívne dodnes.

Popri organizáciách pôsobiacich na území celej krajiny treba spomenúť aj novo vznikajúce regionálne organizácie, z ktorých niektoré vytvárali a vytvárajú vo svojich regiónoch pevnejšiu spoločenskú bázu ako celoštátne organizácie. Takýmito významnými regionálnymi slovenskými organizáciami sú napríklad Čabianska organizácia Slovákov, Vernost – Organizácia Slovákov v Sarvaši, Regionálne združenie pilišských Slovákov, atď.

Zákon o právach národných a etnických menšín, prijatý roku 1993 zaviedol niekoľko nových aspektov do života aj slovenskej menšiny. Snáď najvýznamnejšou zmenou v systéme bol vznik miestnych a celoštátnych menšinových samospráv. Tieto samosprávy, ktoré boli vytvorené na základe volieb, mali zákonom vymedzené práva a okruhy pôsobnosti. Predovšetkým v otázkach miestneho školstva a kultúry majú dodnes silné pozície, väčšinou právo veta, čiže miestne samosprávy nemajú inú možnosť, ako s predstaviteľmi menšín spolupracovať.

Práva menšinových samospráv v podstate sledovali cieľ vytvorenia bázy pre tzv. kultúrnu autonómiu menšín. Avšak trvalo viac než 10 rokov po prijatí menšinového zákona, kým táto kultúrna autonómia aspoň na celoštátnej úrovni získala aj svoju fyzickú podobu vo forme menšinových inštitúcií, založených, či prevzatých celoštátnymi menšinovými samosprávami.

Na základe menšinového zákona tiež vznikli zárodky financovania menšinových aktivít zo štátneho rozpočtu založením Verejnej nadácie pre národné a etnické menšiny v Maďarsku a vyčlenením položky na podporu činnosti menšinových samospráv.

Politická a spoločenská aktivita nových (nielen) slovenských národnostných organizácií po prijatí zákona o právach národných a etnických menšín ochabla. Na voľbách do prvých národnostných samospráv v roku 1994 ako kandidačné organizácie sa zúčastnili len Zväz a Organizácia slovenskej mládeže v Maďarsku. Prvú zostavu Celoštátnej slovenskej samosprávy tvorili v 95 percentách bývalí kandidáti ZSM, čiže vlastne bývalí a dlhoroční aktivisti Zväzu.

V prvých voľbách do menšinových samospráv vzniklo 53 slovenských menšinových samospráv po celom Maďarsku. (Nezabudnime, že podľa údajov Výskumného ústavu Slovákov, Slováci žili v 110 obciach.) Tým, že podstatnú väčšinu členov týchto samospráv tvorili aktivisti ZSM, činnosť tejto spoločenskej organizácie upadla, na druhej strane Zväz stratil najaktívnejšiu časť svojich členov. Z tohto faktu však vyplýva aj to, že novovzniknuté samosprávy viac-menej dodnes fungujú ako civilné organizácie, a len vo výnimočných prípadoch vystupujú ako aktívne orgány zastupujúce aj politické záujmy svojej komunity na úrovni miestnych rozhodnutí.

Slováci, ako aj ostatné menšiny si od vzniku samospráv mnoho sľubovali, predovšetkým sa to týkalo vzniku Celoštátnej slovenskej samosprávy. Ukázalo sa však, že bez zmeny štýlu práce aj CSS zostáva len jednou zo spoločenských organizácií. Mnohí predpokladali, že celoštátna samospráva bude akýmsi politickým zastúpením, že spoločenské organizácie budú naďalej vykonávať svoju činnosť, avšak budú mať vedľa seba volený orgán, ktorý ich bude koordinovať, ktorý si vypočuje ich názory, ktorý je tu na to, aby presadzoval záujmy Slovákov na najvyššej úrovni.

Možnosti, manévrovací priestor celoštátneho zastúpenia Slovákov v Maďarsku vo veľkej miere určujú aj vzťahy medzi ich rodiskom a materskou krajinou. Neustále maďarsko-slovenské napätia obmedzujú vplyv CSS na dianie v krajine, zriedkavé obdobia pochopenia, konštruktívnej spolupráce medzi MR a SR naopak, znamenajú vždy prínos aj v živote Slovákov v Maďarsku. Aj cieľom vyrovnania vzťahov medzi dvomi krajinami vznikla Maďarsko – slovenská zmiešaná komisia pre otázky menšín. Členovia komisie sa stretávajú ročne raz, na zasadnutiach prerokúvajú aktuálne problémy v oblasti národnostného života v oboch krajinách. Za pozitívny možno hodnotiť fakt, že členmi delegácií sú aj predstavitelia národných menšín, čiže Slovákov v Maďarsku a Maďarov na Slovensku. Rozhodnutia oboch vlád vydané na základe odporúčaní zmiešanej komisie vo viacerých prípadoch slúžili riešeniu zdanlivo akútnych problémov slovenskej pospolitosti v Maďarsku.

Zaujímavé je to, že štátne orgány a vláda Slovenskej republiky až dodnes nie celkom vedia, kam majú zaradiť Celoštátnu slovenskú samosprávu ako najvyšší volený zbor slovenskej menšiny. V začiatkoch ju v podstate ignorovali, považovali ju za súčasť štátnej správy v Maďarsku, radšej spolupracovali s civilnou sférou, so spoločenskými organizáciami. Avšak postupne zistili, že skutočnú organizovanú bázu, skutočný vplyv na život slovenskej menšiny má CSS, a pomaly si vytvárali užšie kontakty so samosprávou, v záujme toho, aby jednak mohli získať verný obraz o dianí v celoštátnom meradle, jednak aby mali spolupracujúcu organizáciu, ktorá má kontakty v podstate so všetkými komunitami Slovákov v Maďarsku.

V období snád' najmenej konštruktívnych vzťahov medzi Slovenskom a Maďarskom vznikla vo vláde Maďarskej republiky iniciatíva, aby bol vypracovaný materiál o súčasnom stave slovenskej národnosti v Maďarsku a aby sa prijal program jej revitalizácie. Mala to byť akási stratégia rozvoja slovenskej menšiny v Maďarsku. Obidva vyššie spomenuté materiály mala vypracovať predovšetkým Celoštátna slovenská samospráva, za podpory štátnych orgánov.

Materiál, obsahujúci prehľad situácie slovenskej národnosti v Maďarsku, bol napokon pripravený, avšak nič nového, podstatného neobsahoval. O vypracovanie stratégie rozvoja slovenskej národnosti sa napokon pokúsila skupina slovenskej inteligencie na základe iniciatívy Čabianskej organizácie Slovákov, do ktorej boli pozvaní predstavitelia organizácií, vysokoškolských katedier, CSS, a niektorí významní činitelia slovenského národnostného života. Dokument vypracovaný týmto zoskupením obsahoval pomerne podrobne rozpracované návrhy predovšetkým v oblasti rozvoja školstva, aj s odhadom finančných nákladov potrebných na oživenie slovenských menšinových škôl, ale aj kultúrnych zariadení, či slovenských menšinových médií. Členovia tejto skupiny smerovali svoje požiadavky tak vlastnej vláde, ako aj Slovenskej republike. Jedinou

chybičkou krásy bolo to, že tento materiál napokon Celoštátna samospráva neprijala za svoj, v dôsledku čoho ho prakticky nik nepresadzoval na žiadnom fóre a dnes si ho už nik ani nepamätá.

V nasledujúcich voľbách do menšinových samospráv (1998) už takmer všetci kandidáti kandidovali ako nezávislí, čo znamenalo v podstate stratu vplyvu spoločenskej sféry na zloženie miestnych menšinových samospráv, ako aj celoštátnej samosprávy. V podstate došlo k rozpolteniu civilnej a samosprávnej sféry, ktorá miestami prerástla do otvoreného sporu medzi predstaviteľmi samosprávy a miestnej civilnej organizácie. Čo je však podstatnejšie, naďalej nebola vypracovaná žiadna stratégia rozvoja, či aspoň zachovania slovenskej menšiny v Maďarsku, naďalej nebolo jasné, kam táto menšina smeruje, čo chce dosiahnuť, aké krátko- a dlhodobé ciele si vytyčuje.

Za takýchto podmienok vznikla nová iniciatíva Čabianskej organizácie Slovákov o analýzu politickej prítomnosti slovenskej menšiny, v záujme vypracovania strategických základov rozvoja. S týmto cieľom zorganizovala ČOS konferenciu pod názvom „Ako ďalej Slováci v Maďarsku?“. Na konferenciu boli pozvaní predstavitelia samospráv, organizácií, inštitúcií, ako aj niektoré slovenské osobnosti z okolitých krajín. Prednášky, referáty a koreferáty, ktoré na stretnutí odznali, – a ktoré boli neskôr publikované v zborníku s rovnakým názvom (Ako ďalej...) – pomerne presne analyzovali minulosť a prítomnosť slovenskej komunity, avšak skoro vôbec sa nedotkli budúcnosti. Tu vzniknutý materiál by mal poslúžiť Celoštátnej slovenskej samospráve pri vypracovaní akejsi slovenskej stratégie. Avšak myšlienky predstaviteľov slovenskej menšinovej inteligencie zostali aj po vydaní publikácie nepoužitú a nevyužitú, slovenská menšina naďalej nedokázala vytvoriť svoj program do budúcnosti.

Medzi v podstate jedinou permanentne fungujúcou spoločenskou organizáciou Slovákov v Maďarsku – Zväzom Slovákov v Maďarsku – a Celoštátnou slovenskou samosprávou vznikla úzka spolupráca v období pred doteraz posledným sčítaním obyvateľstva. Cieľom tejto spolupráce bolo presvedčiť obyvateľov slovenského pôvodu, aby sa v čo najvyššom počte prihlásili za Slovákov. Výsledky sčítania som už uviedol vyššie, dodal by som len toľko, že táto úzka spolupráca po uzavretí procesu sčítania nezankla, obe organizácie sa spoločne pustili aj do prípravy nasledujúcich volieb (2002). Výsledkom volieb vzniklo dohromady 114 slovenských menšinových samospráv, z ktorých – podľa odhadu CSS – 10 % bolo založených jedincami, nepatriacimi k slovenskej menšine.

Doteraz posledný pokus o vytvorenie vízie o budúcnosti slovenskej národnosti v Maďarsku sa viaže tiež k Čabianskej organizácii Slovákov. Táto organizácia v roku 2003 znovu pozvala predstaviteľov slovenskej inteligencie v Maďarsku na besedu pod názvom „Ako ďalej? 2“. Táto iniciatíva však vyvolala oveľa menší záujem, ako prechádzajúci pokus, takže prišlo len niekoľko ľudí, prebiehali jalové diskusie, obsah ktorých síce organizátori publikovali v zborníku, ten však vyvolal len obmedzený ohlas. Popritom všetkom považujem za dôležité spomenúť, že predstavitelia slovenskej vlády sa prvýkrát zúčastnili besedy o budúcnosti Slovákov v Maďarsku.

Rok 2003 je pritom aj napriek nezdaru konferencie o budúcnosti slovenskej menšiny významným medzníkom pri vytváraní podmienok kultúrnej autonómie, a v súvislosti s

týmto procesom aj pri budovaní základov rozvoja menšinového života. V tomto roku totiž maďarská vláda prvýkrát vyčlenila v štátnom rozpočte osobitnú položku pre podporu založenia, prevzatia a prevádzkovania menšinových inštitúcií celoštátnymi menšinovými samosprávami. Celoštátna slovenská samospráva reagovala na túto možnosť pohotovo, v tomto volebnom období vzniklo, či bolo prevzatých osem slovenských inštitúcií. Prevzatie, alebo založenie nových slovenských menšinových inštitúcií znamenalo okrem posilnenia legítimácie CSS aj pracovné príležitosti pre niekoľko vzdelaných Slovákov, čo posilnilo aj vplyv samosprávy na smerovanie slovenskej menšiny.

Pred doteraz poslednými menšinovými voľbami (2006) bol pozmenený menšinový zákon, zároveň sa zmenili aj pravidlá prípravy a priebehu volieb. V záujme napomôcť zblíženiu menšinovej voličskej bázy a samospráv zaviedol novelizovaný zákon pojem „kandidačnej organizácie“. Podľa nových predpisov každý menšinový kandidát musel mať podporu takejto organizácie, čo znamenalo vylúčenie tzv. „nezávislých menšinových kandidátov“ z procesu. Novinkou bol tiež vznik registra menšinových voličov. Hlasovať, ale aj kandidovať mohol len volič, ktorý sa prihlásil a bol zaradený na zoznam voličov danej menšiny. Tento nový systém jednak vyžadoval užšiu spoluprácu samospráv a miestnych, regionálnych a v konečnom dôsledku a celoštátnych civilných organizácií, jednak umožnil kontrolu kandidátov, čím znížil možnosť vzniku menšinových samospráv na miestach, kde daná menšina nežije.

Do príprav týchto volieb sa CSS pustila v úzkej spolupráci so Zväzom Slovákov. Spoločne pripravovali vytvorenie voličských zoznamov, vyznačovali kandidátov a vyzývali Slovákov, aby sa v čo najväčšom počte prihlásili na voličský zoznam a aby sa zúčastnili volieb. Potom, čo CSS pripravila návrh o regionálnom rozdelení mandátov do celoštátnej samosprávy, akosi došlo k rozkolu a napokon sa do volieb členov valného zhromaždenia CSS pustili Zväz Slovákov v Maďarsku a celoštátnou samosprávou založená kandidačná organizácia ako konkurenti. Výsledkom bolo to, že v rámci súčasnej CSS vznikla „vládna“ a „opozičná“ skupina poslancov.

Prvýkrát v krátkych dejinách menšinovej samosprávnejosti sa teda stalo, že slovenská menšina v Maďarsku je rozdelená do dvoch, vzájomne súperiacich blokov. Keď doteraz, v období spoločnej aktivity všetkých skupín v rámci menšiny táto národnosť nemala dostatok síl si vytvoriť akýsi spoločný základ svojich úsilí, svojho rozvoja, tak v tomto období sa postupne stráca nádej aj na spoluprácu aspoň v takých otázkach, ktoré by mohli byť spoločným záujmom všetkých Slovákov v Maďarsku. Zaujímavou bude na jednej strane otázka, či to bude obdobie kooperácie alebo konfrontácie, ako aj to, aký postoj zaujme k dvom skupinám v rámci celoštátnej samosprávy vláda Slovenskej republiky. Z pohľadu ďalšieho vývoja inštitucionálnej bázy slovenskej národnosti, ale aj z pohľadu vytvárania záväzného prístupu k zmenám v školskom systéme v Maďarsku by bolo potrebné, aby spolupráca bola silná, aby miestne menšinové samosprávy mali pevné zázemie v celoštátnom zbore. Nádej na takúto spoluprácu na prebiehajúce štvorročné volebné obdobie sa, žiaľ, asi stratila.

(Anton Paulik [Paulik Antal] je vedúcim odboru na Úrade pre národné menšiny a etnické skupiny Úradu ministerského predsedu Maďarskej republiky. Má v agende problematiku slovenskej menšiny.)

Összefoglalás

Paulik Antal a Nemzeti és Etnikai Kisebbségek Hivatalának főosztályvezetője. Hozzájárulásában a magyarországi szlovák közösség belső életével, intézményrendszerével, a többségi társadalom intézményeivel kialakított viszonyával foglalkozik. 1988-ig egyetlen tömegszervezete volt a magyarországi szlovákságnak, a Magyarországi Szlovákok Demokratikus Szervezete (MSzDSz). A szervezet tulajdonképpen hivatalos ideológia szintjére emelte a „kettős kötődés” koncepcióját, amely szerint a szlovákság már gyakorlatilag csaknem teljesen asszimilálódott, a szlovák szervezetek célja az asszimiláció végső stádiumának a lelassítása. A rendszerváltozás, különösképpen pedig az 1993-ban elfogadott nemzetiségi törvény új löketet adott a magyarországi szlovákság intézményi életének felpozícionálásához. (Az MSzDSz 1991-ben egyik alapító tagja volt az ún. kisebbségi kerekasztalnak, amely aktívan részt vett a nemzetiségi törvény kidolgozásában. Később más szlovák szervezetek is bekapcsolódtak a kerekasztal munkájába.) Ez részben abban nyilvánult meg, hogy növekedett azoknak a száma, akik szlovák nemzetiségűnek vallották magukat az 1990. és 2001. évi népszámlálásoknál (ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a szlovák anyanyelvet magukénak vallók száma viszont csökkent), másrészt abban, hogy pluralizálódott a szlovák közösség élete, új szervezetek, új intézmények jelentek meg. A nemzetiségi törvény egyik legnagyobb vívmánya a kisebbségi önkormányzatok megalakulásának lehetőségében rejlett. A szlovák kisebbség esetében gyakorlatilag a MSzDSz szervezetei alakultak át kisebbségi önkormányzatokká, más szervezet alig tudott képviselőt juttatni a kisebbségi önkormányzati testületekbe. Ennek eredménye viszont részben az volt, hogy gyengült a civil szféra, a kisebbségi önkormányzati rendszer (a jogi tisztázatlanságok és anyagi gondok miatt is) viszont nem elsősorban politikai érdekérvényesítési mechanizmusként működött, mint inkább civil szervezetként. A 2006-os választás után ugyan nőtt a kisebbségi önkormányzatok tényleges súlya és megerősödött anyagi helyzetük, ám az Országos Szlovák Önkormányzaton belül megjelentek az érdekellentétek, kialakult a belső ellenzék. Ez egy új helyzet, amit a szlovákságnak még fel kell dolgoznia magában. A fő feladat továbbra is az, hogy életképes, a realitásokat számba vevő, de határozott stratégiát alakítson ki és állhatatosan véghez is vigyen a szlovákság. Az eddigi próbálkozások egy ilyen stratégia kidolgozására mind kudarcot vallottak.

ŠTEFAN KRASLÁN

SLOVÁCI V MAĎARSKU ŠKOLSTVO A MIMOVLÁDNA SFÉRA

Zhrnutie

Právne postavenie národnostných menšín v Maďarsku je zakotvené v článku 68 Ústavy Maďarskej republiky nasledovným spôsobom:

(1) Národné a etnické menšiny žijúce v MR sa podieľajú na moci ľudu: sú štátnymi činiteľmi.

2) Maďarská republika národným a etnickým menšinám zabezpečí ochranu. Zabezpečuje im kolektívnu účasť vo verejnom živote, pestovanie vlastnej kultúry, používanie materinského jazyka, vzdelávanie v materinskom jazyku, a právo používania mien vo vlastnom jazyku.

(3) Zákony Maďarskej republiky zabezpečujú zastúpenie národných a etnických menšín žijúcich na území MR.

(4) Národné a etnické menšiny si môžu vytvoriť miestne a celoštátne samosprávy.

(5) K prijatiu zákona o právach národných a etnických menšín je potrebný súhlas dvoch tretín poslancov Národného zhromaždenia.

Štruktúra a obsah menšinového vzdelávania sú potom upravené týmito právnymi predpismi:

- zákon č. 65/1990 o miestnych samosprávach
- zákon č. 77/1993 o národných a etnických menšinách
- zákon č. 79/1993 o základných a stredných školách
- nariadenie ministra školstva č. 28/2000 o vydaní učebných osnov
- nariadenie vlády č. 100/1997 o vydaní pravidiel maturitných skúšok a
- opisu maturitných skúšok
- nariadenie ministra školstva č. 32/1997 o vydaní smernice pre zabezpečenie predškolskej výchovy národných a etnických menšín a smernice pre zabezpečenie školského vzdelávania národných a etnických menšín

Štatistické údaje o počte materských a základných škôl, resp. počte detí navštevujúcich tieto zariadenia poukazujú na isté pozitívne trendy – počet detí v školách sa síce rapídne nezvýšil, avšak znateľný nárast detí navštevujúcich predškolské zariadenia so slovenským jazykom výchovy dávajú nádej na istý optimizmus.

Materské školy s jazykom výchovy slovenským

Školský rok	Počet materských škôl	Počet detí
1967/1968	15	633
1970/1971	23	952
1975/1976	41	1658
1987/1988	53	2773
1999/2000	73	3050
2003/2004	73	2679
2004/2005	55	2755
2005/2006	52	2636
2006/2007	51	2612

Základné školy

Školský rok	Počet dvojjazyčných škôl	Počet detí	Počet škôl, kde sa vyučuje slovenčina	Počet detí
1967/1968	6	706	63	4649
1970/1971	5	679	74	6167
1975/1976	5	738	72	6587
1982/1983	5	883	76	7637
1987/1988	5	695	75	6916
1999/2000	5	750	54	3674
2003/2004	5	876	52	3777
2004/2005	5	862	46	3419
2005/2006	5	888	45	3562
2006/2007	5	869	45	3496

Celkovo možno konštatovať, že právne podmienky slovenského vzdelávania sú zabezpečené. Slovenská menšina má zákonmi zabezpečenú možnosť ovplyvniť obsah a realizáciu slovenského školstva v Maďarsku. Z finančného hľadiska sú dvojjazyčné slovenské školy uprednostnené. Vytvorili sa právne a finančné podmienky prevzatia najvýznamnejších slovenských škôl Celoštátnou slovenskou samosprávou.

Na druhej strane z roka na rok ťažšia finančná situácia komplikuje udržiavanie slovenských materských a základných škôl.

Összefoglalás

Összességében megállapítható, hogy a szlovák nemzetiségi oktatás jogi feltételrendszere Magyarországon biztosított. A szlovák kisebbség törvényben garantált módon részt vehet a nemzetiségi oktatás tartalmának kialakításában és annak kivitelezésében. Pénzügyi szempontból előnyben részesülnek a kétnyelvű szlovák iskolák. Megteremtődtek a jogi és anyagi feltételei annak, hogy az Országos Szlovák Önkormányzat a saját hatáskörébe rendelje a szlovák iskolákat.

Másrészt viszont az évről évre rosszabbodó anyagi háttér nagyban megnehezíti a kisebbségi iskolák fenntartását.

Fórum Kisebbségkutató Intézet
Fórum inštitút pre výskum menšín
Forum Minority Research Institute

Šamorín–Somorja, 2007. 08. 10.

Slováci v Maďarsku

Medzinárodná konferencia

28. septembra 2007

Šamorín, Parková 4

Organizátori:

Fórum inštitút pre výskum menšín, Slovenská republika
Celoštátna slovenská samospráva, Maďarská republika

Mediálny partner:

Új Szó

Hlavným cieľom podujatia je to, aby predstavitelia slovenskej menšiny v Maďarsku informovali verejnosť na Slovensku o svojom živote, o svojej kultúre, o svojich inštitúciách a organizáciách. Fórum inštitút sa zaoberá prioritne problematikou menšín na Slovensku, ale jeho pozornosť je zameraná aj širšie na región Strednej Európy. Konferenciu zároveň ponímame aj ako pozitívnu odozvu na program bilaterálnej spolupráce, dohodnutý na nedávnom stretnutí premiérov Slovenskej a Maďarskej republiky v Bratislave.

Program

09.00 – 09.10 Privítanie: **Kálmán Petőcz**, veľvyslanec, riaditeľ pre medzinárodnú spoluprácu, Fórum inštitút pre výskum menšín

09.10 – 09.30 Úvodné slovo: **Dušan Čaplovič**, podpredseda vlády SR pre vedomostnú spoločnosť, európske záležitosti, ľudské práva a menšiny

09.30 – 11.00 Prvý panel:

Ján Fuzik, predseda Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku:
Postavenie a činnosť slovenskej menšinovej samosprávy

Vilma Prívarová, predsedníčka Úradu pre Slovákov žijúcich v zahraničí:

Slovenská republika a Slováci v Maďarsku

Antal Paulik, riaditeľ odboru, Úrad pre národnostné a etnické menšiny, Budapešť: Maďarskí Slováci v procese transformácie

11.00 – 11.30 Prestávka na kávu

11.00 – 11.45 Brífing pre médiá

11.30 – 12.30 **Anna Divičanová**, hlavná konzultantka Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku, profesorka Univerzity Loránda Eötvösa, Budapešť: Situácia Slovákov v Maďarsku v 20. storočí a dnes

Jenő Kaltenbach, býv. ombudsman pre národnostné a etnické menšiny, Budapešť: Právo menšín v Maďarsku

12.30 – 13.30 Obed

13.30 – 15.00 **László Öllös**, prezident Fórum inštitútu pre výskum menšín: Hodnotové základy práv menšín

Štefan Kraslan, Ministerstvo kultúry a školstva MR: Slováci v Maďarsku – školstvo a mimovládna sféra

15.00 – 15.30 Prestávka na kávu

15.30 – 17.00 Záverečná diskusia, zhrnutie, záver

„Realizované s finančnou podporou Ministerstva kultúry SR – program Kultúra národnostných menšín 2007“

„Konferenciu podporila Kancelária podpredsedu vlády pre vedomostnú spoločnosť, európske záležitosti, ľudské práva a menšiny“

**Fórum Kisebbségkutató Intézet
Fórum inštitút pre výskum menšín
Forum Minority Research Institute**

Šamorín–Somorja, 2007. 08. 10.

Magyarországi szlovákok

Nemzetközi konferencia

2007. szeptember 28.

Somorja, Park utca 4.

Rendezők:

**Fórum Kisebbségkutató Intézet (FKI), Szlovákia
Országos Szlovák Önkormányzat, Magyarország**

Médiapartner:

Új Szó

A konferencia célja, hogy a Magyarországon élő szlovákok képviselői tájékoztassák a szlovák közvéleményt kultúrájuk, életük, intézményrendszerük mai állapotáról. A Fórum Kisebbségkutató Intézet elsősorban a Szlovákiában élő nemzeti kisebbségekkel foglalkozik, de fontosnak tartja, hogy tapasztalatokat nyerjünk tágabb régióink, Közép-Európa és Európa kisebbségeivel kapcsolatos megoldásaiból.

A konferencia egyben ösztönzőleg hathat a Magyar Köztársaság és a Szlovák Köztársaság Pozsonyban nemrég kötött kétoldalú együttműködés megvalósítására.

09.00–09.30 Megnyitó:

Petőcz Kálmán, nagykövet, nemzetközi kapcsolatokért felelős igazgató, FKI
Dušan Čaplovič, a Szlovák Köztársaság miniszterelnök-helyettese

09.30–11.00 Első rész:

Ján Fuzik, az Országos Szlovák Önkormányzat elnöke, Budapest: A nemzeti kisebbségi önkormányzati rendszer működése Magyarországon

Vilma Prívarová, a Külföldön Élő Szlovákok Hivatalának elnöke, Pozsony: A Szlovák Köztársaság és a Magyarországon élő szlovákok

Antal Paulík, főosztályvezető, MEH, Nemzeti és Etnikai Kisebbségi

Hivatal, Budapest: A rendszerváltás évei és a magyarországi szlovákok

11.00–11.30 Kávészünet

11.00–11.45 Sajtótájékoztató

11.30–12.30 Második rész:

Anna Divičanová (Gyivicsán Anna), a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézetének tudományos főtanácsadója, egyetemi tanár ELTE, Budapest: A magyarországi szlovákok helyzete a 20. században és ma a 20. században és napjainkban

Kaltenbach Jenő, volt nemzeti és etnikai kisebbségek országgyűlési biztosa (kisebbségi ombudszman), Budapest: Kisebbségi jog Magyarországon

12.30–13.30 Ebéd

13.30–15.00 Harmadik rész:

Öllös László, a Fórum Kisebbségkutató Intézet elnöke: A kisebbségi jogok értékalapú tételezése

Štefan Kraslan, osztályvezető, Oktatási és Kulturális Minisztérium, Budapest: A magyarországi szlovák oktatási rendszer és civil szervezetek

15.00–15.30 Kávészünet

15.30–17.00 Vita és összegzés

17.00–18.00 Zárófogadás

Támogatók:

A Szlovák Köztársaság Kulturális Minisztériuma – Nemzetiségi program 2007.

Miniszterelnöki Hivatal, Szlovák Köztársaság

Fórum Kisebbségkutató Intézet
Fórum inštitút pre výskum menšín
P. O. Box 52
931 01 Šamorín
WEB: www.foruminst.sk
E-mail: forum@foruminst.sk

Petőcz Kálmán (szerk.)
Magyarországi szlovákok

Disputationes Samarienses, 11.
Első kiadás

Felelős kiadó: Tóth Károly
Sorozatszerkesztő: Csanda Gábor és Tóth Károly
Felelős szerkesztő: Petőcz Kálmán
Nyomdai előkészítés: Kalligram Typography Kft., Érsekújvár
Nyomta: Expresprint, s.r.o., Partizánske
Terjeszti: Lilium Aurum Kft., Dunaszerdahely
Kiadta: Fórum Kisebbségkutató Intézet,
Somorja, 2008

Kálmán Petőcz (red.)
Slováci v Maďarsku
Disputationes Samarienses, 11.
Prvé vydanie
Zodpovedný vydavateľ: Károly Tóth
Redaktor edície: Gábor Csanda, Károly Tóth
Zodpovedný redaktor: Kálmán Petőcz
Tlačiarenská príprava: Kalligram Typography, s.r.o., Nové Zámky
Tlač: Expresprint, s.r.o., Partizánske
Distribúcia: Lilium Aurum, s.r.o., Dunajská Streda
Vydal: Fórum inštitút pre výskum menšín,
Šamorín, 2008

ISBN 978-80-89249-17-6

Fórum inštitút pre výskum menšín v Šamoríne usporiadal dňa 28. septembra 2007 medzinárodnú odbornú konferenciu o Slovákoch v Maďarsku. Hlavným zámerom podujatia bolo to, aby samotní predstavitelia slovenskej menšiny v Maďarsku informovali verejnosť na Slovensku o svojom živote, o svojej kultúre, o svojich inštitúciách a organizáciách. Fórum inštitút sa prioritne zaoberá problematikou menšín na Slovensku, ale jeho pozornosť je zameraná aj širšie na región Strednej Európy. Výskumný ústav Slovákov v Békešskej Čabe považuje navyše za svojho prirodzeného partnera. Konferenciou chcel Fórum inštitút zároveň prispieť k napĺňaniu programu bilaterálnej spolupráce medzi Slovenskou a Maďarskou republikou a k rozvoju slovensko-maďarského dialógu v rámci občianskej spoločnosti oboch krajín.

A Fórum Kisebbségkutató Intézet 2007. szeptember 28-án nemzetközi szakmai konferenciát rendezett a magyarországi szlovákokról. Célunk az volt, hogy a magyarországi szlovák közösség képviselői maguk tájékoztassák a szlovákiai közvéleményt életükről, kultúrájukról, intézményeikről és szervezeteikről. A Fórum Intézet elsősorban a szlovákiai kisebbségek kutatásával foglalkozik, de figyelmét kiterjeszti a tágabb közép-európai régióra is. Emellett a Békéscsabán működő Magyarországi Szlovákok Kutatóintézetét természetes partnerének tekinti. A konferencia megszervezésével a Fórum Intézet hozzá kívánt járulni a Szlovák Köztársaság és a Magyar Köztársaság közti bilaterális együttműködéshez és a civil társadalom szintjén kibontakozó szlovák-magyar párbeszédhez.

ISBN 978-80-89249-17-6

